

Senioři jako kategorie sociální andragogiky

Bc. Drahomíra Nečasová

Diplomová práce
2015

Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně
Fakulta humanitních studií

INSTITUT
MEZIOBOROVÝCH STUDIÍ

Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně

Fakulta humanitních studií

Institut mezioborových studií

akademický rok: 2014/2015

ZADÁNÍ DIPLOMOVÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Bc. Drahomíra Nečasová**
Osobní číslo: **H138237**
Studijní program: **N7507 Specializace v pedagogice**
Studijní obor: **Sociální pedagogika**
Forma studia: **kombinovaná**

Téma práce: **Senioři jako kategorie sociální andragogiky**

Zásady pro vypracování:

Zadané a zvolené téma bude zpracováno podle pokynů obsažených v SR UTB ve Zlíně č. 7/2014, včetně příloh, případně podle dalších materiálů. Zejména bude dbáno na dodržování zásad publikační etiky a pravidel společenskovedního výzkumu. Průběžné výsledky práce budou pravidelně konzultovány s vedoucím bakalářské práce. S vědomím těchto zásad a pravidel a po konzultaci s vedoucím bude práce zaměřena:

- na charakteristiku seniorské populace v kontextu postmoderní společnosti;
- na vymezení seniorů jako cílové skupiny sociální andragogiky;
- na problematiku vzdělávání seniorů v rámci andragogiky (U3V);
- na realizaci kvantitativního výzkumu v podmínkách seniorské populace;
- na návrhy a opatření v oblasti daného tématu.

Rozsah diplomové práce:

Rozsah příloh:

Forma zpracování diplomové práce: **tištěná/elektronická**

Seznam odborné literatury:

Bois J.P., Historia starosci. Od Montaignea do pierwszych emerytur. Volumen, Marabut, Warszawa 1996.

Czerniawska O., Drogi i bezdroza andragogiki i gerontologii. Wyd. WSHE, Łódz 2000.

Erikson E.H., Dopelniony cykl zycia. Rebis, Warszawa 2002.

Konieczna-Wozniak R., Uniwersytety trzeciego wieku w Polsce. Profilaktyczne aspekty edukacji seniorów. UAM, Poznan 2001.

Mühlpachr, P., Gerontopedagogika. Brno: IMS Brno 2009.

Mühlpachr, P., Andragogika. Brno: IMS Brno 2010.

Szatur-Jaworska B., a kol., Podstawy gerontologii społecznej. Warszawa 2006.

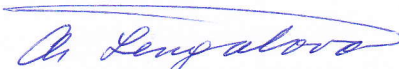
Vedoucí diplomové práce: **prof. PhDr. Pavel Mühlpachr, Ph.D.**

Institut mezioborových studií

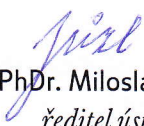
Datum zadání diplomové práce: **4. listopadu 2014**

Termín odevzdání diplomové práce: **31. března 2015**

V Brně dne 4. listopadu 2014

doc. Ing. Anežka Lengálová, Ph.D.
děkanka

doc. PhDr. Miloslav Jůzl, Ph.D.
ředitel ústavu

Prohlašuji, že

- beru na vědomí, že odevzdáním diplomové práce souhlasím se zveřejněním své práce podle zákona č. 111/1998 Sb. o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších právních předpisů, bez ohledu na výsledek obhajoby;
- beru na vědomí, že diplomová práce bude uložena v elektronické podobě v univerzitním informačním systému dostupná k prezenčnímu nahlédnutí, že jeden výtisk diplomové práce bude uložen v příruční knihovně Fakulty humanitních studií Univerzity Tomáše Bati ve Zlíně a jeden výtisk bude uložen u vedoucího práce;
- byl/a jsem seznámen/a s tím, že na moji diplomovou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, zejm. § 35 odst. 3;
- beru na vědomí, že podle § 60 odst. 1 autorského zákona má UTB ve Zlíně právo na uzavření licenční smlouvy o užití školního díla v rozsahu § 12 odst. 4 autorského zákona;
- beru na vědomí, že podle § 60 odst. 2 a 3 autorského zákona mohu užít své dílo – diplomovou práci nebo poskytnout licenci k jejímu využití jen připouští-li tak licenční smlouva uzavřená mezi mnou a Univerzitou Tomáše Bati ve Zlíně s tím, že vyrovnání případného přiměřeného příspěvku na úhradu nákladů, které byly Univerzitou Tomáše Bati ve Zlíně na vytvoření díla vynaloženy (až do jejich skutečné výše) bude rovněž předmětem této licenční smlouvy;
- beru na vědomí, že pokud bylo k vypracování diplomové práce využito softwaru poskytnutého Univerzitou Tomáše Bati ve Zlíně nebo jinými subjekty pouze ke studijním a výzkumným účelům (tedy pouze k nekomerčnímu využití), nelze výsledky diplomové práce využít ke komerčním účelům;
- beru na vědomí, že pokud je výstupem diplomové práce jakýkoliv softwarový produkt, považují se za součást práce rovněž i zdrojové kódy, popř. soubory, ze kterých se projekt skládá. Neodevzdání této součásti může být důvodem k neobhájení práce.

Prohlašuji,

- že jsem na diplomové práci pracoval samostatně a použitou literaturu jsem citoval. V případě publikace výsledků budu uveden jako spoluautor.
- že odevzdaná verze diplomové práce a verze elektronická nahraná do IS/STAG jsou totožné.

V Brně

1. 3. 2015

.....
DRAHOMÍRA NEČASOVÁ Nečasová
.....
Jméno, příjmení a podpis diplomanta

ABSTRAKT

Diplomová práce Senioři jako kategorie sociální andragogiky je zaměřena na aspekty týkající se vzdělávání seniorů v České republice.

Práce je rozdělena na dvě části, v teoretické části je vymezeno několik teoretických východisek, ze kterých je při tvorbě práce čerpáno. Specificky jsou vymezeny některé pojmy z andragogiky, sociologie, gerontologie, sociální pedagogiky, psychologie a medicíny, které jsou úzce spojeny se zkoumanou problematikou. Na tyto poznatky poté navazuje praktická část diplomové práce.

Praktická část je zaměřena na nalezení sociálních determinant ve vybraných institucích, které realizují vzdělávání osob třetího věku. Je použit kvalitativní výzkum realizovaný dvou-dimenzionálně. Ve formě případové studie v souvislosti s analýzou institucí.

Klíčová slova: andragogika, senioři, zdravotní specifika, psychologické charakteristiky, sociální specifika, sociální rizika, vzdělávací potřeby.

ABSTRACT

This thesis called „Seniors as a category of social andragogy“ focuses on aspects concerning senior education in Czech Republic.

This thesis consists of two parts, the theoretical part defines some theoretical starting points, which were used while creating this thesis. Some concepts from andragogy, sociology, gerontology, social pedagogy, psychology and medicine, which are closely related to the discussed issue, are specifically defined. The practical part of this thesis builds on these findings.

The practical part focuses on finding social determinants in selected institutions, which implement education of the people of the Third Age. We used qualitative research which is implemented two-dimensionally in the form of case study in relation to an analysis of the institutions.

Keywords: andragogy, seniors, health specifics, psychological characteristics, social specifics, social risks, educational needs.

Chtěla bych poděkovat zejména panu prof. PhDr. Pavlu Mühlpachrovi, Ph.D. za vedení a odborné rady, jichž se mi dostalo při tvorbě této diplomové práce. Děkuji paní Lence Shromáždilové tajemnici AU3V, za ochotu a pomoc při získávání informací o U3V. Dále na tomto místě děkuji všem pracovníkům z U3V v Brně za jejich ochotu při poskytování informací. Velký dík patří také mým blízkým a mé rodině zejména za trpělivost.

Prohlašuji, že odevzdaná verze diplomové práce a verze elektronická nahraná do IS/STAG jsou totožné.

OBSAH

ÚVOD.....	8
I TEORETICKÁ ČÁST.....	9
1 ANDRAGOGIKA JAKO VĚDA O ČLOVĚKU	10
1.1 DĚJINY ANDRAGOGIKY	11
1.2 ANDRAGOGIKA V OBDOBÍ 20. STOLETÍ	13
1.3 SOUČASNÉ TRENDY ANDRAGOGIKY	15
1.4 VYMEZENÍ SOCIÁLNÍ ANDRAGOGIKY	17
1.5 SHRNUÍ.....	18
2 VYBRANÉ CHARAKTERISTIKA SENIORSKÉ POPULACE.....	19
2.1 ZDRAVOTNÍ SPECIFIKA SENIORSKÉ POPULACE.....	21
2.2 PSYCHOLOGICKÉ CHARAKTERISTIKY SENIORŮ	27
2.3 SOCIÁLNÍ SPECIFIKA SENIORŮ	38
2.4 SOCIÁLNÍ RIZIKA SENIORSKÉ POPULACE.....	41
2.5 SHRNUÍ.....	47
3 VZDĚLÁVÁNÍ SENIORŮ.....	48
3.1 VZDĚLÁVACÍ POTŘEBY SENIORŮ	48
3.2 UNIVERZITY TŘETÍHO VĚKU	51
3.3 GENEZE U3V VZDĚLÁVACÍCH AKTIVIT	52
3.4 FUNKCE VZDĚLÁVÁNÍ V SENIORSKÉM VĚKU	56
3.5 SHRNUÍ.....	60
II PRAKTICKÁ ČÁST	62
4 VÝZKUMNÝ PROJEKT	63
4.1 ZDŮVODNĚNÍ VÝZKUMU	63
4.2 CÍL VÝZKUMU	65
4.3 METODOLOGIE VÝZKUMU	65
4.4 METODIKA VÝZKUMU	66
5 VÝZKUMNÉ ŠETŘENÍ.....	67
5.1 SYSTÉM U3V VZDĚLÁVÁNÍ SENIORŮ V ČESKÉ REPUBLICE.....	67
5.2 OBSAHOVÁ ANALÝZA VZDĚLÁVACÍCH PROGRAMŮ U3V.....	70
5.3 KVANTITATIVNÍ KRITÉRIA VZDĚLÁVÁNÍ NA U3V	71
5.4 VZDĚLÁVÁNÍ NA U3V V BRNĚNSKÉ MĚSTSKÉ AGLOMERACI.....	72
5.5 NÁVRHY A OPATŘENÍ	91
5.6 SHRNUÍ.....	92
ZÁVĚR	93
SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY.....	95
SEZNAM POUŽITÝCH SYMBOLŮ A ZKRATEK	99
SEZNAM OBRÁZKŮ	101

ÚVOD

Stáří a stárnutí je neoddelitelnou součástí existence každé živé bytosti. Je to proces, který je zejména u člověka pozvolný a projevuje se nenápadně jak po fyzické tak i po psychické stránce. Stáří má svá specifika, jak negativní tak i pozitivní. Nelze na stáří pohlížet pouze z jedné strany, kde je často člověku podsouván názor, že stáří se rovná nemoci a neschopnosti. Výskyt nemocí a ztráty soběstačnosti je sice se stářím spojován častěji, než je tomu u osob mladšího věku, avšak také není tak závažný, jak je to často v médiích prezentováno. Nezvratným faktem zůstává, že populace vyspělých zemí pozvolna stárne a dochází také v důsledku vyšší kvality zdravotní péče k prodlužování věku, kterého se lidé dožívají. Společností je však stáří kupodivu vnímáno jako cosi negativního, a to zejména v kontextu současné postmoderní společnosti, kde je kladen důraz na mládí, výkon a dravost jedince. Co na tom, že mnohdy jedinec nemá potřebné dovednosti a zkušenosti, které lze získat pouze dlouhodobou prací a nemá potřebný nadhled. Vše se odehrává v kulisách společnosti, ve které se boří všechna dosavadní tabu a nic, tím méně morální zásady, nesmí stát v cestě vysněným úspěchům. Je to jako bychom zapomněli, že senioři jsou také lidé, ale hlavně status seniora je neodvratitelnou budoucností každého jedince. Není možné se stáří vyhnout a zachovat si věčné mládí. I když tato myšlenka bezesporu patří mezi nejstarší lidské posedlosti, přes všechnu snahu vynaloženou v dějinách lidstva na odvrácení stáří a smrti stále shledáváme, že jsme smrtelní a procesu stáří se nelze vyhnout. Zde je nutné si uvědomit, že naše snahy by neměly směřovat k odvrácení nemožného, ale ke zkvalitnění prožívaného a omezení výskytu negativních jevů, které jsou se stářím spojeny tak, aby byla co nejvíce prodloužena doba, po kterou bude člověk soběstačný a v relativně dobrém zdravotním stavu. Neméně důležitý je také psychický stav seniorů, který by tváří v tvář stáří neměl být spojen s pocity beznaděje, samoty a zoufalství. Jednou z metod, jak těmto negativním jevům čelit, je aktivizace seniorů a jejich zapojování do běžného života nejen v rámci rodiny, ale zejména společnosti. Významnou příležitostí v tomto směru jsou univerzity třetího věku, které díky své činnosti pomáhají seniorům nalézat pozitivní stránky života. Díky studiu univerzit třetího věku mají senioři příležitost nejen získat ztracené sebevědomí a pocit vlastní důležitosti, ale také navázat sociální kontakty, které se mnohdy mění v přátelství a významně tak zamezují samotě a depresi. Cílem této diplomové práce je analytický pohled na širší sociální souvislosti spojené s problematikou vzdělávání seniorů.

I. TEORETICKÁ ČÁST

1 ANDRAGOGIKA JAKO VĚDA O ČLOVĚKU

Termín andragogika vychází z řeckého *aner, andros – muž a ago vésti*. Tento překlad však není možné brát doslovně, neboť pojetí andragogiky jako vědy cílené pouze na muže bylo již dávno překonáno. V současnosti na andragogiku pohlížíme ve smyslu vedení člověka na jeho dráze vzdělávání, poznávání a pochopení světa kolem něj.¹

Andragogika jako samostatná vědecká disciplína je z historického pohledu disciplínou poměrně novou i když samotná myšlenka vzdělávání dospělých novou není. V počátcích byl pojem andragogika špatně prezentován jako synonymum pro vzdělávání dospělých. V současnosti se na andragogiku hledí jako na vědecký a studijní obor, který se soustřeďuje na všemožné aspekty směřující ke vzdělávání a učení dospělých. V našich podmínkách není termín andragogika příliš rozšířen, i když lze vysledovat tendence a snahy směřující ke změně tohoto stavu. Při pohledu do zahraničí lze konstatovat, že termín andragogika se všeobecně nerozšířil, v kontextu této terminologie se většinou používá název vzdělávání dospělých nebo další vzdělávání. V rámci České republiky byl tento termín zaveden jako výsledek usnesení akreditační komise MŠMT po roce 1989 a stěžejním účelem tohoto vymezení byla snaha odlišit politicky podbarvené běžně používané terminologie výchova a vzdělávání dospělých. Andragogiku, tedy chápeme, jako:

- ❖ vědní obor, který se snaží obsáhnout všechny aspekty učení a vzdělávání dospělých
- ❖ studijní obor, který v rámci pedagogických věd zaměřuje svou činnost na přípravu a formování budoucích odborníků, jejich polem působnosti bude vzdělávání dospělých.²

Velmi známá je také čtyř bodová koncepce andragogiky, kterou definoval Vladimír Jo-
chmann. V jeho pojetí se andragogika zaměřuje na vzdělávání dospělých, sociální práci, personální management a kulturní práci. Tyto čtyři dimenze andragogiky vyzdvihují fakticky kompletní rozsah sociálního prostoru, tím je míněn politický, kulturní a sociální prostor. V tomto shrnutí však není obsažena pastorační teologie, která se zabývá péčí o duchovní potřeby člověka a má v tomto směru výsadní pozici.³

¹ BENEŠ, M. Andragogika. 1. vyd. Praha: Grada, 2008, ISBN 978-80-247-2580-2. s. 11

² BENEŠ, M. Andragogika. 1. vyd. Praha: Grada, 2008, ISBN 978-80-247-2580-2. s. 11

³ BARTOŇKOVÁ, H., ŠIMEK, D. Andragogika. 1. vyd. Olomouc 2002. ISBN 80-244-0394-3. s. 10-11.

Andragogika je disciplínou, která stále čeká na pevné vymezení v oblasti sociálních věd. Andragogika je také nejasně definována vzhledem ke svému silnému pragmatismu a požadavkům interdisciplinarity a multidisciplinarity, které jsou na ní v současné době kladeny v rámci trendů aplikovaných sociálních věd. Tento fakt také vyplývá z toho, že andragogika vychází z biologie, psychologie, filozofie, sociologie, etiky, estetiky, pedagogiky a mnohých jiných vědeckých disciplín. Další překážkou ve vymezení andragogiky v rámci ostatních humanitních věd je fakt, že humanitní vědy jsou chápány jako koncepce věd o člověku a naproti tomu andragogika je zaměřena jako věda pro člověka a má člověku napomáhat při řešení specifických životních situací. Andragogika je tedy stále živou a moderní trendy reflektující vědeckou disciplínou, která se neustále rozvíjí a hledá východiska nejen v jiných vědách antropologických, humanitních, sociálních nebo napomáhajících, ale i sama v sobě.⁴

1.1 Dějiny andragogiky

Myšlenka výchovy a vzdělávání dospělých není novým fenoménem, i když takto nebyla nazývána, tak již v období Střední říše v Egyptě (2055 až 1650 př. n. l.) existují zmínky o „Domech života“ kde se adepti učili umění léčby nemocí. Převratnými myšlenkami jsou také myšlenky čínského filosofa Konfucia (551 až 479 př. n. l.), který mluví o celoživotním vzdělávání a sebezdokonalování, aby skrze něj byl člověk schopen dosáhnout morální a etické výše. Jako stěžejní ve svém odkazu zmiňuje, že pouze člověk ušlechtilý je natolik vyspělý, aby viděl co je správné, byl prost předsudků a dokázal se na věci dívat v celém spektru aspektů. Do protikladu dává tzv. „malého člověka“, který těmito schopnostmi nedisponuje. Jádrem a posláním jeho učení je tedy usilování o transformaci v „ušlechtilého člověka“.

V období antiky se Platón zasloužil o vznik athénské Akademie, která se stala vzorem pro evropské univerzity a další vědecké instituce. Jeho žák Aristotelés, který nejprve na jeho škole vyučoval, později založil také vlastní athénskou filosofickou školu Lykeion, která se stala jedním z nejprestižnějších vědeckých center své doby.

⁴ Mühlpachr, P., Andragogika. Brno: IMS Brno 2010.

Tyto potřeby rozvoje člověka přirozeně vyplývají z potřeb společnosti. Potřeba vychovávat kněze, léčitely, vojáky a další profese je známá napříč dějinami i kulturami a nese s sebou prvek celoživotního vzdělávání.

Pojem andragogika je složením slov z řeckého aner, andros – dospělý muž a agogé – vésti. Jako takový se poprvé objevuje v díle německého učitele Alexandera Kappa roku 1833 „Platónovo učení o výchově“. Ve svém díle se Kapp pokusil shrnout Platónovu teorii o vzdělávání dospělých. Tento pokus však byl zatím pouze ve formě odlišení se od pedagogiky jako takové a neměl hlubší teoretickou koncepci. Významný německý pedagog, filosof a také psycholog Johan Friedrich Herbart o několik let později tento Kappův pokus velmi razantně odmítá s tím, že subjektem výchovy jsou děti. Tím se pojem na dlouhá léta odsouvá do zapomnění, neboť Herbart je velmi významnou autoritou německého pedagogického myšlení devatenáctého století a jeho pedagogické myšlenky a principy mají nadnárodní charakter, díky kterému požívá autoritu nejen ve své vlasti, ale i napříč Evropou.

Další krok ke vzniku andragogiky jako svébytné disciplíny položil také německý pedagog Eugen Rosenstock, který zpracoval v roce 1921 Výroční zprávu akademie práce ve Frankfurtu a křísí v něm Kappův pojem andragogika. Uvedl zde i důvody vedoucí k jeho užití. Jeho stěžejní myšlenkou bylo, že do pojmu andragogika zahrnul veškeré formy školského vzdělávání dospělých. Také zdůrazňuje potřebu diferenciací problematiky edukace a výchovy dospělých a pedagogiky.

Z hlediska světového byla Amerika oproti Evropě v otázce vzdělávání dospělých o krok dále, neboť již roku 1926 výzkumy, jež realizovala Americká asociace vzdělávání dospělých, tvořily novou vědeckou oblast – vzdělávání dospělých.

Americký profesor psychologie Edward Lee Thorndike definoval pojem docilita (vzdělávacelnost) a vědecky prokázal na základě experimentů schopnost dospělých se učit navzdory vysokému věku.

Za velmi obohacující pro andragogiku lze také považovat filosofickou koncepci Johna Deweye a jeho dílo Demokracie a výchova. Dewey byl především pragmatikem, a tak další edukaci považuje za obohacující k předchozím vědomostem a zkušenostem skrze praxi.⁵

⁵ PALÁN, Z. Základy andragogiky. Praha: Vysoká škola Jana Amose Komenského, 2003. ISBN 80-86723-03-8, s. 58.

U Deweye lze pozorovat zajímavou koncepci, v níž školu označuje jen částečně zodpovědnou za výchovu a říká, že výchova je něčím mnohem podstatnějším než škola. Zároveň také ale poukazuje na nenahraditelnost školy ve smyslu dvou principů:

- ❖ škola jako místo, v níž lze získat vědecké poznatky, které jsou jinak v běžném životě normální zkušeností nedosažitelné
- ❖ vzhledem ke stálé expanzi soudobých velkoměst jsou značně omezeny možnosti všestranně dostupných zkušeností⁶

1.2 Andragogika v období 20. století

Andragogika v podobě jakou u ní vnímáme dnes, se začala formovat teprve v 50. letech dvacátého století. O její současnou podobu se významně zasloužili především Heinrich Hanselmann a Franz Pöggler. Mimo to, že ve svém díle H. Hanselmann vymezil andragogiku jako samostatnou vědeckou disciplínu, tak také definoval triadickou koncepci nutnou pro pozitivní tvorbu osobnosti člověka. Tuto triadickou koncepci vymezuje ve smyslu péče, výchovy a vzdělávání. Jeho dílo je vnímáno jako silně terapeuticky koncipované ve smyslu pomoci dospělým jedincům a má zřetelný náboženský podtext. Ve své koncepci zdůrazňuje potřebu odlišení v přístupu k výchovně vzdělávacím metodám práce s dospělými od výchovně vzdělávacích metod užívaných při formování nedospělých osob. Je zde patrná výrazná tendence směřující k mimoškolním formám působení. Klade důraz také na to, aby výchova individuálního charakteru vycházela z dobrovolnosti a rovnocenného vztahu účastníků pedagogického působení. Náboženský podtext má také koncepcí andragogiky, kterou vytvořil Franz Pöggeler. Ten se ve svém díle kloní především k didaktické stránce oproti Hanselmannovi, který andragogiku pojímá sociálně. Při vymezení andragogiky Pöggeler i Hanselmann nacházejí společná stanoviska především v tom smyslu, že andragogika musí být ustavena na základech dobrovolnosti, neformálnosti, také oba dva odmítají školské formy a neadekvátní metody působení v rámci andragogiky. Velmi důležitý je také bod, na kterém se oba dva opět shodují a to, že výchova není u dospělých jedinců možná. Dle jejich názoru po ukončení procesu biologického vývoje neexistuje možnost dále vychovávat.

⁶ BENEŠ, M. Andragogika filosofie-věda. Praha: Eurolex Bohemia, 2001. ISBN 80-86432-03-3, s. 87.

Vzhledem k tomu, že andragogika je mladou vědou a stále se snaží nalézat své pevné místo, je velmi často předmětem odborných diskuzí a také kritiky. Kritika se týká ponejvíce těchto oblastí:

- ❖ Zkoumá se, zdali je možné andragogiku jako takovou vůbec odlišit od pedagogiky ve smyslu samostatné vědecké disciplíny. Diskuze je zde vedena na téma hledání odlišnosti mezi vzděláváním mládeže a vzděláváním dospělých, jestli jsou tyto rozdíly relativního nebo principiálního charakteru natolik závažné, aby zakládaly nutnost samostatného vymezení andragogiky.
- ❖ Dalším zdrojem pochybností, nejen v rámci pedagogiky, ale i liberalisticky pojatého myšlení, se stává aplikace pojmu výchova na problematiku dospělé populace. Promítá se zde spor myšlenek dvou velikánů pedagogiky, kdy na jedné straně Komenský mluví o celoživotní výchově, kdežto Herbart chápe výchovu pouze ve smyslu snahy pomáhat ve vývoji u dospívajících jedinců, ale striktně zavrhuje jakoukoliv výchovu dospělých.
- ❖ Nejasnosti vyplývají také z toho, kam v rámci současných věd andragogiku zařadit a jak vymezit její vztah k pedagogice. Především z důvodů přihlídnutí k širokému spektru oborů, ze kterých andragogika přejímá konceptuální myšlenky či teorie.
- ❖ Velmi nejasné je také to, v jakém pojetí je andragogika myšlena a realizována. Zda jako teorie či spíše soustava návodů pro praktické vzdělávání dospělých.⁷

Zkoumáme-li dále příčiny vzniku andragogiky, můžeme konstatovat, že se jedná bezesporu o reflexi technologické a vědecké revoluce, která se ve společnosti odehrála ve 2. polovině 20. století. Rychlý vývoj a velká poptávka po vzdělávání dospělých nebo teorie celoživotního učení jsou pouze jedny z mála požadavků, které jsou na současnou společnost kladeny ve spojitosti se zvýšeným výskytem patologických jevů a snahou se s těmito jevy vyrovnávat. Není tedy pochyb o tom, že potřeba andragogiky se stává čím dál tím více aktuální a důležitou ve smyslu pomoci člověku zvládat nároky, které jsou na něj kladeny díky urychlenému společenskému a technickému vývoji společnosti. Bez andragogiky by bylo obtížné čelit různým celospolečenským jevům.

⁷ MÜHLPACHR, P. Gerontopedagogika. Brno: Masarykova univerzita, 2004, ISBN 80-210-3345-2. s. 28

Významným způsobem se na vývoji andragogiky u nás zasloužili především katedry filozofických fakult Karlovy univerzity v Praze a v Olomouci univerzity Palackého. V našich podmínkách vzniká integrální andragogika, jejíž teorii vytvořil docent Vladimír Jochmann z filozofické fakulty Univerzity Palackého v Olomouci. A v tomto kontextu chápe andragogiku jako disciplínu zaměřenou na kompletní péči o člověka. Je zde také patrný nový rozměr, se kterým se andragogika potýká - ve smyslu obsahu činnosti se stává sjednocující pro personální činnosti, sociální pedagogiku a také kulturologii⁸

Výše uvedené specifikuje andragogiku v širším pojetí, neboť užší pojetí ve smyslu teorie o vzdělávání dospělých je nutné odlišit. Z tohoto důvodu vzniká Jochmannova koncepce integrální andragogiky. V nejširším slova smyslu můžeme integrální andragogiku vymezit jako vědu zabývající se mobilizací lidského kapitálu v procesu sociální změny prostředí. Lidský kapitál je možné v určité společnosti vymezit jako specifickou úroveň kvality právě do ní náležejících členů.⁹

1.3 Současné trendy andragogiky

Osoba seniorálního věku má velmi individuální vzdělávací potřeby. Pozornost je třeba věnovat i využívání různých vzdělávacích strategií a technik, které napomáhají procesu učení. Specifické postavení má i učitel dospělých či seniorů, který by měl disponovat určitými kompetencemi. Mezi základní kompetence učitele seniorů patří kompetence:

- ❖ Diagnostická, která vede k poskytnutí pomoci v oblasti vzdělávacích potřeb
- ❖ Plánovací, kdy společně s dospělými plánuje vzdělávací proces
- ❖ Motivační vytváření podmínek k vlastnímu učení se
- ❖ Metodická, vedoucí k pomoci ve volbě nejoptimálnějších metod a technik učení se
- ❖ Zpřístupňující, která je koncipována jako pomoc při hledání materiálů a prostředků nezbytných k efektivnímu učení

⁸ PALÁN, Z. Základy andragogiky. Praha: Vysoká škola Jana Amose Komenského, 2003. ISBN 80-86723-03-8, s. 60-61.

⁹ MÜHLPACHR, P. Gerontopedagogika. Brno: Masarykova univerzita, 2004, ISBN 80-210-3345-2. s. 130-131.

- ❖ Evaluační, vedoucí k pomoci k hodnocení výsledků učení

Malewski (1996, str. 121-122) prezentuje tři typy učitelů, které charakterizují osobnost učitele dospělých. Jsou jimi:

- ❖ Učitel umělec, který vnímá vzdělávání jako umění tvořivé adaptace normativních zásad didaktiky ve vztahu neustále se měnících a neopakovatelných souvislostí (inovace výuky, konkretizace příkladů, vysvětlení neznámého apod.)
- ❖ Učitel popularizátor, který za hlavní úkol vzdělávání seniorů považuje zpřístupnění zdrojů učení se, vzdělávání a získávání dovedností, vzdělávání k autoedukaci, k aktivitě ve výuce a k trvalému angažování dospělého žáka
- ❖ Učitel kritický analytik, který je skepticky orientovaný na současnou společenskou situaci a společně se svými žáky se snaží o kritickou analýzu mechanismů sociálního života.

Autorita učitele zcela jednoznačně vychází z jeho kompetencí. Ve vztahu učitel žák při vzdělávání dospělých může dojít k situaci, že dospělý žák či senior může mít mnohem vyšší sociální a ekonomický status v porovnání s učitelem. Totéž platí i o věkovém rozdílu mezi učitelem a žákem, a také o profesních zkušenostech. Při vzdělávání seniorů využíváme tzv. andragogický model učení, který je představen jako soubor procedur, které angažují žáka v přípravné fázi před vlastním zahájením vzdělávání. Tento model představuje: přípravu žáka, vytvoření příznivé atmosféry k učení se, společné plánování edukačních potřeb žáka, formulování užitečných cílů vzdělávání, které uspokojují konkrétní vzdělávací potřeby, diagnostiku vzdělávacích potřeb, využívání didaktické techniky apod.

Senioři představují velmi různorodou sociální skupinu nejenom ve vztahu k věku a zdravotnímu stavu, ale i ve vztahu ke značným individuálním potřebám každé osoby po 65. roce života. Není tedy možné v procesu vzdělávání využívat jednu metodu vzdělávání, která by generalizovala potřeby seniorů. Celý vzdělávací proces musí být variabilní vzhledem k prostředí, vzhledem k psychice seniorů, vzhledem k jejich rychlé unavitelnosti. Nejde o vzdělávání v pravém slova smyslu, ale o vzdělávací aktivity mající charakter osvěty. Tyto kompetence potom seniora doprovází ve všech sociálních rolích při jeho dalším rozvoji psychickém i fyzickém.

V neposlední řadě je třeba vyjmenovat činitele, které zcela jednoznačně mohou ovlivnit složitý proces vzdělávání seniorů. Jsou jimi:

- ❖ Různé životní zkušenosti účastníků
- ❖ Jejich zájmy potřeby a motivace
- ❖ Stupeň vědění a struktura vědění
- ❖ Používané techniky učení se
- ❖ Průběh školní kariéry a typ vzdělávání
- ❖ Profesní zkušenosti
- ❖ Sociální role v životě seniora
- ❖ Délka a struktura volného času.

1.4 Vymezení sociální andragogiky

Sociální andragogika je aplikovanou subdisciplínou andragogiky. Sociální andragogika čerpá poznatky z celé řady příbuzných vědeckých disciplín. Čerpá zejména ze sociální pedagogiky, sociální psychologie, sociálního prostředí, ale také ze sociologie, psychologie, teorie výchovy a celé škály dalších aspektů, týkajících se formování dospělých jedinců. Impulsem pro utváření sociální pedagogiky jsou:

- ❖ Působení na dospělého jedince ve smyslu výchovy, vzdělávání a péče s důrazem na integraci jedince do měnící se společnosti.
- ❖ Pomoc, která je nabízena dospělému jedinci v obtížných životních situacích, jejichž řešení očividně přesahuje schopnosti jedince vypořádat se s danou situací sám. V tomto kontextu se jedná zejména o situace, kdy se dospělý člověk dostává do stavu popsatelných jako sociální nouze.

Hlavním účelem sociální andragogiky je podle Palána především výchova, která směřuje:

- ❖ Ke zlepšování a prohlubování sociálních vazeb ve skupinách nebo společnosti
- ❖ K formování dovedností a schopností navazovat a udržovat kvalitní interpersonální vztahy
- ❖ K získávání edukačních poznatků nutných pro realizaci očekávaných sociálních rolí
- ❖ K harmonizaci sociálních vazeb s důrazem na posílení komunikačních schopností (například v partnerství)
- ❖ Ke zdolávání pragmatismu egocentrického charakteru
- ❖ K akceptování společenských norem zejména sociálního typu

Toto jsou jen některé aspekty týkající se členění sociální andragogiky. Vzhledem k dynamickému vývoji společnosti, zrychlenému technickému pokroku, který jej provází, se stále

mění a přizpůsobuje i charakter sociální andragogiky, která svým působením směřuje k nastolování rovnováhy ve společnosti.¹⁰

1.5 Shrnutí

Andragogika je vnímána jako disciplína napomáhající člověku na jeho biodromální dráze. Andragogika se v historickém kontextu objevovala ve formě myšlenek, a později také ve formě snah o vymezení samostatné vědecké disciplíny. Snahou je uvést teoretická východiska této vědy do praxe, neboť andragogika je především humanitní vědou pro člověka, nikoliv o člověku a tom, jaké impulsy vedly k vymezení této disciplíny, ale také vytyčit cíle, na které se andragogika při svém působení zaměřuje.

¹⁰ PALÁN, Z. Základy andragogiky. Praha: Vysoká škola Jana Amose Komenského, 2003. ISBN 80-86723-03-8, s. 156-160.

2 VYBRANÉ CHARAKTERISTIKA SENIORSKÉ POPULACE

Stáří je neoddelitelnou součástí dlouhého života a pojí se s ním řada konotací plynoucích z minulosti. Dodnes je možné se setkat se společnostmi, ve kterých seniorský věk není významný. V současné moderní Evropě se problematika seniorů dostává do popředí. Řada evropských společností chápe seniorský věk jako neobyčejnou hodnotu poslední etapy lidského života, ke které se pojí i charakteristika lidské moudrosti a lidských zkušeností. Současná euroamerická civilizace se v minulosti stáří dostatečně nevěnovala a stáří bylo chápáno jako nutné zlo a jako jednostranné období, charakteristické prohlubujícím se deficitem vitálních schopností člověka a zároveň postupného rozpadu a změn funkcí lidského organismu. Nepřekvapí nás, že stáří je ve společnosti obecně chápáno jako nejhorší etapa lidského života, která znamená minimum pozitiv a maximum negativ.

Pokud hledáme důvody takto silně zakódovaného pesimistického myšlení v současných společnostech z hlediska hodnocení finální fáze lidského života, nemůžeme pominout rozvoj masmédií, zejména informačních technologií. Tyto technologie vytváří neobyčejně expanzivní útok na lidské vnímání, na informovanost a ovlivnění člověka. Velmi často jsou tato média postavena proti seniorsky ve vztahu k populaci. Počítačová kulturní revoluce posledního čtvrt století velmi výrazně snížila význam starého člověka jako nositele vědění a tradice.¹¹

Moderní obraz starého člověka se tak jeví jako těžká životní etapa, jako nechtěná etapa, zbavená životních perspektiv. Zcela jistě také z tohoto důvodu máme jistý odstup právě k této finální etapě života. Problémy spojené se stárnutím je třeba vnímat jako nedílnou etapu našeho života a zbavit ji všech negativních souvislostí, které se objevily v minulosti. Podle Semkova (2013) má každá etapa lidského života svoje starosti a radosti a vlastně nikdy nevíme, která z těchto životních etap bude pro člověka šťastná.

Vzniká otázka, jak se má současný člověk postmoderní etapy chovat ve vztahu ke stáří a jaké postoje má zaujímat k seniorům ve finální fázi života. To nás vede k jisté nutnosti od-

¹¹ GOBAN-KLAS, T. Spoleczne i kulturowe implikacje telekomunikacji. In Górlach, K., Serega, Z. (red.) *Oblicza społeczeństwa*. Kraków, 1996. s. 162

vrhnout universálně používané stereotypy v naší společnosti, zejména stereotyp, který souvisí s přesvědčením, že stáří znamená úbytek fyzických sil, nárůst chorob a neodvratnou cestu ke smrti. Myšlení lidí na téma stáří a stárnutí není možné vnímat přes prizma

konce života, ale zejména jako novou víru, kdy se v člověku mění postoje vůči vlastním možnostem i v tomto období. Řada sociálních pedagogů si klade otázku, co tedy udělat abychom se oprostili od toho negativního stereotypu panujícího ve společnosti vůči stáří. Co udělat, aby takto vnímané senium bylo skutečně integrální součástí životní dráhy a mělo stejnou hodnotu jako předešlé etapy života člověka. Řada odborníků v této problematice se domnívá, že je nutné přetvořit vědomí společnosti, každého člověka a zejména seniora. Je to úkol nelehký, obtížný a problematický, neboť to by znamenalo vytvořit takové aktivity, které mají ve svém jádru nové paradigma člověka a jeho sociálních vztahů s okolím či se světem. Takové nové paradigma se objevuje a rozvíjí v knize amerického endokrinologa Deepaka Chopra, který ve své knize s názvem: „Život bez stáří“. Tato kniha má populární charakter a dodnes je na ní široký ohlas na celém světě. Především tento vědec na první místo své teorie staví roli uvědomění si nedílné součásti stáří v životě člověka. Z deseti základních pravidel jeho koncepce je na tomto místě důležité zmínit přinejmenším některé:

- ❖ První z nich zní: fyzický svět, kterého součástí je i náš organizmus, je takový jak ho vnímáme. Vytváříme si svůj vlastní fyzický i psychický organizmus ruku v ruce s tím, jak si vytváříme pohled na svět.
- ❖ Druhá zásada autora říká, že náš organizmus se skládá především z řady energetických zdrojů a informací a nikoliv z materie. Energie a informace jsou projevem nezničitelné energie a informace (zejména genetická) je tak silná, že překrývá všechno nás obklopující svět.
- ❖ Ve čtvrté zásadě je nosnou myšlenkou, že biochemické procesy probíhající v organizmu jsou produktem individuálního svědomí. To, co nás ovlivňuje, naše mysl i emoce, vyvolávají chemické reakce, které aktivizují buňky. V této koncepci potom vystupuje tvrzení, že stárnoucí buňka je konečným produktem našeho svědomí a sama „zapomíná“ jak se obnovit.
- ❖ Pátou tezí autora je tvrzení, že vnímání světa je procesem automatickým a v zásadě má charakter získané dovednosti. Svět, ve kterém žijeme, zejména prostředí a naše fyzické schopnosti, jsou závislé na způsobu, jakým jsme se sami naučili prostředí vidět a jak jsme se v tomto prostředí fyzicky aklimatizovali. Jestliže změním způsob vnímání, změním i naše postoje a celý náš svět.

- ❖ Devátá myšlenka autora se věnuje tezi, že v každém člověku je obsažena jeho omezená realita, která nepodléhá změnám. To vychází z faktu, že uvnitř nás nezávisle na smyslovém poznání se nachází podstata naší existence, která řídí naši osobnost, naše ego a náš organizmus. To v podstatě ovlivňuje naši existenci a rozhoduje o tom, kým jsme.
- ❖ Zcela jistě nejvíce kontroverzní teze autora je obsažena v posledním desátém bodě jeho koncepce, že v podstatě nestárneme a nestáváme se obětí nemocí, ale jsme determinováni tím, jak vnímáme svůj organizmus a co se s ním děje. Jsme pozorovatelé, kteří vnímají změnu, a ta nás znepokojuje.

Tyto teze jsou svéráznou konstrukcí nové reality, která velmi obtížně bude aplikovatelná v péči o stárnoucí populaci, neboť univerzální myšlení jedince i společnosti je determinováno už několik století učením významných vědců jako Albert Einstein, Niels Bohr, Werner Kharl Heisenberg a jiných, kteří jsou tvůrci kvantové fyziky a jako první se pokusili odhalit „falešnost“ vnímání současného světa.

2.1 Zdravotní specifika seniorské populace

Ve stáří dochází ke změnám charakteru a průběhu všech druhů onemocnění. Mění se soubor příznaků a symptomů, skrze které se mohou projevit určitá onemocnění. I samotné průběhy jsou často atypické, porovnáme-li stejnou chorobu u seniora a u osoby mladšího věku. Je zde patrné vzájemné působení procesu vlastního stárnutí organismu a patologických procesů, a to nejméně jedné nozologické jednotky. Obecně je ve vyšším věku u seniorů patrná zvýšená náchylnost ke všem nemocem. Atypičnost průběhu onemocnění u seniorů může často vést k podceňování vážnosti situace konkrétního seniora. Soubor příznaků, jež definují průběh základního onemocnění, bývá u seniorů hůře pozorovatelný než u mladšího jedince. Nespecifičnost a univerzálnost jsou obvykle hlavními projevy klinického obrazu pacienta, který bývá velmi často označován jako pouhé komplexní zhoršení zdravotního stavu. Avšak příčina takovýchto zhoršení bývá mnohdy zcela konkrétní. Jako kritérium pro souběžný průběh chorob u seniorů zmiňujeme většinou ty, které se v seniorské populaci projevují s frekvencí desítek procent. Mezi ně můžeme zařadit aterosklerózu, diabetes melitus, hypertenzi, chronická onemocnění dýchacích cest, onemocnění trávicího traktu a také choroby urogenitálního systému. Specifickým se u nemocných seniorů stává samotný cíl terapie, kde je pro ně spíše rozhodující výsledný stav celkové funkčnosti, který jim dovoluje zvládnání různých úkonů soběstačně a umožňuje jim návrat do jejich prostředí než snaha o celkové vyléčení

specifické nosologické jednotky. Matějovská dále klade důraz na to, aby u nemocných osob vyššího věku bylo zohledňováno jejich chápání jako biopsychosociální jednotky. Tedy hledět na problematiku i z holistického hlediska. Autorka mluví o celkovém vhledu do problematiky, a to jak z hlediska etiopatogeneze choroby a samozřejmě aspektu návratu do běžného rytmu života člověka.¹²

Problémy spojené s užíváním léků ve stáří

Se vzrůstajícím počtem onemocnění u seniorů se také zvyšuje množství užívaných léků. Nejzávažnějším rizikem při užívání většího množství druhů léků je vzrůstající počet výskytu nežádoucích účinků léčby. Autorka uvádí příklad, ve kterém při průměrném množství 6 užívaných typů léků musíme predikovat výskyt nežádoucích účinků, kterými je zasažen každý desátý pacient. Z hlediska lékových interakcí mluvíme o exponenciálním vzrůstu. V našem výše uvedeném příkladu kombinace 6 průměrně užívaných druhů léčiv musíme nutně očekávat 40 až 50 lékových interakcí, při čemž ne všechny musí nutně být klinicky závažné. Autorka upozorňuje, že nejzávažnější kombinací je vzájemná interakce warfarinu, benzodiazepinů, perorálních antidiabetik, prednisonu, digoxinu, při čemž u současného podávání s dalšími léčivy mohou zásadním způsobem ovlivnit jejich účinnost nebo výskyt vedlejších nežádoucích účinků. Autorka dále uvádí, že na základě mnoha studií bylo prokázáno, že čím více léků pacient užívá, tím více chyb se při jejich užívání dopouští a zároveň vzrůstá míra neochoty spolupracovat a dodržovat doporučení. Profesorka Matějovská dále uvádí alarmující fakt, že až 28% hospitalizací u nemocných seniorů je zapříčiněno chybami v užívání léků, výskytem nežádoucích účinků medikace nebo lékovými interakcemi. Vezmeme-li v úvahu zákonitosti farmakokinetiky a farmakodynamiky, u osob vyššího věku dochází k výskytu snížené funkčnosti různých orgánů. Jako příklady prof. Matějovská uvádí:

- ❖ Atrofie žaludeční sliznice, jejímž důsledkem je snížená produkce kyseliny chlorovodíkové, tedy zvýšení pH obsahu žaludku. Důsledkem je snížená aktivace trávicích enzymů, zpomalení procesu natrávení obalů léků a výsledkem může být radikálně snížená biologická dostupnost léku.

¹² MATĚJOVSKÁ KUBEŠOVÁ, H. Specifika komplexního přístupu k nemocnému vyššího věku – multimorbidní senior. *Medicina pro praxi*, 2013, roč. 10, č. 6-7-, s. 242-243.

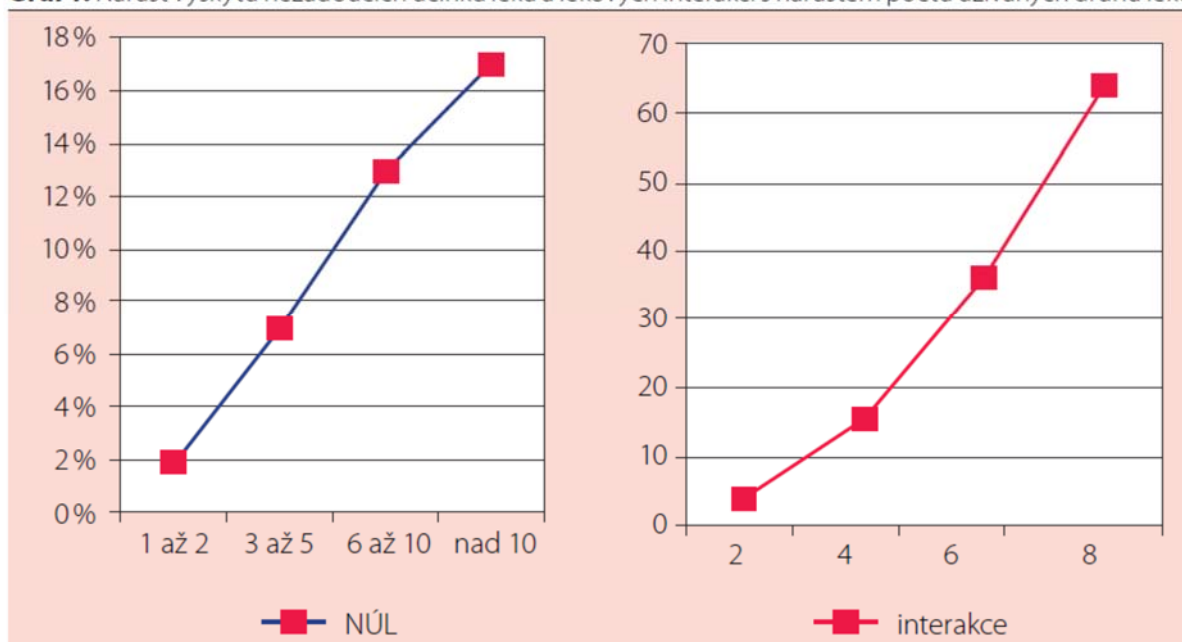
- ❖ Snížená motilita žaludku, důsledkem je oddálení efektu podávaného léku, současně však dochází k nárůstu časového intervalu, ve kterém je podaný lék v přímém kontaktu s žaludeční sliznicí. Léky, jejichž chemická podstata je tvořena kyselinami, způsobují vyšší nebezpečí poškození sliznice.
- ❖ Snížení prokrvení GIT, následkem čehož je snížena regenerační schopnost sliznice GIT a souvisí se zpomalením vstřebávání léků.
- ❖ Zmenšení distribučního objemu pro hydrosolubilní látky - tento stav je zapříčiněn úbytkem mezi celkovým poměrem tělesné vody a tukové tkáně. Následkem čehož může dojít k předávkování vlivem rychlého nástupu vysokých koncentrací v séru a zvýšení frekvence projevů nežádoucích účinků léků (digoxin).
- ❖ Snížení funkčnosti jater a ledvin, což se projevuje na schopnosti rychle eliminovat lék z organismu. Je zde pravděpodobná kumulace léku uvnitř organismu a toto může vést k toxickým reakcím i při běžném dávkování. Všeobecně platná zásada je, že u nemocných osob nad 70 let je dostačující poloviční až 2/3 dávka většiny léků k navození dostatečného efektu. Z tohoto důvodu jsou u osob vyššího věku vysoce rizikové retardované preparáty.
- ❖ Snížená koncentrace albuminu - je zde možnost zvýšené volné frakce léčiva, díky které dochází k vyšší účinnosti než je predikováno v obvyklém dávkování. Jako příklad prof. Matějovská uvádí užívání warfarinu, kdy u seniorů je běžně dostačující 50 – 60% množství k dosažení žádoucího efektu než u osob mladšího věku.¹³

¹³ MATĚJOVSKÁ KUBEŠOVÁ, H. Specifika komplexního přístupu k nemocnému vyššího věku – multimorbidní senior. *Medicína pro praxi*, 2013, roč. 10, č. 6-7-, s. 243-244.

Výše uváděné dokládá také následující graf:

Obrázek 1.

Graf 1. Nárůst výskytu nežádoucích účinků léků a lékových interakcí s nárůstem počtu užívaných druhů léků

Zdroj: MATĚJOVSKÁ KUBEŠOVÁ, H. Specifika komplexního přístupu k nemocnému vyššího věku – multimorbidní senior. *Medicína pro praxi*, 2013, roč. 10, č. 6-7-, s. 243.

Z hlediska nežádoucích interakcí byla pro hodnocení léků stanovena Beersova kritéria, na jejichž bázi vznikl seznam potenciálně nevhodných léků pro seniory. Pro léky uvedené v seznamu však neplatí, že by neměly být u nemocných seniorů nasazeny, ale pouze to, že pokud dojde k jejich nasazení, měl by být nemocný senior pečlivěji sledován. Profesorka Matějovská dále uvádí, že v našich podmínkách byl u nemocných seniorů vyzkoušen takzvaný STOPP START systém. Tento systém disponuje seznamem léků, u nichž by mělo být podávání zastaveno nebo zahájeno podle jejich nevhodnosti pro léčbu onemocnění jednotlivých orgánových soustav. Výskyt různých hendikepů u seniorů může negativně ovlivnit jejich compliance. Sensorický hendikep může vést k chybám v dávkování léků (špatně přečtené lékové schéma), motorický hendikep dokáže kupříkladu znemožnit otevření lahvičky s léky či způsobit vysypání léků. Senioři s kognitivním hendikepem buď vynechávají dávky léků (pacient má zato, že lék již vzal) nebo se senior domnívá, že lék ještě neužil a tím dochází

ke zdvojení látky. Profesorka Matějovská dále uvádí, že i sociální faktory zásadním způsobem ovlivňují farmakoterapii starších osob jak v pozitivním, tak i v negativním smyslu. V případě těžce hendikepovaného seniora může jít o bezvadnou farmakoterapii v případě, že ji zajišťuje kooperující rodina nebo jiný zodpovědný ošetřovatel. Naproti tomu osaměle žijící senior s mírným kognitivním hendikepem si může vlivem malé, ale často opakované chyby v medikaci způsobit intoxikaci a těžké předávkování. Mezi sociální faktory je nutno zahrnout také ekonomickou náročnost medikace. Mnohokrát bylo prokázáno, že nejhorší spolupráci nemocných seniorů je možné očekávat u léků s nejvyšším doplatkem. Naproti tomu překvapí skutečnost, že nemocní senioři, kteří užívají více druhů léků, přiznávají také nákupy volně-prodejných léčiv.¹⁴

V souvislosti s prodloužením střední délky života se stále častěji nemocní senioři dostávají do stavů, které lze označit jako nespecifické, a proto je u nich nutné zkoumat etiologii. Hovoříme tedy o syndromech, jejichž dopad na celkový zdravotní stav a sociální situaci u seniorů lze označit jako mnohostranný. Tyto syndromy jsou obecně nazývány ‚giganti geriatricie‘ z důvodu jejich neblahého komplexního vlivu na nemocného. Výskyt jednoho, či více těchto syndromů, které mohou navázat na jakoukoliv nemoc u seniorů, a tím výrazně přispět při zkomplikování průběhu těchto onemocnění.

Pod problematikou syndromu instability se mohou skrývat jednotlivá nebo kombinovaná postižení magistrálních mozkových tepen, krční páteře, srdeční arytmie či jiná neurologická postižení. A výrazně mohou přispět i vnější podmínky. Pády a poruchy stability ovlivňují zhruba 25% seniorské populace a má se za to, že až polovina příčin těchto pádů u seniorů je řešitelná. Nutno tedy dbát na individuální přístup k problematice u každého nemocného jedince. V souvislosti se syndromem imobilizace dochází k rapidnímu poklesu fyzické aktivity seniora, a tak se zvyšuje riziko výskytu postižení dýchacího aparátu. Nejběžněji formou hypostatické pneumonie, postižením vylučovacího systému v důsledku dehydratace a uroin-

¹⁴ MATĚJOVSKÁ KUBEŠOVÁ, H. Specifika komplexního přístupu k nemocnému vyššího věku – multimorbidní senior. *Medicina pro praxi*, 2013, roč. 10, č. 6-7-, s. 244.

fektu, postižení trávicího aparátu s obtížemi při vyprazdňování, postižení kardiovaskulárního aparátu, nejběžněji ve formě srdečního kolapsu či tromboembolické nemoci. Výskyt takového řetězu komplikací v rámci imobilizačního syndromu může mít fatální následky.¹⁵

Poruchy intelektu

Počet seniorů stížených syndromem demence má rostoucí charakter. Rotterdamská studie ve svých výsledcích uvádí, že na 5 % seniorů ve věku 65 let se každých 5 let výskyt nemocných demencí zdvojnásobuje. Z toho vyplývá, že u 80 letých seniorů se odhaduje až 30% nemocných trpících poruchou paměti různého stupně. Z výše uvedeného celkového množství je téměř 60% demencí Alzheimerova typu. Příčinou se jeví špatná diagnostika demencí v rané fázi, tedy v období, ve kterém poznatky moderní terapie mohou znamenat význačné zpomalení procesu a prodloužení doby, ve které je schopen nemocný senior setrvat v důstojných podmínkách v domácím prostředí. Špatně rozpoznaná raná stádia demence mohou výrazně ovlivnit complianci nemocného seniora. S variantou hromadění chyb při užívání léků a následných závažných komplikací profesorka Matějovská poukazuje na to, že při běžné návštěvě lékaře nemusí verbální projev nemocného seniora signalizovat poruchu intelektu.¹⁶

- ❖ Inkontinence - výskyt močové inkontinence u seniorů způsobuje významnou sociální izolaci a často vede ke snížení kvality života, stojí za vznikem závažných patologií. Problematickou v tomto ohledu je také diagnostika, touto poruchou trpící nemocní o ní mluví jen velmi neradi, neboť se jedná o problematiku do značné míry intimní a tudíž jim brání k přiznání těchto obtíží. Toto se stává značnou překážkou, která minimalizuje možnosti na došetření, a tím eliminuje možnost odstranění ještě řešitelných příčin inkontinence. Jako příklad profesorka Matějovská uvádí chronickou infekci močových cest. Pacienti, kteří trpí imobilitou, jsou inkontinencí ohroženi v tom smyslu, že inkontinence je rizikovým faktorem pro vznik proleženin.
- ❖ Poruchy kožní integrity - nejčastějším projevem poruch kožní integrity u nemocných seniorů je vznik proleženin nebo bércových ulcerací. Na příčiny jejich vzniku je však

¹⁵ MATĚJOVSKÁ KUBEŠOVÁ, H. Specifika komplexního přístupu k nemocnému vyššího věku – multimorbidní senior. *Medicína pro praxi*, 2013, roč. 10, č. 6-7-, s. 244-245.

¹⁶ MATĚJOVSKÁ KUBEŠOVÁ, H. Specifika komplexního přístupu k nemocnému vyššího věku – multimorbidní senior. *Medicína pro praxi*, 2013, roč. 10, č. 6-7-, s. 245.

nutno pohlížet z hlediska stavu celého organismu a ne pouze jako přímý důsledek stárnutí kůže. V současnosti se jeví jako příznivý trend nahlížet na nehojící se rány prizmatem komplexního zdravotního stavu nemocného seniora.

- ❖ Geriatrická křehkost – frailty. Tímto označením nerozumíme pouze křehkost ve smyslu zvýšené náchylnosti ke zlomeninám, ale všeobecně takto označujeme nemocného s nižší odolností organismu, se sklonem k častým dekompenzacím a kumulováním komplikací.
- ❖ Deprese bývá někdy označována jako smutek běžného každodenního života a obvykle se považuje za standartní průvodní jev stáří. Deprese u osob vyššího věku má významnou tendenci k somatizaci, přičemž dochází k opakovanému vyšetřování nemocného seniora z důvodů dyspepsie, oprese na hrudi, bolesti hlavy a také bolesti zad. Mezi osobami seniorského věku byla deprese pozorována u 15% seniorů žijících ve vlastním prostředí a u 30% mezi osobami seniorského věku, kteří žijí institucionalizovaně.

Osteoporóza a sarkopenie - jedná se o oblast do značné míry opomíjenou, u které však bude možno do budoucna pozorovat nárůst na významu. Jedná se o postižení pohybového systému, které je v seniorské populaci zastoupeno odhadem v desítkách %. Sarkopenie je obecně ztráta obratnosti v důsledku úbytku svalových vláken typu II, a z toho vyplývající zvýšené riziko pádu. Dojde-li ke kombinaci s osteoporózou, riziko vzniku závažné zlomeniny narůstá. Urychlování těchto procesů má do značné míry spojitost s několikrát dokázanou nižší hladinou vitamínu D u osob seniorského věku.¹⁷

2.2 Psychologické charakteristiky seniorů

Teoretické poznatky o zvláštностech preseniorského a seniorského věku jsou v současnosti zahrnovány k všeobecnému vysokoškolskému vzdělávání. Již v roce 1982 v rámci Mezinárodního roku úcty ke stáří bylo snahou intenzivněji informovat veškerou veřejnost o problematice stárnoucí populace. Jako častý nedostatek je dle autora zmiňován nezáměr o potřeby stárnoucí populace zejména u lidí, kteří v rámci svých povolání pracují se staršími občany. U těchto se předpokládá kromě vysoké profesionální kompetence také zájem o problematiku. Psychologické působení označuje autor za cílené jen tehdy, jsou-li splněny čtyři základní aspekty:

¹⁷ MATĚJOVSKÁ KUBEŠOVÁ, H. Specifika komplexního přístupu k nemocnému vyššího věku – multimorbidní senior. *Medicína pro praxi*, 2013, roč. 10, č. 6-7-, s. 245.

- 1) Aspekt o paradigmatu fyziologického zdravého stáří, jež neoznačuje stáří za úpadek, ale vrchol života.
- 2) Hledisko informací o celoživotní dráze pacienta.
- 3) Pojetí přístupu k pacientům jako k lidským bytostem.
- 4) Nutnost znalosti hodnotového žebříčku pacienta nejen k sobě k samému, ale i klidem a své budoucnosti.¹⁸

Je známa celá řada příkladů o podávání vysokých výkonů i ve vysokém věku jedince. Lze jmenovat osobnosti jako Goethe, Masaryk, Picaso, Verdi a další. Je zřejmé, že k udržení vysoké schopnosti i ve stáří je nutné být silnými plně integrovanými osobnostmi a udržovat celistvost svého života a díla. Uvedené příklady dokládají, že funkční stupeň osobnosti může značně přesahovat stupeň biologické struktury. Toto shledání je ohraničeno třemi zákonitostmi gerontogenese.

- ❖ Asynchronní stárnutí jednotlivých částí osobnosti a organismu.
- ❖ Individualitou věkových obměn jednotlivých procesů.
- ❖ Pokračující diferenciací.¹⁹

Zajímavé jsou také názory světově uznávaných odborníků:

Dle Eriksona probíhá vývoj ega osmi stádii. Přičemž každé má svůj specifický čas a obsahuje psychosociální dilema, z něhož je východiskem růst, ale i ohrožení osobnosti ve formě stagnace či regresního vývoje. Senium staví na úroveň osmého stádia, kde dochází ke konfliktu integrity ega proti zoufalství. Dle jeho názoru je pro člověka v období stáří důležité mít možnost ohlédnutí za uplynulým životem s pocitem naplnění. V opačném případě nastává dle autora zoufalství s různou škálou negativních dopadů na osobnost člověka.

V návaznosti na podobnost dětství a stáří významný švýcarský psycholog Carl Gustav Jung uvádí kruhovou analogii našeho života, a tu analogii dělí na čtyři části:

¹⁸ Švancara, J. (1997). Psychologie stárnutí a stáří. In Z. Kalvach a kol., Úvod do gerontologie a geriatrie I, Praha: Karolinum, str. 57.

¹⁹Švancara, J. (1997). Psychologie stárnutí a stáří. In Z. Kalvach a kol., Úvod do gerontologie a geriatrie I, Praha: Karolinum, str. 59.

- ❖ V první fázi dětství jsme sami problémem pro druhé, ale realitu vlastní problematičnosti pro druhé si ještě nejsme schopni uvědomovat.
- ❖ Druhá a třetí fáze je pro člověka charakteristická tím, že si uvědomuje problematiku dospělosti.
- ❖ Ve čtvrté a poslední fázi ve stáří opět upadáme do nevědomí a stáváme se problémem pro druhé.

Takto podaná charakteristika je značným zjednodušením problematiky životní dráhy člověka především z toho důvodu, že nepřikládá význam odlišnému pojetí problematiky dětství a senia, které mají poněkud jiné zaměření.

Zajímavá je také Jungova teorie životních stylů muže a ženy v druhé polovině jejich života. Zatím co muž podle Junga ztrácí svoji mužnost a stává se zženštělým, tak u žen pozoruje rozvíjející se mužnost rozhodování a uplatňování racionality rozumu oproti dřívější emocionalitě. Ta je podle něj příčinnou manželských a partnerských katastrof.²⁰

Polský psycholog Tomaszewski přichází s teorií kvality života, s jejíž pomocí je možné ve stáří hodnotit úroveň osobnosti. Podle něj lze kvalitu života členit dle následujících kritérií:

- ❖ Subjektivní prožívání
- ❖ Uvědomělost jednání
- ❖ Aktivnost
- ❖ Produktivnost
- ❖ Společenství s druhými

Podle autora vyjadřuje pořadí uvedených kritérií vzestupný trend rozvoje osobnosti, u něhož se projevují vlivy prostředí, sebevýchovy a autoregulace.²¹

²⁰ Švancara, J. (1997). Psychologie stárnutí a stáří. In Z. Kalvach a kol., Úvod do gerontologie a geriatrie I, Praha: Karolinum, str. 59.

²¹ Švancara, J. (1997). Psychologie stárnutí a stáří. In Z. Kalvach a kol., Úvod do gerontologie a geriatrie I, Praha: Karolinum, str. 61.

Podíváme-li se na problematiku stárnutí z hlediska počtu prací, jež jsou na toto téma tvořeny, můžeme konstatovat, že na prvním místě v počtu těchto prací se umísťuje biologie, avšak psychologii patří již druhá pozice. Patrný rozdíl mezi těmito dvěma přístupy je v tom, že biologové se zaměřují spíše na normální zdravé fungování a až následně na výskyt patologických biologických jevů v průběhu stáří. Naopak psychologové na danou problematiku nahlízejí především z aspektu selhávání různých funkcí. Zkoumají, jak může konkrétní psychologická aktivita během stárnutí ochabovat, tedy jak dochází ke zhoršení stavu jedince. K obratu dochází až v posledních dvou dekadách, kdy se začaly objevovat první vědecké studie, jež berou ohled na sociální determinanty stárnutí a pokoušejí se stanovit kritéria psychologického věku. Jako významný mezník lze vymezit odchod člověka do důchodu.

Někteří odborníci označují změnu ze zaměstnance na důchodce analogií vstupu do jiné místnosti eventuálně v krajním případě jako přestěhování člověka do jiné země. Na jednom se však shodnou, že změna to skutečně je, záleží však na individualitě každého jedince, do jaké míry jej zasáhne. Křivohlavý mluví o změně identity a rozumí tím to, jak chápeme, kým vlastně jsme, případně za koho nás považují lidé kolem nás. I v tomto pojetí lze spatřit výraznou změnu spojenou s odchodem do důchodu. Byl-li kupříkladu člověk ředitelem nějaké firmy, lidé ho chápali jako důležitého již jen podle společenského postavení plynoucího z jeho funkce. Při odchodu do důchodu však člověk získává nálepkou důchodce, která je současnou společností vnímána spíše negativně. Mohlo by se zdát, že to znamená konec příležitosti se někým stát, avšak Křivohlavý upozorňuje na to, že je to odvislé od pojetí, jakým k této problematice člověk přistupuje. Podle jeho názoru je důležité nevnímat odchod do důchodu jako rozsudek, ale jako příležitost k sebezdokonalování a k možnosti se skutečně někým stát. A to nejen z důvodu, že jeho dřívější společenskou roli určovalo postavení, jež v pracovním životě zaujímal, ale proto že je ve skutečnosti osobností, která se může vyjevit v celé své kráse bez pomocného statusu získaného zaměstnáním. Jde pouze a jen o to zapracovat sám na sobě a tuto příležitost, kterou skýtá třetí věk, vhodně využít. Jako další aspekt Křivohlavý uvádí, že dochází ke změně společenství lidí, se kterými přicházíme do osobního styku. V pracovním životě jsme se setkávali s určitou skupinou osob, která nám byla jaksi přiřazena a někteří z těchto lidí se nám mohou stát i blízkými, to je chápáno jako jedno z pozitiv pracovního kolektivu. Při odchodu do důchodu však dochází k razantní změně, kdy zprvu rapidně nastává rozvolňování těchto osobních vztahů a až v průběhu času dojde ke zpomalení tohoto rozvolňujícího procesu. Člověk, který získal nově status důchodce, může

být překvapen, že ve svém nejbližším okolí začne potkávat jiné lidi, se kterými se sice dříve občas viděl, ale mimo letmého kontaktu jim nevěnoval pozornost. Zde začne docházet k transformaci, s těmito lidmi se setkává stále častěji a přes počáteční zdvořilosti dochází k prohloubení komunikace s těmito lidmi a můžeme zjistit, že tito lidé mají své kladné stránky a zamýšlejí se nad problémy, které mohou trápit i člověk s novým statutem důchodce. Porovnáme-li tyto přátelské kontakty s přátelskými kontakty v práci tak lze jednoznačně identifikovat, že s lidmi z našeho okolí nás nepojí pouze pracovní problematika, ale spíše věci, které nás společně a skutečně zajímají. V pracovním procesu bylo prioritou plnění našich povinností, dosahování úspěchů a prezentace sebe jako užitečného člověka ústředním motivačním faktorem nejen pro nás, ale i pro celé oddělení či podnik byl úspěch. Tato snaha sebou nesla i mnohé negativní dopady. Mohla a také často vedla k neúměrnému pracovnímu zatížení a především stresu, v závislosti na splnění blížících se termínů popřípadě objemu pracovní činnosti nebo obav o udržení pracovní pozice ve firmě. Narůstala také míra stresu, jíž jsme byli vystaveni, častokrát opakovaná věta: nemám čas nebo nestíhám, byla běžným jevem našeho pracovního života. V rané fázi odchodu do důchodu se nejprve může zdát, že času máme hodně a snad poprvé po dlouhých letech jsme vystaveni situaci, kdy si nemusíme umět s tímto časem poradit. To je dáno nejen zpomalením životního tempa, ale také celkovým uvolněním toho, čím definujeme náš pohled na čas. Výsledkem je, že si můžeme žít mnohem svobodněji a máme možnost si začít užívat příležitostí, které sebou důchodový věk přináší.²²

Charakteristickým rysem pracovního života je plánování, většinou pečlivě připravené rozvrhy činností, ať už námi nebo našimi nadřízenými, ale každopádně přísně hlídající veškerý čas, který v práci strávíme. Neustálá tendence zjišťovat zda jsou harmonogramy dodržovány, jestli jsme včas odevzdali potřebnou práci, zda dodržujeme stanovené normy, nás odvracela od přítomnosti. Život v důchodovém věku je charakteristický právě vnímáním přítomnosti, v níž člověk žije. Například jsme schopni si začít všimát rozdílů, které jsme dříve neviděli. Cesta, po které jsme každý den chodili do práce, ale ve spěchu jí absolvovali takřka bez povšimnutí, nás najednou může překvapit třeba tím, že tato cesta vede kolem nádherně udržovaného parku. Pokud jsme si tohoto parku všimli dříve, tak to bylo pouze okrajově a byl

²² KŘIVOHLAVÝ J. Stárnutí z pohledu pozitivní psychologie. Praha. Grada, 2008, ISBN 978-80-247-3604-4, s. 24-25.

brán pouze jako součást cesty mezi domovem a prací, nad kterou se člověk nezamýšlí. V důchodovém věku se náhle objevuje možnost pozastavit se nad krásou a uspořádáním takového parku. Dříve zcela samozřejmé se stává nevšedním.²³

V období senia dochází i ke změně požadavků na život. Zatímco v mládí hrály ústřední úlohu plány na budoucí povolání a přípravu na něj, později jsme skrze ně čerpali energii k realizaci těchto záměrů například v rámci studia. Ve středním věku nám tyto plány z mladých let vyvolávají spíše úsměvné vzpomínky při porovnávání vysněných cílů a reality života. Během naší kariéry bylo rozhodujícím faktorem nejčastěji udržení pracovní pozice a z ní plynoucí ekonomické stability, popřípadě profesního zdokonalení za účelem zvýšení vlastní konkurenceschopnosti. Čím více se blížil věk, který stanovoval hranici odchodu do důchodu, tím více se klonila naše motivace k jednoduchému nějak to přežít, respektive dočkat se důchodu. V okamžiku odchodu do důchodu však padá tento poslední faktor a vyvstává otázka: co jej nahradí. Více než kdy jindy začínáme bilancovat nad uplynulým životem a hledat co smysluplného jsme vykonali. Roli zde hraje určitá představa člověka něčím lidstvo obohatit a něco zde po sobě zanechat. Nevyhneme se však ani bilancování nad věcmi, které se nám v životě nepodařily, a v nichž jsme neuspěli. Křivohlavý uvádí, že právě v tuto chvíli je zde prostor pro smíření a odpuštění. Jednak říci o odpuštění těm, kterým jsme ublížili a snažit se s nimi o smír a především odpustit sám sobě různá opomenutí či chyby a nazývá to jakýmsi rituálem smířování a loučení s minulostí. Jako velké pozitivum označuje možnost poklidného rozhovoru s někým, kdo v životě podobnou fázi sám prošel. Upozorňuje, že v případě neúspěšného vyrovnání se s minulostí, může toto mít za následek negativní projevy v celé další fázi života. Tyto projevy v nás mohou přetrvávat až do smrti. V této fázi se jeví nejpodstatnějším stanovení cíle a směru, kterým se má náš další život ubírat.²⁴

Pozorujeme-li současné trendy psychologických studií zaměřené na tematiku stáří a stárnutí, tak vychází najevo jejich značná variabilita. Jedním z hlavních cílů pozitivní psychologie je

²³ KŘIVOHLAVÝ J. Stárnutí z pohledu pozitivní psychologie. Praha. Grada, 2008, ISBN 978-80-247-3604-4, s. 26.

²⁴ KŘIVOHLAVÝ J. Stárnutí z pohledu pozitivní psychologie. Praha. Grada, 2008, ISBN 978-80-247-3604-4, s. 26-27.

prevence stavů snižujících kvalitu života u seniorů. Hledají se východiska pro navození pocitu celkové životní pohody. Jedním ze způsobů dosahování tohoto cíle je snaha vést seniory ke zdraví podporujícím postojům. Velmi frekventovaným negativním jevem u lidí důchodového věku je deprese.

Deprese se projevuje u osob, jež podléhají skleslosti, chorobnému smutku, pocitům vnitřního napětí, úzkosti, ztráty životní energie, apatie a nerozhodnosti provázané s útlumem tělesných i duševních procesů, sníženým sebevědomím a celkovým vyhasínáním.²⁵

Za trefný se dá pro problematiku deprese označit anglický termín despirit (skrže depresi ztrácí člověk duchovní sílu k životu). Tyto negativní stavy mění životní hodnoty záporným (nepříznivým) způsobem deformují pracovní i sociální život lidí.

Pro lepší pochopení problematiky depresí je nutno něco říci k postojům člověka. Postojem rozumíme tendenci reagovat ustáleným způsobem na podněty, situace, osoby a na sebe samotného. Křivohlavý k postojům poznamenává, že jde o součásti osobnosti, které předurčují chápání, myšlení, poznání a cítění člověka. Jedná se o charakteristiky, které získáváme v průběhu života, a jsou relativně trvalé. Z našich představ ale nazíráme na postoje jiným pohledem. Tyto jsou v průběhu života námi vytvářené. Dojde-li ke spojení hodnotícího soudu a představy (konstatujeme-li například, že je něco nádherné či nikoliv) definujeme tím svůj názor v konkrétní věci. Je-li náš názor obohacen o emociální prožitek, získáváme postoj. Pro komplexnost uvedeme, že následný stupeň postoje je přesvědčení. Přesvědčení je chápáno jako na víře člověka založený postoj o pravdivosti a správnosti specifického souboru názorů a informací. Na základě takového přesvědčení je člověk připraven i jednat.²⁶

Vymezení pojmu stárnoucí člověk z hlediska psychologie

V současnosti psychologové rozlišují tři různé dimenze seniorů:

- ❖ Normální stav - tímto chápeme situaci člověka, u kterého nebyly zjištěny žádné biologické nebo mentální patologické charakteristiky. Jedná se o lidi, které běžně potkáváme a kteří nejsou nemocní.

²⁵ Hartl, P., Hartlová, H. (2000). Psychologický slovník. Praha: Portál. ISBN 978-80-7367-569-1.

²⁶ KŘIVOHLAVÝ J. Stárnutí z pohledu pozitivní psychologie. Praha. Grada, 2008, ISBN 978-80-247-3604-4, s. 30.

- ❖ Optimální stav - je to takzvaný ideální stav, jehož by bylo dosaženo v případě splnění nejlepších možných životních podmínek, které by na člověka působily v jeho prostředí po celou délku života.
- ❖ Nemocný nebo patologický stav je charakteristický výskytem nemocí a příznaky nemocí. Jako příklad Křivohlavý uvádí výskyt demence typu Alzheimerovy choroby.

Diferenciace výše uvedených forem je dle autora kriticky důležitá z toho důvodu, aby nedocházelo ke stavu, že za normální stav seniora bude označen vzhled a chování lidí trpících Alzheimerovou chorobou. Takovýto přístup nejenže deformuje skutečnost, ale především narušuje postoj společnosti k seniorům.²⁷

Křivohlavý shrnuje poznatky v rámci vědeckých studií zaměřených na seniorskou populaci a zmiňuje nejvýznamnější závěry, s nimiž studie přišly. V rámci gerontologických intervenčních studií bylo prokázáno, že stárnoucí člověk běžně neoperuje na mentální hranici svých schopností, ale má kapacity a je schopen podávat výkony, které překračují jeho mentální hranici. V rámci této studie šlo o řešení úkolů a jevů blížících se učení. Z výsledků lze jednoznačně interpretovat, že i senioři jsou schopni naučit se nové věci, jsou schopni procvičovat a natrénovat nové věci. Pokusíme-li se podívat na problematiku z hlediska psychoneurologie jsme schopni operovat s pojmy jako je plasticita mozku a latentní rezerva, díky kterým je zde příležitost tvořit něco nového. Z pohledu teorie je možné z těchto závěrů vyvozovat důkaz o možnostech seniorů kalkulovat s takzvanou korektivní kompenzací (nápravná změna k lepšímu). Tímto chápeme příležitost změny specifického jednání u staršího člověka za takové, s jehož pomocí dosáhne senior cíle (nikam nevedoucí jednání nahrazujeme jednáním optimalizovaným). Oporu pro tyto závěry lze vyvozovat také ze studií, které byly provedeny odborníky z řad biologie a psychosomatiky. Dále byly tyto studie potvrzeny skutečností, že se nejedná pouze o laboratorní studie, ale že jsou potvrzeny i z běžné praxe, kdy bylo pozorováno chování seniorů v určitých životních situacích, pro jejichž řešení nedostačoval stávající model řešení. Senioři nacházeli jiné varianty řešení a mnohdy vytvářeli zcela

²⁷ KŘIVOHLAVÝ J. Stárnutí z pohledu pozitivní psychologie. Praha. Grada, 2008, ISBN 978-80-247-3604-4, s. 39-40.

nové. Jako klíčový pozitivní efekt se ukázalo procvičování schopností vyrovnávat se změnami. A odstraňovat tak deficit v kognitivních aktivitách, které jsou pro ně specifické skrze proces biologického stárnutí a tendence setrvat na přibližně stejné úrovni i přes nárůst věku. V rámci kognitivních studií byla vyvozena celá řada závěrů z výzkumů, u nichž šlo především o trénink paměti. V rámci těchto paměťových výzkumů bylo zjištěno zvýšení výkonu v situacích, které byly prováděny pod odborným vedením, ale i tam kde si senioři dobrovolně úkoly vybrali sami a postupovali formou samostudia. Z důvodů existence dvou typů paměti krystalické a fluidní bylo nutno ověřit, jestli se projevy zlepšení výkonu týkají obou typů paměti či nikoliv. Zatímco krystalická paměť je zaměřena na takzvané naučené informace (například názvy hlavních měst států), fluidní paměť je spojena s postupy pro provádění aktivit (jak řídit auto, jak psát v cizí řeči). Ve výsledcích se překvapivě ukázalo, že ke zlepšení výkonu u starších osob může dojít u obou typů paměti, přestože u fluidní paměti se předpokládalo, že tomu tak nebude.²⁸

Křivohlavý však upozorňuje na to, aby u výše uvedených závěrů studií nedocházelo k obecným generalizacím na všechny seniory, je nezbytně nutné zohlednit, zda se jedná o lidi zdravé či nemocné. Poukazuje také na to, že tyto výsledky se podařilo shromáždit v příznivých situačních a zdravotních podmínkách seniorské populace.

Z výsledků výše interpretovaných výzkumů zaznívá pozitivní trend pro mentální aspekty seniorské populace. Musíme podotknout, že limity v této oblasti pro osoby staršího věku přesto existují. Studie, které byly zaměřeny na rychlost reakcí a k podávání co nejvyšších výkonů v oblasti kognitivní kapacity, hovoří u seniorů o limitech této funkce.²⁹

Adaptace seniorů

Za jádro této problematiky lze v psychologii označit termín adaptace. Jako adaptace je označována schopnost člověka vyrovnávat se s životními změnami, ať už mají vnější nebo vnitřní charakter. Přizpůsobivost je úzce spojena s plasticitou lidského jednání, tedy se schopností,

²⁸ KŘIVOHLAVÝ J. Stárnutí z pohledu pozitivní psychologie. Praha. Grada, 2008, ISBN 978-80-247-3604-4, s. 40-41.

²⁹ KŘIVOHLAVÝ J. Stárnutí z pohledu pozitivní psychologie. Praha. Grada, 2008, ISBN 978-80-247-3604-4, s. 43.

kteřou uplatňujeme při změně našeho chování v průběhu času se zřetelem na obměny životních podmínek. Adaptace má stěžejní roli v různých oblastech našeho chování jako je myšlení, vnímání, postoje, tužby, potřeby, motivace a další. V rámci adaptace se setkáváme s několika klíčovými pojmy:

- ❖ **Selekce** - jedná se o zvolení určité varianty ze souboru možností. V souvislosti s postupujícím věkem je nutno se soustředit jen na určité úseky našich zájmů, nebo na oblasti v nichž chceme zůstat aktivními. To má přímou souvislost s úbytkem fyzických i duševních sil vlivem stáří. Abychom předcházeli osobním zklamáním, popřípadě depresím, je nutné přehodnotit naše cíle a přizpůsobit je individuálním možnostem každého jednotlivce.
- ❖ **Optimalizace** - v tomto pojetí mluvíme o snaze vnést do třetí fáze života z hlediska kvality i kvantity to nejlepší, co dokážeme. Zjednodušeně to lze popsat jako snahu o maximální obohacení života. Přičemž se v tomto pojetí nemusí jednat pouze o životy jednotlivců. Jedná se o maximální využití lidského potenciálu pro realizaci předsevzetých úkolů a potřeb.

Kompenzace v seniorálním věku jsme nuceni se stále častěji potýkat s různými omezeními a snahou o jejich eliminaci. Cílem je tedy snaha zvrátit nepříznivé trendy, které jsou spojeny s vyšším věkem, ať už se jedná o projevy fyzické či psychické. Jako příklad můžeme uvést využívání kompenzačních pomůcek, kdy v případě nedoslýchavého seniora je užito takzvaného naslouchátka pro vykompenzování ztráty sluchu.

Aktivizace seniorů

Psychoterapeutickou podstatou je snaha o vylepšení kvality života, upevnění zdraví a snaha pomoci ve smyslu kladné interakce vůči ostatním lidem skrze metody psychologické intervence komunikačního a vztahového charakteru. Právě kvalita života, možnost seberealizace a kontakt s okolím jsou hodnotami, které jsou ve stáří velmi často ohroženy. V krajních případech může dojít k segregaci, diskriminaci, degradaci, ztrátě smyslu života a sociální

deprivaci. Senioři jsou nuceni se stále častěji vyrovnat s životními událostmi zásadního charakteru. Jakými jsou například osamělost, ztráta soběstačnosti, ovdovění.³⁰

Jako problém ve stáří se jeví přiměřená aktivizace. Roli zde hraje představa, že člověku je přirozená činnost před nečinností. A nečinnost sama se jeví patologickou. Autor projevuje názor, že výsledkem nečinnosti může být nízká kvalita života a prázdnota. O to více se jeví nutná snaha aktivizovat seniory, vybízet je k činnostem jak fyzického tak psychického charakteru. Je však třeba mít neustále na paměti citlivý a osobní přístup ke každému člověku a brát v úvahu jeho přání a možnosti. Důsledkem nesprávně prováděné aktivizace může být fyzické týrání seniora, které vede k prohloubení nepříznivé situace namísto pomoci. Z toho důvodu by měla být každá aktivita vedoucí k aktivizaci seniora podrobena analýze, ve které budou zhodnoceny možnosti a dovednosti seniora takovou činnost provádět s přihlédnutím k jeho aktuálnímu fyzickému a psychickému zdraví, zájmu seniora o věc a zároveň zohlednění finanční možnosti tohoto seniora, popřípadě jeho rodiny.³¹

Kalvach uvádí několik metod aktivizace seniorů:

- ❖ Pomoc při hledání smyslu života, následná motivace i z hlediska krátkodobé perspektivy
- ❖ Pomoc při zvládnání depresí
- ❖ Podpora skutečných možností oproti beznaději
- ❖ Snaha podnítit prožitek úspěchu a poznání možností, že je to možné
- ❖ Podpora důstojnosti, posilování identity a sebeúcty (k tomu autor jako příklad uvádí využití civilního oblečení oproti erárnímu, také údržba zevnějšku)
- ❖ Navozování a posilování pocitu jistoty proti osamění
- ❖ Snaha o odbourávání předsudků, nedorozumění a obav
- ❖ Eliminace paralyzujících prvků z okolí (jako příklad: tlumící léky, takzvané ohrádky u lůžka)
- ❖ Využívání kompenzačních a aktivizačních pomůcek

³⁰ KALVACH, Z. a kol. Úvod do gerontologie a geriatrie, Díl 1 – Gerontologie obecná a aplikovaná. Praha: Karolinum 1997. ISBN 80-7184-366-0, s. 79.

³¹ KALVACH, Z. a kol. Úvod do gerontologie a geriatrie, Díl 1 – Gerontologie obecná a aplikovaná. Praha: Karolinum 1997. ISBN 80-7184-366-0, s. 82.

- ❖ Nácvik dovedností a schopností, které mohly být například ztraceny nebo omezeny v důsledku nemoci nebo úrazu a mohly vést ke snížení soběstačnosti a sebeobsluhy
- ❖ Pozitivně naplánovat volný čas

Mezi tyto stimulační metody může být zařazen například rozhovor se seniorem nebo četba oddechové nebo zájmové literatury. K této činnosti lze vhodně využít i dobrovolníků, studentů, žen v domácnosti, ale ideálně však aktivních seniorů, kteří dokáží názorně, že to jde.³²

2.3 Sociální specifika seniorů

Sociální aspekty stáří považujeme za výjimečné z toho důvodu, že jsou poměrně výrazně ovlivnitelné za pomoci správně směřované společenské intervence. V okamžiku odchodu člověka do důchodu dochází k výraznému omezení veřejného života a může vznikat mnoho problémů souvisejících s touto problematikou. Je otázkou individuality každého jedince, do jaké míry je schopen vyrovnat se s takovou životní změnou. V důsledku ztráty profesní role, kterou donedávna zastával, dochází ke zhoršení jeho sociálně-ekonomického statusu a tím ke změně kvality seniorského života. Důsledkem těchto změn může být ztráta společenského vlivu a vznik závislosti na nejbližším okolí. U seniorů je možné pozorovat preferenci sociálních kontaktů s lidmi přibližně stejného věku. Dalším aspektem, který lze pozorovat, je preferování již známých sociálních kontaktů před tvorbou nových. Typickým pro seniory se stává také striktní trvání na hodnotách a normách získaných z dřívějšího a především odmítání změn v této oblasti. Z důvodů prevence psychosociálního stárnutí je kladen důraz na zásady, které mohou významným způsobem zpomalit proces stárnutí nebo omezit jeho negativní důsledky.:

- ❖ Potřeba stimulace - je nutno seniora skrze smysluplné aktivity přivádět k pocitům naplnění
- ❖ Potřeba orientace a učení, z důvodů přizpůsobení se novým životním podmínkám, je u seniorů nutné hledat nový životní styl a naučit je novým adaptačním strategiím.
- ❖ Potřeba aktivity - nutnost hledat a nalézat seniorovi takové činnosti, které může s přihlédnutím k individuálním potřebám relativně bezproblémově vykonávat a zároveň se cítit užitečným.

³² KALVACH, Z. a kol. Úvod do gerontologie a geriatrie, Díl 1 – Gerontologie obecná a aplikovaná. Praha: Karolinum 1997. ISBN 80-7184-366-0, s. 83-84.

- ❖ Potřeba citové jistoty a bezpečí - každý jednatel má potřebu někam patřit a být přijímán ostatními lidmi, kteří ho budou akceptovat zejména tehdy, jsou-li senioři z různých důvodů nedobrovolně umístováni do institucionalizovaných zařízení.
- ❖ Potřeba seberealizace - jedná se o vyvažování potřeb sociální pozice seniora a jeho stimulace.
- ❖ Potřeba otevřené budoucnosti - zde jde především o to, že se senioři musí vyrovnat s tím, že jejich aktivní profesní role skončila a je nutné hledat jiný smysl života.

Határ vyvozuje, že skrze úroveň vzdělanosti obyvatelstva dochází zásadním způsobem k ovlivňování stavu člověka k životu, a také jeho postojů k lidské společnosti. Pro dosažení kladných postojů k seniorům a tvorbě zdravého životního stylu je nutno zvyšovat úroveň celoživotního vzdělávání. Díky aktivitám kulturního, výchovného, náboženského a jiného vzdělávacího charakteru může senior znovu nalézt smysl života a zabránit tak celé řadě vzniku patologických jevů, mezi které patří například sociální izolace. Senior tak přímo získává možnost účastnit se společenského dění a tím získává i možnost stát se přínosem nejen pro sebe, ale i pro celou společnost.³³

Při bližším pohledu na současné seniory v České republice můžeme vymezit čtyři generace, které dospívaly v průběhu 1. republiky, II. světové války, v době socialismu a v době událostí Pražského jara a navazující normalizace. V současné postmoderní společnosti je kladen hlavní důraz na mladou generaci, kult fyzické krásy a podávaný výkon. Je možné spatřit vymezování společnosti proti těm lidem, kteří už nejsou pro společnost prospěšní. Sociální status člověka se odvíjí od charakteru a společenské významnosti jeho profese, participaci na moci, úrovni dosaženého vzdělání a v neposlední řadě na způsobu života konkrétního jedince. Odchodem do důchodu ztrácíme profesní roli, a tím přímo dochází ke snižování prestiže seniorů. Veřejnost na stáří velmi často nahlíží jako na něco negativního, co je spojeno s markantním úbytkem zdraví a ztrátou nezávislosti.³⁴

³³ HATÁR, C. Seniori v systéme rezidencionalnej sociálno-edukačnej starostlivosti. Praha: Rozlet, 2011. ISBN 978-80-904824-1-8, s. 34-35.

³⁴ Ondrušová J. Stáří a smysl života. Praha: Karolinum 2011. ISBN 978-80-246-1997-2, s. 35.

Jiný náhled do problematiky přinesly výsledky výzkumu, který roku 2003 pod názvem „život ve stáří“ provedla Kuchařová a spol. Jako zlomový autoři označují věk mezi 75 a 85 lety, kdy dochází v životě seniorů ke změnám stylu a podmínek života. S narůstajícím věkem dochází k dílčímu snižování životní úrovně a zvýšeného výskytu zdravotních komplikací. Dochází k omezení aktivního přístupu k životu a vlivem ubývajících soběstačnosti roste potřeba vnější asistence. Objevují se také poruchy u subjektivního klasifikování života (příkladem mohou být výskyt pocitu osamění, obav o vlastní bezpečnost, obavy plynoucí z nepochopení technických novinek a jiné). Senioři si začínají osvojovat možnosti vyhledávání pomoci i mimo rodinu, avšak pomoc rodiny z hlediska důvěry dalece překonává pomoc externí. Ze závěrů tohoto výzkumu lze také vyvrátit milné představy o zvyšující se kritičnosti, nespokojenosti nebo zatrpklosti ze strany seniorů. Ve většině případů respondenti výzkumu nevnímají odchod do důchodu negativním způsobem.³⁵

Z empirického výzkumu provedeného roku 2003 (autory Rabušic a Vidovičová) vyplývá závěr, že navzdory nepříznivým prognózám, ve smyslu zhoršení rodinných vazeb nebo krize samotné rodiny, byla prokázána vysoká míra mezigenerační pomoci a v případě, že senioři nebydlí spolu s rodinou, tak i vysoká frekvence vzájemných kontaktů. Respondenti odpovídají, že i v případě, že dochází k nesoběstačnosti seniora, měla by mu být pomoc a podpora poskytována skrze nejbližší rodinu.³⁶

I přes pozitivní vyznění uváděných výzkumů však senioři nechtějí být závislí na podpoře své rodiny. Odpovědnost za tuto problematiku nese i stát, který se v minulosti angažoval v přebírání odpovědnosti za funkce rodiny. A tyto rodiny si zvykly vkládat důvěru ve stát. Senioři častokrát s pocitem úlevy přenášejí závazky péče, pomoci a podpory na stát a tímto konáním zbavují rodinu odpovědnosti, přičemž jejich děti, jako příslušníci střední kohorty, častokrát nepocitují potřebnou míru zodpovědnosti za pomoc svým rodičům a prarodičům. Mnozí autoři zabývající se touto problematikou (Tanská 2001, Zavázalová 2001) upozorňují na klesající tendenci autority seniorů především v oblasti širší rodiny. Dochází k nárůstu

³⁵ Ondrušová J. Stáří a smysl života. Praha: Karolinum 2011. ISBN 978-80-246-1997-2, s. 35.

³⁶ Ondrušová J. Stáří a smysl života. Praha: Karolinum 2011. ISBN 978-80-246-1997-2, s. 35.

napětí a také k odcizení se mezi generacemi v závislosti na diferenciaci životních stylů. Seniori, a především ti osamělí, stále více inklinují k uzavřenosti v sebe sama. K dramatickému nárůstu výskytu tohoto jevu dochází zejména při ztrátě milovaného životního partnera. Přestávají se zajímat o druhé, o jejich radosti i strasti, neboť mají pocit, že sami mají až příliš starostí. Pro seniory v takovýchto situacích je vyhledávání nových sociálních vazeb velmi komplikované a s rostoucím věkem téměř neřešitelné bez vnější intervence. V důsledku samoty při nedostatečné stimulaci dochází u seniorů k odklonu od prožívání přítomnosti a jejich prohlubujícímu se úniku do vzpomínek z mladšího věku spojeného se zřetelnou idealizací těchto vzpomínek. Vzhledem k demografickým změnám dochází i ke změně zažitého pohledu na seniory, jejichž hlavní starostí by měla být podle společnosti podpora jejich dětí a vnoučat. Tento náhled je nutno pozměnit s přihlédnutím ke stále aktivnějšímu prožívání seniorálního věku, zvyšující se nezávislosti seniorů, a také následkem stále nižšího počtu vnoučat. U budoucích generací seniorů bude možné pozorovat vyšší vzdělanost, větší sebevědomí, vyšší stupeň aktivit a také rostoucí požadavky na životní úroveň a tím i rostoucí služby pro tyto seniory. V rámci výzkumného projektu FELICIE (Future Elderly Living Conditions in Europe) jehož respondenti byli obyvateli devíti evropských států včetně České republiky a bylo zjištěno, že čím dál více seniorů bude zasaženo nižší mírou uzavírání manželství a zvyšující se rozvodovostí, naproti tomu prodloužením délky života, lepším zdravotním stavem a kvalitnějším prožíváním života.³⁷

2.4 Sociální rizika seniorské populace

Rizikovost nebo míra ohrožení u seniorů jsou determinovány aspekty, jako je zdravotní a funkční stav, osamělost, sociální izolace, společenská nevšimavost a v neposlední řadě výskytem anomie ve společnosti. Oblastí, která zde hraje důležitou roli, je osobní bezpečnost. Rizika, jež seniory ohrožují, jsou nejen různé nehody či pády spojené s úrazy, ale především násilná trestná činnost, která je na nich úmyslně páchána. Vědecké průzkumy v celé řadě států poukazují na rostoucí tendenci trestných činů, jejichž obětí jsou právě seniori. Významnou roli zde také hraje celkový zdravotní stav nebo zřejmé funkční problémy, díky kterým jsou pro pachatele trestné činnosti více méně snadnou kořistí. Motivy, jež vedou pachatele

³⁷ Ondrušová J. Stáří a smysl života. Praha: Karolinum 2011. ISBN 978-80-246-1997-2, s. 36.

k páchání takovýchto skutků, jsou nejčastěji uváděny jako majetkový prospěch nebo agresivita. Zkoumáním příčin vzniku, možnosti ovlivnění, následků a rehabilitací obětí trestné činnosti je obsahem vědního oboru Viktiologie, která je odvětvím kriminologie. Jako viktimitnost se definuje velikost rizika pro jedince nebo sociální skupinu, že se stanou oběťmi trestné činnosti. U seniorů je viktimitnost vymezena sníženou schopností obrany a úniku, osamělostí a někdy také nápadným stylem jednání (vyhrocené paranoidní chování) nebo také výskytem demence a z nich vyplývajícím chováním, které ve výsledku mohou zapříčinit pachatelovo jednání. Roli zde také hraje větší míra důvěřivosti seniorů a to zejména u žen. Zdánlivá bezbrannost u seniorů nebo invalidních osob bývá příčinnou toho, proč se stávají oběťmi. Dá se říci, že u agresorů dochází k postupnému vývoji, kde z hlediska cílení agrese začíná nejprve u neživých objektů, zvířat, slabších jedinců (senioři, děti, invalidní osoby) a až poté proti fyzicky zdatným jedincům. Mühlpachr ve své publikaci uvádí několik zásad pro prevenci trestných činů páchaných na seniorech:

- ❖ Neustálé iniciování všeobecné atmosféry společenské odpovědnosti, mravnosti a kontroly zejména s přihlédnutím k citlivým aspektům seniorské problematiky.
- ❖ Nutnost osvěty spojené s uvážlivou medializací rizik trestné činnosti páchané na seniorech při respektování určitých zásad, aby skrze tuto činnost nedocházelo k prohlubování obav seniorů (z důvodu špatně provedené osvěty začne mít senior obavu vycházet z domova a tímto oslabením jeho sociálních aktivit s možným výskytem patologické osamělosti) nebo návodnému informování potenciálních pachatelů.
- ❖ Specifické poradenství týkající se například možností bytového zabezpečení, které může být poskytováno v rámci různých institucí veřejného i neveřejného charakteru, jež mají ve svých kompetencích seniorskou problematiku.
- ❖ Situační prevence čerpá ze zkušeností, že specifické druhy kriminality jsou determinovány časem, místem a okolnostmi. Prevence vychází z opatření režimového, fyzického a technického charakteru, které mají za cíl minimalizovat podmínky vzniku kriminální aktivity.
- ❖ Podpora a posilování bezpečnosti, jak jednotlivých seniorů, tak i komunit zabývajících se prevencí kriminality na lokální úrovni (v rámci sousedství, v rámci ulice). Příkladem pro tuto činnost může být sousedská hlídka, která se může stát velmi efektivní v případě

správně informovanosti a vedení například ze strany místní policie, geriatrických terénních pracovníků a dalších sociálních složek.³⁸

Typologie forem zanedbávání a týrání seniorů

Existují různé typologie, které se zabývají problematikou týrání a zneužívání seniorů. Pro potřeby této práce volím následující typologii:

- ❖ Tělesné týrání je charakteristické cíleným působením bolesti, úmyslným zraňováním, nebo vědomým odpíráním základních životních potřeb seniora. V oblasti této problematiky nemusí jít jen o nejtypičtější projevy tělesného týrání (kopání, bití, škrcení a jiné), ale také skrytější a rafinovanější projevy agrese (odpírání jídla, léků, vystavování nepříznivým klimatickým podmínkám, odepíráním ošetření a další). Mezi tyto formy může být zahrnuto i cílevědomé nepředcházení poranění (například neošetření náledí) a jiné formy takzvané pasivní agrese. Záměr, který pachatel tímto sleduje, je obtížné vymezit. U tělesného týrání dochází ke kumulovaným a často se opakujícím poraněním typu oděrek, podlitin, zlomenin, popálenin, podvýživě a dalším zřejmým, většinou neošetřených poranění různého stáří.
- ❖ Psychickým týráním je myšleno takové konání, které u napadeného seniora vyvolává duševní úzkost. Mezi projevy psychického a citového týrání můžeme zahrnout tyto jevy: urážky, hrozby, slovní agrese, ponižování, zastrasování, emocionální vydírání, omezování možnosti vlastního rozhodování o svém jednání. Jako specifické se dají označit projevy jako je akceptování nebo prosazování ageistických a segregáčnických tendencí, nadhodnocování a zdůrazňování chorobných a involučních změn. Jako frekventované projevy psychického týrání mohou být uvedeny hrozby přemístění seniora z jeho domácího prostředí, zejména jeho přestěhování do zařízení ústavní péče. Dále lze také pozorovat formy nepřímých útoků ve formách ničení nebo poškozování předmětů, které mají pro seniora emoční význam, dále také agrese namířená například proti zvířatům nebo rostlinám, které jsou ve vlastnictví seniora, omezování sociálních kontaktů nebo snaha o izolaci ve smyslu zákazu opuštění určité místnosti. U mnoha forem psychického týrání se

³⁸ MÜHLPACHR, P. Gerontopedagogika. Brno: Masarykova univerzita, 2004, ISBN 80-210-3345-2. s. 74.

můžeme také setkat s velmi obtížnou detekcí, a tím pádem i jejich sníženou postižitelností, vzhledem k jejich propracování do sociálně přijatelných mezí.

- ❖ Sexuální zneužívání - výskyt tohoto jevu je ve srovnání se zneužíváním dětí v rámci syndromu CAN podstatně méně frekventovanou záležitostí, přesto se však vyskytuje. Sexuální zneužívání u seniorů převažuje spíše u žen (deviantní jednání ve formě Gerontofílie). K výčtu forem sexuálního zneužívání seniorů můžeme uvést příklady jako znásilnění, pokus o znásilnění, nebo jiné sexuální aktivity bez souhlasu dotyčné osoby nebo ty, kde byl souhlas vynucen nátlakem.
- ❖ Finanční a majetkové zneužívání - výskyt tohoto jevu je u seniorů poměrně častý. Do výčtu těchto forem můžeme zahrnout: vynucené změny v závěti nebo dalších právních dokumentech. Pro seniory zjevně nevýhodné převody majetku (pozemků, domů, bytů, chat a dalších objektů), zužování vlastnických a jiných uživatelských práv. Vyžadování přemrštěných plateb za různé služby (vztahuje se také na vyžadování úplatků za standardní úkony či služby v rámci ústavní nebo zdravotní péče), neautorizované čerpání peněžních prostředků zahrnující i odebírání důchodu seniorům, kteří se nacházejí například v dlouhodobé nemocniční či jiné ústavní péči.
- ❖ Zanedbávání a opomíjení péče - tento jev lze vymezit jako selhání pověřené osoby, která má na starosti bezpečnost a naplňování přiměřených potřeb závislého seniora. U svéprávných osob je však problematické určení přímo odpovědné osoby a také rozsahu přiměřených potřeb. Jako kritérium pro zanedbávání bychom mohly označit takový stav, ve kterém se nesoběstačný senior stává nezabezpečeným, i když je zde důvodný předpoklad se domnívat, že přiměřené potřeby závislého seniora jsou naplňovány osobami, které jsou s osobou v pravidelném kontaktu, zejména těmi, které se seniorem bydlí ve stejné domácnosti nebo takové osoby, které jsou k péči o závislého seniora vázány smluvně (například specifické formy domácí nebo ústavní péče, poskytování sociálních služeb, ale také ústní sousedské smlouvy) platí zde pravidlo, že k poškození nebo zanedbání péče postačuje tím menší opomenutí čím více je závislá ošetřovaná osoba. Výsledkem takového jednání je stav srovnatelný s projevy nezabezpečnosti u osaměle žijícího nesoběstačného seniora. Jednoznačným projevem zanedbanosti a nezabezpečnosti je následek ve formě nezvládání aktivit nebo činností každodenního života. Jako specifické můžeme uvést poruchy hydratace a výživy, zanedbávání osobní hygieny, prochlazení, zranění způsobená pády, dekubity nebo zcela zřejmá zpustlost obydlí či ošacení. V této

souvislosti lze také pozorovat výskyt úzkosti sociální izolace, apatie, komunikační deprivace nebo jiné typy patologických jevů.

- ❖ Systémové ponižování - tento termín bývá v odborné literatuře vysvětlován jako utrpení zapříčiněné určitým nastavením společenských norem, institucemi a obvykle samotným systémem, jehož původním smyslem byla pomoc a ochrana postižených. V tomto pojetí může jít o omezování práva rozhodovat sám o sobě nebo být vyslyšen (zejména zřetelné je u různých forem ústavní péče, při autoritativním určování postupu ze strany personálu bez přihlídnutí k názoru seniora), dále také opomíjení informování nejen v rámci léčby, ale i například o nemožnost seniora rozhodnout se o umístění v rámci sociální péče, rezignace na práva a ochranu zájmů u dementních osob. Jako systémové ponižování může být chápáno i obtížně dostupné zajišťování služeb, které pomáhají seniorům s poruchami soběstačnosti setrvat ve svém domácím prostředí nebo jejich nízká kvalita. Lze sem zahrnout také nepřírozené prostředí, které může být v důsledku systémového ponižování vytvářeno v zařízeních dlouhodobé péče.

Atypické, nežádoucí formy ošetřování - do této oblasti uvádíme takové jevy, které nejsou přímo součástí žádného výše uváděného členění (nežádoucí nebo naddimenzované podávání léčiv s tlumícím účinkem). V této souvislosti existují názory, že pro tuto kategorii by bylo vhodnější označení nevhodné zacházení. Celá škála typů nepřiměřené profesionální péče je nevhodným zacházením. Přičemž nepřiměřenost bývá systémovou záležitostí a může se jednat buď o zanedbávání holistických principů, nebo odepírání role pacienta seniorům v paliativní péči. Můžeme zde uvést také zbavování se seniorů závislých na péči a pomoci rodiny ve smyslu zbavení se odpovědnosti za tyto osoby, jejich delegaci do zařízení ústavní péče, eventuálně bránění v jejich návratu do domácího prostředí.³⁹

Sociální chudoba

Chudobu můžeme vymezit jako určitý sociální status, který se u člověka projevuje hmotným nedostatkem. V současnosti se v rámci tohoto pojmu a veřejných diskuzí chudoba spojuje především s rozvojovými zeměmi a životními poměry lidí v nich žijících. Jedná se o takový

³⁹ MÜHLPACHR, P. Gerontopedagogika. Brno: Masarykova univerzita, 2004, ISBN 80-210-3345-2. s. 76-77.

stav, kdy člověku nejsou zajištěny primární hmotné podmínky nutné k uspokojení nejdůležitějších potřeb člověka a jeho důstojný život. Mluvíme zde o situaci, kdy právě tyto životní podmínky člověka přicházejí do konfliktu se základními lidskými právy. V kontextu sociální politiky je chudoba všeobecně označována za jeden z nejhůře řešitelných problémů. Současně můžeme o chudobě hovořit jako o jednom z nejmarkantnějších motivačních prvků. Ve smyslu vymanění se z chudoby například ve formě zvýšení vzdělání nebo stěhování. Pohlíželi-li tedy na chudobu jako na situaci způsobenou nedostatkem finančních prostředků můžeme v tomto smyslu hovořit o koncepci, která je pozorovatelná od konce druhé světové války, kdy je v této formě přebírána mezinárodními organizacemi a většinou vlád. V současnosti používáme klasifikaci chudoby, která byla vymezena světovou bankou a je chápána jako limit denního příjmu na osobu. Klasifikace chudoby má dvě základní členění, a to absolutní a relativní. Jako absolutní chudoba je vnímán stav, kdy člověk nemůže uspokojit nejnütnější základní potřeby ve smyslu obstarání potravy a ošacení. V tomto případě se jedná o možnost přímého ohrožení života zasaženého jedince. Relativní chudobou popisujeme takový stav, ve kterém jedinec nebo rodina sice dokáže uspokojit své sociální potřeby, ale jen na úrovni, která je kvalitativně považována za výrazně nižší než je v rámci dané společnosti vymezována průměrná úroveň sociálních potřeb. Obecně lze konstatovat, že lidé označovaní jako chudí jsou v takové situaci, že jejich zdroje a příjmy jsou nedostačující vzhledem k nemožnosti dosahování standardní životní úrovně v rámci dané společnosti. Lidé, kteří trpí chudobou, objektivně vnímají značné nevýhody, které jsou způsobeny nízkým příjmem, nezaměstnaností, nedostačujícím bydlením a nevyhovující zdravotní péčí. Jedná se o bariéry, které lze pozorovat při participaci na vzdělávání, sportu, kultuře a rekreaci. U lidí, jež chudoba zasáhla, pozorujeme vyloučení z různých forem činností nebo podílení se na různých aktivitách sociálního, hospodářského a kulturního charakteru, které jsou pro většinovou populaci normou a z tohoto důvodu často dochází k omezení základních práv chudobou zasažených osob. Mezinárodně uznávanou kategorií používanou pro klasifikaci chudoby je „míra ohrožení chudobou“, která definuje z celkové populace podíl osob ohrožených chudobou. Mluvíme-li o finanční (příjmové) chudobě vymezujeme ohrožení pro ty osoby, jejichž roční

základní příjem je menší než obecně vymezená hranice chudoby. V rámci EU byla stanovena tato úroveň na 60% mediánu ročního příjmu v konkrétní společnosti.⁴⁰

Ekonomické důsledky stárnutí

Důležitým prvkem systému sociální ochrany postaveném na bázi solidarity je zabezpečení odpovídajícího příjmu, který můžeme označit jako slučitelný s důstojností člověka. Jako významná součást prevence vůči chudobě nebo sociálnímu vyloučení slouží právě adekvátní příjem. Podporou adekvátních příjmů u lidí ohrožovaných chudobou a sociálním vyloučením přispíváme k seberealizaci, osobnostnímu rozvoji, dosažitelnosti nejdůležitějších veřejných služeb ve smyslu dosažitelnosti bydlení, zdravotní péče, vzdělání a podobně. Při zkoumání systémů sociální ochrany se jeví jako důležité jejich zaměření takovým způsobem, aby tyto systémy fungovaly jako automatické stabilizátory, které zaručují jedinci důstojný život a současně udržují sociální soudržnost v rámci společnosti.

2.5 Shrnutí

Mezi nejzávažnější aspekty, které ovlivňují život seniorské populace, jsou témata úzce spojená se zdravotní problematikou seniorské populace, riziky užívání léků ve stáří, problematikou syndromu instability, poruchami intelektu, psychologickými aspekty seniorské populace, problematikou adaptace a aktivizace seniorů. Seniorská populace má také svá specifika, základní sociální znaky a sociální rizika, která se k této problematice váží včetně specifických patologických jevů, které se vyskytují v seniorské populaci.

⁴⁰ Čevela R., Čeledová L., Kalvach Z., Holčík J., Kubů P. Sociální gerontologie, Východiska ke zdravotní politice a podpoře zdraví ve stáří. Praha. Grada, 2014, ISBN: 978-80-247-4544-2, s. 111.

3 VZDĚLÁVÁNÍ SENIORŮ

Problematika seniorské populace se v současnosti stává centrem zájmu široké veřejnosti. K této problematice se vyjadřují politici, odborníci z řady oblastí (sociologové, geriatři, gerontologové a další). Důvodů, proč se různí odborníci zajímají o oblast seniorského věku, existuje široké spektrum. Jedná se zejména o důvody demografické, ekonomické a politické. V rámci demografického hlediska monitorujeme snižování natality (porodnosti) a současně zvyšování věku dožití. Je nutné ovšem u seniorského věku rozlišovat mezi seniory, kteří jsou soběstační, aktivní a seniory, kteří jsou závislí na pomoci okolí. Pro první jmenovanou skupinu tedy aktivní seniory jsou určeny vzdělávací aktivity, které jsou distribuovány v rámci univerzit nebo akademií třetího věku. Lze však také identifikovat další instituce, jako jsou kluby seniorů nebo jiné lokální zájmové skupiny, v rámci kterých probíhají vzdělávací aktivity zaměřené na stejnou skupinu, tedy seniorskou populaci.⁴¹

3.1 Vzdělávací potřeby seniorů

Bezprostřední adaptací ve vztahu k dynamice současného měnícího se světa je schopnost učit se. Obecně platí ve společnosti mýtus, že učit se a vzdělávat je možné jedině v mladém věku a tento mýtus již ztrácí na významu a není aktuální. Každá životní etapa člověka počínající raným dětstvím přes dospělost až do pozdního stáří je charakteristická možnostmi získávat vědomosti jak ve formě formálního, tak i neformálního vzdělávání. Možnosti učit se jsou skutečně ovlivněny životní etapou člověka, ale neznamená to, že tato schopnost neexistuje. V tomto kontextu spíš hovoříme o schopnosti rychle reagovat, o schopnosti si něco zapamatovat.

Stáří je vnímáno jako poslední životní etapa a je to jakási korunovace celého života. Neznamená to, že se jedná o bariéru znemožňující získávat a rozvíjet nové poznatky vědění nebo že zde nevystupuje žádný záměrný a cílený edukační proces. Jeden z mýtů současné společnosti říká, že senioři se nechtějí učit. Tento stereotyp je podle Suart-Hamilton (2006, str.

⁴¹ Krystoň M., Šerák M., Tomczyk Ł., *Nové trendy ve vzdělávání seniorů*. Banská Bystrica–Praha–Krákóv, 2014, ISBN: 978-80-904531-8-0, s. 32.

352) připisován jednoznačně osobám seniorálního věku. Autorka rovněž tvrdí, že čím silnější je víra v negativismus stáří, tím nižší je sebehodnocení seniora. Proto se jako velmi důležitá jeví skutečnost, že jakýkoliv typ pomoci seniorům je pozitivní, a to zejména pokud jde o intervence edukační. Ještě před nemnoha lety bylo stáří vnímáno jako zdroj moudrosti, životního vědění a životních zkušeností. Společnost vnímala seniory jako aktivní členy různých společenství a v těchto společenstvích byli také váženými. V posledních letech tato pozice seniorů zaznamenala značné změny, které jsou spojovány zejména s rychlým tempem života. Proto také v současném světě je vzdělávání seniorů chápáno jako důležitá aktivita mající své místo ve společnosti. Ve shodě s principy celoživotního vzdělávání má člověk právo na vzdělání v každé etapě svého života. Rozvojový potenciál spojený s učením je vnímán jako nevyčerpatelný. Lidský život v kontextu rozvoje osobnosti a učení se se opírá o specifickou ontologicko-antropologickou strategii rozvoje člověčenství. Nutno na tomto místě zdůraznit, že motivace vedoucí seniory ke vzdělávání je determinována mnoha činiteli, které tento proces vzdělávání iniciují. Jeden z těchto důležitých aspektů vzdělávání je snaha získat a rozvíjet praktické dovednosti, které umožňují řešení aktuálních, důležitých životních problémů či úkolů. Navíc vzdělávací potřeby odrážejí určité uvědomování si vzdělávat se, neboť učení je zde procesem, který ve výsledku přináší určité zkušenosti a následně dochází ke změně chování.⁴²

To má velký význam při konfrontaci s různými situacemi, s jakými se musí senior ve svém životě vypořádat. Jako například odchod do důchodu, odchod dospělých dětí z rodiny, zhoršení zdravotního stavu apod. Mezi základní vzdělávací potřeby osob seniorálního věku nejčastěji řadíme následující:

- ❖ Znalosti a dovednosti technické – což představuje ovládnutí počítačů, bankomatů, videa a televizorů.
- ❖ Zdraví a schopnost vyrovnat se se zdravotními problémy
- ❖ Oddych a zábava, které vedou k rozvoji nových zájmů a udržování těch starých

⁴² Dubas E. (2005), Dorosłość w edukacyjnym paradygmacie, czyli dorosłość jako edukacyjny okres życia człowieka, [w:] M. Podgórný (red.), Człowiek na edukacyjnej fali. Współczesne konteksty edukacji dorosłych. Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków, ISBN: 978-83-7587-864-6, s. 27.

- ❖ Témata spojená s běžným životem seniora, kam řadíme schopnost spravovat finance, právní vědomí a informace apod.

Vzdělávací potřeby se často objeví samo sebou a jakoby vynucené životem a nejen prostřednictvím předepsaných obsahů klasických forem vzdělávání. Nutno zdůraznit, že v rámci osvěty určené osobám dospělým a seniorům se setkáváme se dvěma zásadními funkcemi. První z nich je funkce zástupná, která se opírá o prezentaci obsahů takových témat, se kterými se senioři nesetkali v čase jejich povinné školní docházky. Druhá je informativní a ta spočívá v trvalém doplňování a aktualizování informací, ale také schopností a dovedností osob seniorálního věku v oblasti politiky, ideologie, ekonomie, různých odvětví vědy, umění, techniky a v takových oblastech, které nejsou obsaženy ve školních programech. Celkově je to spojeno se vzděláváním sociálních postojů, které je možné využít nejen v zájmové činnosti rodinné, sociální, ale také profesní pro seniory, kteří jsou ještě profesně aktivní.⁴³

Otázkou zůstává, jak lze změřit efektivitu vzdělávání u osob seniorálního věku. Jaký má tato efektivita charakter a z čeho vychází. Při hledání odpovědi na takto postavenou otázku si musíme připomenout skutečnost, že člověk, který dosáhl dospělosti a u kterého postupuje pomalý proces stárnutí, disponuje ještě značným rozvojovým potenciálem a možnostmi se učit. Výzkumy autorky Czernawska (2003), které porovnávaly proces učení se novým obsahům ve skupině mládeže a ve skupině seniorů ukázaly, že lidé si zachovávají schopnost učení se do pozdního věku. Hlavní podmínkou se ukazuje použití vzdělávacích metod ve vztahu ke konkrétní intelektové schopnosti vzdělaného. Nabídka dostupných vzdělávacích aktivit na současném edukačním trhu ve vztahu ke starším osobám se koncentruje na různé formy celoživotního vzdělávání, z nichž dominují kurzy univerzit třetího věku a také kurzy neformálního vzdělávání organizované mimo školský systém, ve kterých se jako nejdůležitější ukazuje využívat vzdělávací strategie přizpůsobené individuálním potřebám a zájmům učících se osob. Seniorské vzdělávání se koncentruje zejména na:

⁴³ Czerniawska O. (2003), Permanentna edukacja jako zadanie starości w XXI wieku, „Edukacja dorosłych”, 2/2003, s.17.

- ❖ Získávání nových vědomostí
- ❖ Využívání volného času jako příjemně a užitečně stráveného času
- ❖ Navazování nových zajímavých známostí a kontaktů
- ❖ Útěk od rutiny běžného života
- ❖ Pochopení a zdokonalování vlastních sociálních rolí
- ❖ Rozvíjení osobnosti a vlastních schopností

Výše uvedené aspekty vzdělávání seniorů korespondují především s úkoly andragogů, kteří pracují v souladu s výsledky Delorovy zprávy UNESCO vydané v roce 1998. Tato zpráva je známa svými čtyřmi strategiemi, které se heslovitě vyjadřují jako: učit se žít společně, učit se poznávat, učit se jednat a učit se žít.

3.2 Univerzity třetího věku

Struktura rozsahu vzdělávání na U3V téměř ve všech případech koreluje se zaměřením VŠ, v jejímž odborném rámci výuka U3V probíhá. Jediněnost lze spatřovat i v tom, že univerzity mají možnost naplno využít svůj potenciál různého charakteru (lidský, intelektuální, technický, ...) v rámci výuky na U3V.⁴⁴

Univerzity třetího věku v rámci svých aktivit nabízejí různé formy přednášek, exkurzí a kurzů, které obsahují většinu všech vědních oborů zahrnujících jak humanitní, přírodovědná, farmaceutická a technická odvětví. V tomto ohledu nejsou výjimečné nabídky širokého spektra pohybových aktivit. Lze konstatovat, že univerzity třetího věku pružně reagují na společenské, hospodářské a technické změny ve společnosti a tím pádem i jejich zaměření tyto změny zohledňuje. Při pohledu nazpět lze vymezit v tomto ohledu tři milníky. Počáteční zdravotně kurzy byly doplněny v reakci na porevoluční změny společnosti celou řadou přírodovědných, společenskovedních, uměleckých a humanitních kurzů. Zhruba od poloviny 90. let je možné identifikovat rozšíření o technické obory a po překročení tisíciletí, tedy od roku 2000, dochází ke značnému nárůstu kurzů, které jsou zaměřeny na komunikační a informační technologie. V tomto ohledu lze říci, že také požadavky seniorské populace na

⁴⁴ Čornaničová R. (2011) in Krystoň M., Šerák M., Tomczyk Ł., *Nové trendy ve vzdělávání seniorů*. Banská Bystrica – Praha – Kraków, 2014, ISBN: 978-80-904531-8-0, s. 33.

obsahovou formu vzdělávání korespondují se změnami a trendy společenského vývoje. Hlavními směry, o které v současnosti senioři projevují zájem, jsou témata zabývající se zdravým životním stylem, volnočasovými aktivitami a také technickými novinkami vyplývajících z nejnovějších technických poznatků. U3V se snaží reflektovat tyto požadavky a pomáhat seniorům v rámci vzdělávání v pro ně důležitých oblastech tak, aby byli schopni získat právní povědomí, celospolečenskou orientaci a v neposlední řadě udržet sociální kontakty. Podmínky stanovené pro přijímání studentů na U3V nejsou stejné a jsou stanoveny u každé vysoké školy značně individuálně. Jako jedna z podmínek pro přijetí na U3V by se dalo označit dosažení věkové hranice nutné pro přiznání starobního důchodu, toto ale není možné označovat jako pravidlo z toho důvodu, že některé univerzity akceptují posluchače i daleko mladší věkové kategorie. Doba, po kterou se senioři na U3V vzdělávají v jednotlivých oborech, je také značně individuální a její rozsah lze vymezit mezi 1 až 4 lety. Studium na U3V je propojeno s univerzitními ceremoniály, senioři jsou imatrikulováni v rámci započítání studia a při ukončení se účastní promoce, kde obdrží různé certifikáty nebo osvědčení o absolvování studia. Studium na U3V je téměř vždy zpoplatněno. Cena za různé formy studia v rozsahu U3V není pevně stanovena, ale většinou se pohybuje v rovině několika set korun za semestr. Tento příspěvek, který senioři platí (ve formě registračního poplatku, zápisného, kurzovního,..), je ve většině případů na provoz U3V nedostatečný a z toho důvodu jsou tyto vzdělávací aktivity finančně dotovány i z dalších zdrojů. Na provozní náklady U3V často přispívají i samotné vysoké školy, v jejichž rámci jsou tyto univerzity třetího věku provozovány. Dalšími zdroji pro financování U3V mohou být sponzorské dary, fondy EU a také zdroje plynoucí z mezinárodní spolupráce univerzit.⁴⁵

3.3 Geneze U3V vzdělávacích aktivit

Vzdělávání seniorů v rámci české republiky sahá hlouběji do minulosti, nežli je datován vznik a fungování U3V v rámci ČR. Jako důkaz pro toto tvrzení lze vysledovat vzdělávání seniorů realizované Československým červeným křížem nebo Klubem aktivního stáří. Pí-

⁴⁵ Adamec P., Kryštof D., Šolc M. (2011) in Krystoň M., Šerák M., Tomczyk Ł., Nové trendy ve vzdělávání seniorů. Banská Bystrica – Praha – Kraków, 2014, ISBN: 978-80-904531-8-0, s. 33-34.

semně doložené aktivity Klubu aktivního stáří lze datovat již od roku 1978 a činnosti Československého červeného kříže lze pozorovat od roku 1983, ve kterém vzniká první akademie třetího věku v Přerově. Významnou roli při zakládání U3V měl nejen Československý červený kříž, ale i Česká gerontologická a geriatrická společnost. Počátkem 80. tých let 20. století vznikla jako výsledek činnosti české gerontologické a geriatrické společnosti sekce akademií a univerzit třetího věku, která sbírala informace o činnostech a následně předávala zkušenosti, které se týkaly seniorského vzdělávání v rámci akademií a U3V. Inspirací při zakládání prvních akademií a U3V na našem území byla U3V ve Varšavě, zakladatelka Varšavské U3V Halina Szwarcová opakovaně předávala své zkušenosti na konferencích a seminářích, které byly pořádány v rámci Československé geriatrické a gerontologické společnosti. U nás můžeme vznik U3V datovat do druhé poloviny 80. let, první univerzitou třetího věku byla U3V v Olomouci (1986) a následovala ji U3V v Praze (1987). Mezi osobnosti, které se zasloužily o vznik univerzit třetího věku, na našem území můžeme zařadit profesora Květoslava Šipra, profesora Radomíra Čiháka, profesora Radomíra Pacovského, doktora Jaromíra Vachutku, docentku Annu Petřkovou, docenta Vladimíra Jochmanna. Stěžejním smyslem snahy těchto osobností bylo povznesení kvality života seniorů a jejich vzdělávání.⁴⁶

Mezinárodní dimenze českých U3V

U3V působící v rámci České republiky jsou účastníky mnoha společných projektů a vzdělávacích programů především v oblasti Evropy. Výsledky této spolupráce jsou poté prezentovány v rámci celé řady mezinárodních konferencí a U3V z české republiky jsou v rámci těchto aktivit velmi kladně hodnoceny. Jako příklady kvalitní mezinárodní spolupráce mezi U3V můžeme uvést:

- ❖ Pražské ČVUT, konkrétně fakulta informačních technologií, spolupracuje v rámci aktivit s obdobně zaměřenými fakultami v Německu, Estonsku, Španělsku, Itálii, Portugalsku, Dánsku, Litvě, Slovensku a ve Velké Británii. Od roku 2001 je možné sledovat počátek spolupráce na výuce projektových seminářů, jejichž každoročními účastníky je 30 seni-

⁴⁶ Vavřín P. (2010) in Krystoň M., Šerák M., Tomczyk Ł., *Nové trendy ve vzdělávání seniorů*. Banská Bystrica – Praha – Kraków, 2014, ISBN: 978-80-904531-8-0, s. 32-33.

orů. Na úrovni mezinárodní spolupráce dochází k řešení projektů, jako je portál pro seniory (senioři on-line) a webová aplikace Historie výpočetní techniky. Dále jsou rozvíjeny různé Evropské projekty, mezi které můžeme zařadit EuCoNet (Evropská kompetenční síť pro seniory), Town Stories, Open gate, Golden Age, a SENNET (Seniors in Network - portál pro vzdělavatele seniorů).

- ❖ Senioři z regionu Českých Budějovic, konkrétně studenti Jihočeské univerzity, byli v letech 2000 – 2002 účastníky programu SoLiLL: (Self organised Learning in Later Life). Na tomto mezinárodním projektu participovalo 6 partnerských zemí - Německo, Itálie, Finsko, Francie, Velká Británie a Nizozemí. Z U3V na Jihočeské univerzitě v Českých Budějovicích se tohoto programu zúčastnilo 28 studentů. Skupiny seniorů z U3V měly možnost se v rámci několika projektů na evropské úrovni stát i řešiteli projektů: CBC Phare (2004 -2005 žít aktivně a s přáteli na druhé straně hranice), Interreg IIIA (2005 - 2006 Nová setkání s přáteli na obou stranách hranice) a Interreg IIIA (2006–2007 Osobnost a místa česko - rakouského pohraničí, která spojuje historie a současnost). V širokém spektru kurzů, které byly nabízeny v rámci projektů e-LiLL (e-Learning in Later Life 2006-2008) a EWA (European Women in Older Age 2010 –2012) měli možnost studenti i absolventi U3V dle svých dovedností, znalostí a zájmů nejen čerpat vědomosti, ale také možnost participovat a měnit plány studijních oborů. Tvořit nové kurzy a programy, a také v těchto programech vystupovat v roli mentorů. Za účasti svých vzdělavatelů bylo také možné zaručit, že charakter výuky bude univerzitní. Tento model pro vzdělávání na U3V by se dal označit jako vícestupňový nástroj, a také jako záruka pro kontinuální rozvoj vzdělávání seniorů jako svébytné formy celoživotního učení na univerzitě třetího věku v Českých Budějovicích.
- ❖ Technická univerzita v Liberci se v rámci své U3V účastnila projektu přeshraniční spolupráce seniorů, jehož cílem bylo uskutečnit mezinárodní edukační aktivity společenského, kulturního a vzdělávacího charakteru, jehož účastníky byli senioři z České republiky a němečtí občané seniorálního věku ze svobodného státu Sasko. Cílem tohoto mezinárodního projektu bylo seznámení se se sousední zemí, jejím jazykem, historií a kulturou a v neposlední řadě také snaha o navázání přátelských vztahů. Tento projekt byl zahájen v říjnu roku 2010 a byl zaměřen na občany starší 50 let, kteří jsou studenty nebo absolventy univerzit třetího věku na technické univerzitě v Jablonci. V sousedním Sasku zase na studenty U3V v rámci Seniorenkolleg Vř Zittau/Görlitz. Při těchto 2 denních setkáních, kterých se účastnilo vždy nejméně 20 účastníků z České republiky a Saska

byli senioři v rámci přednášek nebo různých seminářů a exkurzí seznamováni s jazykem, kulturou a historií své konkrétní země. Ve spolupráci těchto univerzit třetího věku byl také realizován ples a konference, jejímž ústředním tématem byly vztahy Čechů a Němců v meziválečném období. Účastníci této konference také spolupracovali na výtvarné tvorbě a díla, která touto spoluprací vznikla, byla vystavena v prostorách vysoké školy v Görlitz a liberecké knihovně. Centrum dalšího vzdělávání při technické univerzitě v Liberci podalo v únoru 2011 žádost o přidělení grantu na projekt More than Neighbours z programu Grundtvig v kooperaci se šesti institucemi, které se v rámci EU zabývají vzděláváním seniorů. Byli to TU Chemnitz z Německa, španělská Universidade da Coruña, sloviná RACIO, belgická Het Perspectief, italská AICCRE, polská U3V Lublin. Smyslem tohoto projektu bylo kromě spolupráce seniorů z výše uvedených zemí také poznávání života seniorů z jiných zemí a zvyšování jazykových dovedností, konkrétně v anglickém jazyce.

- ❖ Masarykova univerzita v rámci U3V v roce 2009 započala spolupráci s U3V Seniorenkolleg na lipské univerzitě. Vzájemný první výměnný pobyt v rámci této mezinárodní spolupráci se konal v době od 11 do 17 října 2010 v Lipsku, které je současně partnerským městem Brna. Pro seniory z brněnské U3V byl připraven velmi rozmanitý vzdělávací a kulturní program ze strany lipské univerzity. Studenti U3V z Masarykovy univerzity přivezli do Lipska také výstavu fotografií a kreseb. Seniorští studenti Seniorenkolleg univerzity v Lipsku navštívili Českou republiku v rámci druhého výměnného studijního pobytu v období od 13. do 19. července 2011, v návaznosti na tyto události pak v létě 2012 proběhla v Telči společná týdenní letní škola pro seniory s velmi rozmanitým programem, který zahrnoval společné přednášky o českoněmecké literatuře, historii, památkové péči, různé exkurze a v neposlední řadě také pohybové aktivity. Českoněmecký fond budoucnosti celou tuto akci finančně podporoval a na závěr velmi kladně hodnotil.
- ❖ Slezská univerzita v Karvinné, konkrétně U3V a její organizátoři udržují na mezinárodní úrovni velmi čilou komunikaci především s polskými partnery, a to skrze občanské sdružení s názvem Trianon. Za pomoci tohoto sdružení byl seniorům umožněn vstup do virtuální U3V a dále za pomoci Senior Internet Euroclubem z Českého Těšína pro ně vytvářejí multimediální konference. V rámci těchto vzdělávacích programů je důležité upozornit především na aktivity spojené s utvářením konferencí pod názvem „Bez bariér, bez hranic“ právě v souvislosti s těmito aktivitami je pořádán samostatný cyklus před-

násek, jehož smyslem je poskytovat aktuální informace o možnostech směřujících k překonávání bariér rozličných forem jako jsou znalostní, jazykové, zdravotní a také dovednostní (ve smyslu práce na počítači) bariéry. Snahou je také obdržet od studentů nové podněty, kterými lze překážky snáze a efektivněji zdolávat a na základě toho realizovat plány do budoucna.

Organizátoři U3V při Vysokém učení technickém v Brně se snažili od založení U3V velmi intenzivně navázat mezinárodní spolupráci. V roce 2001 se stali účastníky mezinárodní konference na poli univerzity v německém Ulmu, která byla pořádána ZAWiW (Zentrum für Allgemeine Wissenschaftliche Weiterbildung). V březnu 1994 vzniklo v rámci univerzity v Ulmu centrum pro všeobecné vědecké vzdělávání. To vzniklo jako reakce na zvyšující se poptávku po všeobecném multidisciplinárním vzdělávání pro dospělé každého věku, zejména pro třetí věk. Částí programu mezinárodní konference z roku 2001 byla i prezentace projektu studentů U3V na téma historie pečení chleba v různých státech evropského společenství. Kongresu AIUTA, který se konal v Ženevě v roce 2002, se poprvé zúčastnili také zástupci Vysokého učení technického v Brně. Jako velmi užitečnou a významnou lze hodnotit aktivní participaci U3V na VUT v Brně při nalézání východisek na mezinárodních projektech jako jsou EuCoNet, SEN-NET, ADD-LIFE a VECU, které financuje evropská komise jako součást programu Socrates-Grundtvig. Smysl a cíl těchto projektů tkví především v získávání informací o různých metodách, formách a typech realizace seniorského vzdělávání na U3V v rámci Evropské unie, ale také ve vzdálených zemích jako je Čína a země Latinské Ameriky.⁴⁷

3.4 Funkce vzdělávání v seniorském věku

V řadě evropských zemí se zvyšuje podíl osob starších 60 let. Problematika seniorského věku je již řadu let zdrojem zájmu výzkumníků mnoha vědních disciplín mimo jiné psycho-

⁴⁷ Krystoň M., Šerák M., Tomczyk Ł., *Nové trendy ve vzdělávání seniorů*. Banská Bystrica – Praha – Kraków, 2014, ISBN: 978-80-904531-8-0, s. 34-37.

logie, pedagogiky, sociologie a gerontologie. Problematika seniorské populace se stává interdisciplinární problematikou a objevuje se ve dvou dimenzích. V dimenzi individuální a dimenzi sociální.

V odborné literatuře nacházíme řadu klasifikací ve vztahu k seniorům a řadu kritérií a podmiňujících ukazatelů.

Senioři se stávají i významnou sociální skupinou v pedagogice, andragogice, sociální pedagogiku z toho nevyjímaje. Stáří bylo vždy součástí lidského života, ale až současnost významně otevírá jeho skryté stránky. Mezi tyto patří i problematika vzdělávání seniorů, jedná se o problematiku velmi specifickou. V mnoha ohledech se spíše než o vzdělávání dá hovořit o aktivizaci.

U zrodu myšlenky vzdělávání seniorů v univerzitním prostředí stál Pierre Vellas, který v roce 1973 ve francouzském městě Toulouse otevřel první instituci tohoto typu. V roce 1975 z jeho iniciativy vzniklo mezinárodní sdružení univerzit třetího věku, které si jako svůj cíl vzalo aktivizaci seniorů. Tato aktivita postihla zakrátko celý svět. První univerzita třetího věku v Polsku vznikla již v roce 1975, založila ji profesorka Halina Szwarc při Centru medicínského vzdělávání ve Varšavě. Toto zařízení nyní nese jméno zakladatelky. V Polsku v současné době existuje více než 400 středisek U3V. Odborníci se shodují na tom, že rozvoj institucí tohoto typu v Polsku má nerovnoměrný charakter. Jsou regiony, ve kterých mají univerzity třetího věku velmi silné postavení, k takovým patří oblasti dolního Slezska nebo středního Polska. Ale jsou i oblasti, kde v celém Polském vojvodství je situace opačná a U3V zde nenacházíme (např. Podkarpatská oblast). U3V vznikají nejčastěji na vysokých školách v daném městě, neboť tyto budovy disponují náležitým didaktickým vybavením a mají také vhodné personální složení a dostupnost. Tato kritéria jsou v souladu s ideou tvůrců U3V. Tyto instituce ale vznikají i jako součást jiného typu zařízení a vznikají z iniciativy či pod patronátem různých občanských sdružení nebo vzdělávacích institucí nevysokoškolského typu, které se věnují výchově, kultuře či osvětě. Jsou to především knihovny, kulturní centra, střediska sociální pomoci či orgány státní správy či samosprávy.

Obecně lze říci, že posluchači mají možnost se účastnit různých typů výuky. Nabídka je velmi bohatá a je přizpůsobena potřebám seniorů. V zásadě je možné vymezit čtyři tematické bloky, se kterými většina U3V začíná. Je to blok výchovně-vzdělávací, rehabilitačně-rekreační, umělecký a jazykový. Jako v každé instituci, tak i v podmínkách U3V lze vyspecifikovat jejich slabé a silné stránky. Počátky každé takové instituce jsou složité co do kvality

nabídky, tak i počtu uchazečů. Postupně dochází ke korekci nabídky vzdělávacích aktivit, a tím se i zvyšuje počet posluchačů. Základním předpokladem vzdělávání v U3V je motivace posluchačů, která velmi výrazně ovlivní jejich další setrvání v této instituci. Účastníci tohoto vzdělávání zde nachází nové sociální kontakty, které mají charakter vrstevnických sociálních kontaktů. Těmito kontakty se eliminuje sociální izolace seniorů a zvyšuje se jejich vzájemná sociální interakce.⁴⁸

U3V mají ve svých statusech zakotveny následující zásady:

- 1) Realizace vzdělávacích aktivit v různých oblastech vědy, zejména se zaměřením na lékařské disciplíny a disciplíny zdravotní profylaxe.
- 2) Dále na vědy humanitní, kulturní a umělecké, jakož i vědy sociální, ekonomické a technické.
- 3) Sociální aktivizace osob prostřednictvím jejich účasti v různých formách sociálního života, které propagují zásady kulturního spolužití ve společnosti.
- 4) Propagování různorodých forem intelektuální aktivity, psychické i fyzické adekvátně k věku, stupni schopností a také zájmům účastníků vzdělávání.
- 5) Realizace takových aktivit, které směřují k udržení a navázání osobních kontaktů mezi účastníky vzdělávání a zejména mezi osobami věkově staršími a mladší generací.
- 6) Inspirace a realizace všech aktivit, ve kterých jsou zapojeni starší lidé a zároveň lidé se zdravotním postižením, nezaměstnaní či nemocní.

Hlavní důraz je kladen na široce pojatou aktivizaci seniorů, realizace těchto aktivit je možná prostřednictvím různých forem výuky, které jsou obsaženy v bohaté nabídce U3V. Jak už bylo zmíněno, jsou to především přednášky z různých oblastí vědy, aktivity pohybové a rekreační (aerobik, gymnastika, jóga, nordik walking). Zájmové skupiny podle vybraných koníčků seniorů a v neposlední řadě skupiny studentů, kteří se zaměřují na studium cizích jazyků (angličtina, němčina apod.).

⁴⁸ FABIŠ, A. (red.) Kreatywna starość. Oświęcim: Wydawnictwo PWSZ im. Rotmistra Witolda Pileckiego, 2013.

V tomto ohledu musíme zmínit dvě zásadní koncepce aktivit osob v seniorálním věku. První z nich naznačuje, že starší osoby mají tu samou a možná i větší potřebu angažovat se v sociálním a kulturním životě než osoby mladší. Tuto myšlenku může podporovat fakt, že osoby v důchodovém věku mají více času než doposud a z tohoto důvodu je jejich kulturní aktivita zvýšená. Druhou koncepcí, která se nazývá teorie vyloučení, se rozumí fakt, že se senioři zcela záměrně a cíleně vylučují ze sociálních a kulturních rolí, které byly typické pro jejich střední věk. Toto vede v širších sociálních souvislostech k sociálnímu vyloučení osob ve starším věku. Tyto osoby se potom uzavírají ve svých domech, omezují na minimum svoje sociální kontakty a právě takovým situacím má předcházet aktivita U3V.

Motivace účastníků U3V

Senioři nezávisle od toho, zda žijí aktivním životem, či spíše klidným způsobem života, se zapisují do vzdělávacích aktivit U3V neboť chtějí poznat nové a zajímavé lidi, a také jsou vedeni snahou získat nové poznatky vědění. Odborná literatura nám ukazuje řadu motivů, které vedou člověka staršího věku k účasti na aktivitách U3V. Jedná se především o získání nových poznatků, překonání samoty a pocitu izolace, útěk od ne příliš optimálních podmínek každodenního života, rozvoj sociální aktivity, zábava, rekreace, zvýšení fyzické kondice a v neposlední řadě uspokojení potřeb v oblasti výchovy vzdělávání, kultury, rekreace a kontaktů s ostatními lidmi. Jistý pocit sociální opory a možnost komunikovat patří rovněž mezi základní motivy účasti na U3V⁴⁹

Vyjmenované motivy účasti na aktivitách U3V se v plné míře pokrývají s těmi, které senioři vypovídali v dotazníkových šetřeních v oblasti vzdělávání seniorů. Uvedený autor realizoval výzkum na U3V v Polsku a identifikoval výše uvedené motivy. Jeho respondenti však odpovídali i takto: nutnost odejít z domu, setkat se s lidmi, slyšet zajímavé přednášky, zajít si na gymnastiku, chci si udržet fyzickou i duševní schopnost, mám tak pocit plnohodnotného života, trávit svůj čas ve společenství přátel, udržet si kondici, setkat se s novými lidmi.

⁴⁹ MARCZUK, M., Podłoże, kształtowanie się i narodziny Lubelskiego Uniwersytetu Trzeciego Wieku . In Steuden, S., Marczuk, M. (red.), Starzenie się a satysfakcja z życia. Lublin: Wydawnictwo KUL, 2006, s. 348.

Uvedené odpovědi ukazují, že motivem vstupu na U3V je pocit osamocení a snaha tento pocit překonat za pomoci poznání nových osob a navázání přátelských kontaktů, které nezávadka pokračují i po skončení těchto vzdělávacích aktivit. Druhým důvodem vstupu seniorů do vzdělávacích aktivit je získat informace a doplnit si poznatky vědy včetně doplnění svého vzdělání, které jim do té doby chybělo. Ukázalo se, že každá druhá odpověď seniorů se týká právě přátelských kontaktů.

Výsledky výzkumu uvedeného autora je možné shrnout v následujících tezí:

- 1) Pro posluchače je U3V místem, kde navazují kontakty, kde se mohou poradit, kde je jim nabídnuta pomoc a mají pocit, že patří do jedné velké akademické rodiny.
- 2) Determinanty, které ohraničují dostupnost seniorů v účasti na U3V jsou především jejich zdravotní stav, nedostatečná nabídka vzdělávacích aktivit pro seniory, místo jejich bydliště, absence U3V v místě jejich bydliště a rodinná situace.
- 3) Senium nemusí být obdobím stagnace či regrese, což potvrdili účastníci výzkumu, ale místem, kde se aktivně využívá volný čas, dochází k rozvoji intelektuálních schopností, získávají se nové informace, pozitivní vliv na jejich psychiku a zlepšení zdravotního stavu.

Tak jak bylo uvedeno již dříve, v myšlení mnoha lidí mladší generace převažuje stereotypní myšlení o starých lidech a o stáří. Výsledky výzkumu tento mýtus vyvracejí.

Mezi velmi frekventovaná vymezení funkce vzdělávání osob seniorského věku patří také Livečkovo členění do čtyř dimenzí: preventivní, anticipační, rehabilitační, posilovací.⁵⁰

3.5 Shrnutí

Problematika spojená se vzděláváním seniorské populace se v současné době často vyskytuje jako široce diskutované téma nejen v České republice ale především na mezinárodní úrovni. Fenomén stárnutí populace je důležitým aspektem napříč vyspělými společnostmi a možnosti vzdělávání seniorské populace cílí na zapojení této stále početnější skupiny do běžného života, místo uzavírání se do sebe. Vzdělávání seniorů na U3V plní celou řadu po-

⁵⁰ Livečka, E., (1982), in MÜHLPACHR, P. Gerontopedagogika. Brno: Masarykova univerzita, 2004, ISBN 80-210-3345-2. s. 138.

zitivních funkcí a napomáhá předcházet výskytu patologických jevů u seniorů. Neméně důležitá je také možnost zlepšování kvality života a životní spokojenosti u seniorské populace, s důrazem především na U3V, které skrze své odborné působení napomáhají seniorům při hledání pozitivních stránek jejich života.

II. PRAKTICKÁ ČÁST

4 VÝZKUMNÝ PROJEKT

4.1 Zdůvodnění výzkumu

Současná evropská populace z demografického hlediska výrazně stárne. Řada vědních disciplín sociálního a pedagogického zaměření tuto problematiku vnímá jako závažnou. Má charakter sociální výzvy. Samotné stárnutí populace je však významným výsledkem socioekonomického rozvoje společnosti či regionu a není nezbytné na ni nahlížet negativním pohledem. Problematika U3V se jeví jako jedna z možných strategií péče o seniory v postproduktivním věku nejen v České republice, ale i v Evropě. Počet univerzit třetího věku narůstá a senioři se stávají významnou cílovou skupinou seniorského vzdělávání. I v pojetí naší práce se snažíme stárnutí populace vnímat jako závažný sociální jev, nikoliv však nebezpečný či patologický, ale jako nový sociální jev, který přináší řadu výzev. Pouze vyspělé evropské státy se mohou prezentovat prodlužujícím se věkem populace a tento fakt vnímat jako významný sociální úspěch svého rozvoje.

U3V při svém vzniku neměly za cíl významně aktivizovat seniory, ale pouze je udržovat v určitých sociálních hranicích svého statusu a sociálních rolí (viz 1973 Univerzita společenských věd v Toulouse). V době vzniku první univerzity třetího věku se neuvažovalo (a také nebylo reálné), že se věková kohorta seniorské populace výrazně prodlouží a lidé se budou dožívat vyššího věku. Pak samotné vzdělávání na U3V se stává v současnosti specifickým vzdělávacím procesem, který přináší významné sociální souvislosti pro seniory. Je však nutno zdůraznit, že se jedná skutečně o sociální význam onoho vzdělávání nikoli o profesní význam. Senioři nabytých vědomostí v tomto typu vzdělávání již nevyužijí pro svoji profesní dráhu, neboť z logiky věci jsou již v postproduktivní etapě svého života.

Z hlediska pojmání sociální andragogiky a sociální pedagogiky se nelze soustředit pouze na vzdělávání seniorů postproduktivního věku, ale otázkou praktickou i výzkumnou zůstává problematika preseniorské edukace a proseniorské edukace. Preseniorská edukace je otázkou sociální andragogiky a proseniorská naopak sociální pedagogiky. Toto dělení je svým způsobem fiktivní a podléhá řadě vlivů laické i odborné veřejnosti. My tento konstrukt uvažování přijímáme do tvorby výzkumného projektu, který má legitimizovat seniorskou populaci jako samostatnou sociální skupinu a vzdělávání této skupiny má interdisciplinární a multidisciplinární charakter.

První univerzita třetího věku se v podmínkách Československa objevila téměř před 30 lety. Z historiografického hlediska jde tedy o novou vzdělávací instituci, která prožívá právě v současnosti významný rozvoj. Z hlediska zdůvodnění našeho záměru je nutné si uvědomit, že seniorská populace (tedy populace postproduktivního věku) bude v nejbližší době početně významnější než populace dětí a mládeže tedy populace předprofesní. Na tuto skutečnost zatím reaguje pouze demografie a sociální politika svými opatřeními. Pedagogické disciplíny v nejširším slova smyslu zatím tuto problematiku vnímají jako sociální hrozbu a nikoliv jako významný sociální úspěch.

Zvolené téma výzkumu bylo odůvodněno právě sociálními aspekty, které vystupují jako aktuální. Tuto problematiku však nelze postihnout komplexně, neboť předpokládáme analýzu vzdělávacích možností na vybraných U3V, ale zároveň s vědomím, že dostupnost takového vzdělávání je omezena mnoha faktory. Tato vzdělávací aktivita je určena v zásadě pro seniory postproduktivního věku, ale je omezena teritoriálně pouze na lokality větších měst a jejich blízkého okolí. Regiony středních měst a vesnického typu tyto aktivity nabízí v modifikovaných verzích a ne formou U3V. Jedná se o aktivity městských úřadů, obecních úřadů, občanských sdružení a podobně a tyto aktivity jsou již nad rámec našeho výzkumu, i když nepopíráme, že jsou sociálně významné, nejsou v tomto textu zpracovány. Odborná literatura v České republice, Slovensku i Polsku se v problematice vzdělávání seniorů na U3V poměrně podrobně věnuje, a to jak v teoretické rovině, tak ve výzkumné. Zejména v polské odborné literatuře nacházíme výsledky studií, které řeší otázku motivace, otázky sociálních souvislostí vzdělávání seniorů a otázky, které souvisí s obsahovou náplní tohoto typu vzdělávání. Naš výzkum tyto ambice nemá, neboť má jiný charakter. Vedle polské andragogické literatury nacházíme řadu výzkumných zjištění i v problematice andragogické literatury v českých zemích. Slovensko v těchto ohledech mírně stagnuje, nicméně i zde se aktivity teoretické i výzkumné lokálně rozvíjejí (Čornaničová – Bratislava, Petrová- Nitra atd). Je zajímavé, že zejména v polské odborné literatuře je problematika vzdělávání seniorů koncentrována k otázkám sociální pedagogiky v České republice prostředí spíše k otázkám andragogiky jako vědy. Bez ohledu na tuto klasifikaci má vzdělávání seniorů především sociální význam a realizováno je v širších sociálních souvislostech. K tomuto tvrzení je přizpůsoben i cíl výzkumu.

Motivačním prvkem realizace výzkumu se pro nás stala konference Asociace univerzit třetího věku v České republice, která se konala v září roku 2014 a která jako svoje dominantní téma postavila problematiku kvality seniorského vzdělávání právě

prostřednictvím U3V. Významným přínosem pro tuto konferenci bylo vystoupení docentky Jany Šemberové z jihočeského kraje z Českých Budějovic, která představila kvalitu výuky na U3V jako významné téma v současnosti a rovněž uvedla přehledové studie, které tento problém analyzují. Celá konference se nesla v duchu platné legislativy vysokoškolského zákona, kdy U3V je vnímána v souladu s par. 60 zákona č. 111/1998 sb. o vysokých školách jako program celoživotního vzdělávání. Toto celoživotní vzdělávání poskytuje všeobecné, zájmové a neprofesní vzdělávání na vysokoškolské úrovni. Tato konference reagovala na seminář k dané problematice realizovaný v lednu 2014 v Ostravě a rozvinula v širších sociálních souvislostech právě kvalitu vzdělávání na U3V. Konference se věnovala také otázkám návaznosti programů na U3V na již akreditované studijní programy na každé ze zúčastněných vysokých škol. Na uvedené konferenci se aktivně podílel i významný člen UTB Zlín prof. Roman Prokop, který vedle toho, že jednu ze sekcí moderoval, se také aktivně účastnil diskuzí se všemi zúčastněnými.

4.2 Cíl výzkumu

Cíl výzkumu je třeba odlišit od cíle diplomové práce, a to v několika rovinách, a to následně. Diplomová práce si klade za cíl analyticky představit problematiku vzdělávání seniorů v širších sociálních souvislostech. Cíl výzkumu je nalezení sociálních determinant (nabídky, dostupnosti, obsahu, a podobně) v jednotlivých institucích (vybraných), které realizují tento typ vzdělávání.

4.3 Metodologie výzkumu

Diplomová práce má charakter monografické procedury a jedná se o kvalitativní výzkum realizovaný dvoudimenzionálně. V teoretických kapitolách diplomové práce nacházíme komparativní přístup k řešení otázek vzdělávání versus seniorské populace. Vytváříme tak epistemologický fundament pro další úvahy teoretického i výzkumného typu. Teoretická část práce poměrně pregnantně vymezuje sociální souvislosti vzdělávání seniorů. Empirická část práce je identická s výzkumem na uvedené téma. Empirická část práce je zpracována rovněž kvalitativním způsobem, analyticky a na základě hloubkové analýzy institucí. Jde o typ výzkumu, kdy jednotlivé instituce, které realizují vzdělávání seniorů, mají charakter případových studií, což podle Hendla je možné takto vnímat. Případová studie se netýká pouze jedince, ale také skupiny, eventuálně instituce. Toto je příklad užití strategie případových studií v souvislosti s analýzou institucí, jejich nabídek a obsahů vzdělávacích programů.

Kvalitativní výzkum tohoto typu má charakter monografické procedury, kdy instituci U3V podrobujeme analytickému přístupu ze všech možných dostupných úhlů pohledu. Z výzkumných technik byly využity zejména techniky obsahové analýzy, analýzy dokumentů, nestandardizovaného rozhovoru a pozorování. Výzkum jako celek má analytický charakter.

4.4 Metodika výzkumu

Metodika výzkumného cíle je pojata jako konkretizace realizace výzkumu. Jde o přípravnou fázi výzkumu, která probíhala v průběhu roku 2014, a šlo o přípravu teoretické báze pro další výzkumné úvahy. Na přelomu roku 2014 a 2015 došlo k vlastnímu výzkumnému šetření, kdy jsme analyzovali nabídky institucí převážně vysokoškolského a univerzitního typu a nabídky v sociálních souvislostech. U vybraných vysokoškolských institucí jsme na počátku roku 2015 realizovali návštěvu a prováděli pohovory s odborníky v daných institucích. Zejména s těmi, kteří jsou za chod univerzit třetího věku odpovědní. Vzhledem k tomu, že v současné době pouze Asociace U3V eviduje na dvě desítky členů, byla naše aktivita zaměřena na návštěvy jednotlivých pracovišť orientována pouze na Brno a jeho blízké okolí. Analýza nabídek vzdělávání senior U3V je dostupná na internetových stránkách jednotlivých institucí, nestandardizované rozhovory s odpovědnými pracovníky univerzit třetího věku a analýza některých jejich interních materiálů včetně realizovaného pozorování se staly základem pro vytvoření závěrů vlastního výzkumu, které jsou prezentovány v tomto textu.

5 VÝZKUMNÉ ŠETŘENÍ

5.1 Systém U3V vzdělávání seniorů v České republice

Vzdělávání seniorské populace je důležitým tématem nejen v rámci České republiky, ale také na evropské a světové úrovni. O nutnosti zabezpečení určité kvality takto poskytovaného vzdělávání svědčí aktivity mnoha organizací, které v jednotlivých zemích dohlížejí nad systémy formálního vzdělávání seniorské populace. V České republice vznikla v roce 1993 organizace s názvem Asociace univerzit třetího věku (AU3V), která sdružuje tuzemské vysoké školy. Posláním AU3V je poskytovat seniorům možnosti vzdělání na vysokoškolské úrovni, a tím současně posluchače aktivizovat a pozvedat kvalitu jejich života. Důraz je také kladen na etickou stránku tohoto vzdělávání a akceptaci široké škály aspektů seniorského vzdělávání. AU3V také spolupracuje s dalšími asociacemi na mezinárodní úrovni především International Association of the Universities of the Third Age (AIUTA) a European Federation of Older Students (EFOS). Strategických cílů má Asociace univerzit třetího věku stanovenou celou řadu, přičemž nejdůležitějšími jsou:

- ❖ Stabilní přísun financí pro činnost univerzit třetího věku
- ❖ Rozvoj mezigeneračního dialogu a tolerance
- ❖ Definování standardů kvality výuky pro univerzity třetího věku
- ❖ Zlepšování dostupnosti vzdělávání na univerzitách třetího věku v jednotlivých regionech při dodržení kvality výuky a rozsahu programové nabídky

V rámci konference pořádané Asociací univerzit třetího věku v České republice ze září 2014 v Rančířově prezentovali určité postoje, které zastává Masarykova univerzita z důvodu zajištění specifických atributů směřujících k zajištění kvality výuky na U3V. V rámci konference bylo vymezeno několik významných bodů, které reprezentují postoj MU k seniorskému vzdělávání:

- ❖ Oblast seniorského vzdělávání byla označena jako prioritní v kontextu andragogiky, byla zde vyzdvihnuta pozitivní tendence směřující k zapojení stárnoucích občanů do společensky aktivního života.
- ❖ Bylo upozorněno na fakt, že momentálně neexistují všeobecně stanovené a jednoznačně přijímané parametry zajišťující kvalitu výuky na U3V.

Jako zajímavé téma byla položena otázka Jakým způsobem přistupovat k formě programové náplně kurzů U3V. Jestli je správná tendence, která se snaží začleňovat témata týkající se

aktuálního dění a jakým způsobem stanovovat kritéria kvality pro tyto nově otevřené programy. V této souvislosti se pokusili zástupci MU vymezit několik důležitých atributů pro definování kvality ve vzdělávání:

- ❖ Definování úrovně, která naplňuje vzdělávací potřeby optimálním způsobem
- ❖ Požadovat od posluchačů U3V splnění jistých stanovených požadavků
- ❖ Kontrolovat, zda dochází k naplňování cílů a výsledků vzdělávání popřípadě jakého stupně splnění bylo dosaženo
- ❖ Neustálá inovace a reflexe jak obsahu vzdělávání, tak také procesů a služeb, které jsou s tímto vzděláváním na U3V spjaty

V příspěvku také zaznívá důležitá myšlenka, ve které označují vzdělávání jako jeden z hlavních atributů modifikujících kvalitu života seniorů. Tento fakt používají jako základ k definování další otázky konference. Víme, že vzdělávání výrazně modifikuje kvalitu života seniorů, ale zamýšlejí se nad tím, které atributy ovlivňují právě kvalitu ve vzdělávání seniorů na U3V. Stanovují zde tři pilíře kvality, ve kterých uvádějí nutnost k zajištění kvality vzdělávacích institutů, vzdělávacích programů a v neposlední řadě také v kvalitě přednášejících. Dále uvádějí několik vlivů, které mohou mít na kvalitu výuky určité dopady. Mezi tyto vlivy lze zařadit koncepci a strategii výuky na U3V, dále výběr a přípravu lektorů, správné identifikování vzdělávacích potřeb, zajištění podmínek pro vzdělávání, správně provedená motivace zájemců o studium a následných studentů U3V a v neposlední řadě získávání a vyhodnocování zpětné vazby. Dále ve svém příspěvku uvádějí několik bodů, podle kterých se lze orientovat při rozpoznávání kvality výuky na U3V. Jsou to kontrola a odbornost lektorského zázemí, dodržování metodiky při vytváření vzdělávacích programů, zaměřenost na klienta (ve smyslu dodržování stanovených podmínek, etických přístupů, informační podpory), sledování počtu účastníků, jejich zkušeností a dalších referencí, držení osvědčení ve formách akreditace nebo různých certifikátů a také členství v profesních asociacích. V příspěvku zaznívá, že na kontrole a vyhodnocování kvality v rámci kurzů pořádaných U3V při MU se dle pokynů vydaných rektorem MU pod označením číslo 6/2006 podílejí prorektor, programová rada U3V a v neposlední řadě studijní odbor rektorátu MU.

ČESKÁ ZEMĚDĚLSKÁ UNIVERZITA V PRAZE
ČESKÉ VYSOKÉ UČENÍ TECHNICKÉ V PRAZE
JANÁČKOVA AKADEMIE MUZICKÝCH UMĚNÍ V BRNĚ
JIHOČESKÁ UNIVERZITA V ČESKÝCH BUDĚJOVICÍCH
MASARYKOVA UNIVERZITA
MENDELOVA UNIVERZITA V BRNĚ
OSTRAVSKÁ UNIVERZITA V OSTRAVĚ
SLEZSKÁ UNIVERZITA V OPAVĚ
TECHNICKÁ UNIVERZITA V LIBERCI
UNIVERZITA HRADEC KRÁLOVÉ
UNIVERZITA JANA EVANGELISTY PURKYNĚ V ÚSTÍ NAD LABEM
UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE
UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI
UNIVERZITA PARDUBICE
UNIVERZITA TOMÁŠE BATI VE ZLÍNĚ
VETERINÁRNÍ A FARMACEUTICKÁ UNIVERZITA BRNO
VYSOKÁ ŠKOLA BÁŇSKÁ – TECHNICKÁ UNIVERZITA OSTRAVA
VYSOKÁ ŠKOLA EKONOMICKÁ V PRAZE
VYSOKÁ ŠKOLA CHEMICKO-TECHNOLOGICKÁ V PRAZE
VYSOKÁ ŠKOLA POLYTECHNICKÁ JIHLAVA
VYSOKÉ UČENÍ TECHNICKÉ V BRNĚ
ZÁPADOČESKÁ UNIVERZITA V PLZNI⁵¹

⁵¹ Seznam členů je aktuální pro rok 2015 a je poskytnut s laskavým svolením AU3V pro potřebu této diplomové práce.

5.2 Obsahová analýza vzdělávacích programů U3V

Po obsahové stránce z hlediska vzdělávacích programů je cílem Asociace univerzit třetího věku standardizace a systemizace programů, které jsou realizovány v rámci jednotlivých vysokých škol na univerzitách třetího věku v rámci České republiky.

Rozvoj jednotlivých programů poskytovaných U3V směřuje k definování pravidel vymezujících strukturu oborů a předmětů dle podmínek:

- ❖ Konkrétní obor je definován škálou zejména povinných předmětů, zahrnuje však i volitelné předměty
- ❖ Posluchač se zapisuje do oboru, který je vymezen volitelnými předměty, přičemž je délka studia stanovena na 2 až 3 roky tedy 4 až 6 semestrů
- ❖ Programový obsah U3V ve formě povinných i volitelných předmětů je spjat s vazbami (formou garanta, škálou témat, ...) programových obsahů konkrétní vysoké školy, na které je akreditován MŠMT; garantem musí být erudovaná a uznávaná osobnost, jejíž vědecká činnost koreluje s programem, který reprezentuje
- ❖ Vyjma hlavních programů poskytovaných U3V ve formách povinných i volitelných předmětů existuje možnost pro posluchače U3V studovat také doplňkové programy, které však již nemají povinnost řídit se pravidly studia U3V pro jednotlivé obory. Tyto doplňkové kurzy není možné specifikovat jako programy U3V (jejich realizace je definována pouze pravidly v rámci programů celoživotního vzdělávání konkrétní vysoké školy)

Poskytované programy U3V jsou realizovány v rámci konkrétní vysoké školy, závisejí na jejich možnostech a mají komplexní charakter. Mají zaměření humanitního, přírodovědeckého, technického, uměleckého aj. charakteru.

Absolvent U3V je definován jako posluchač, který splnil kritéria stanovená pro konkrétní obor U3V a zdárně jej ukončil.⁵²

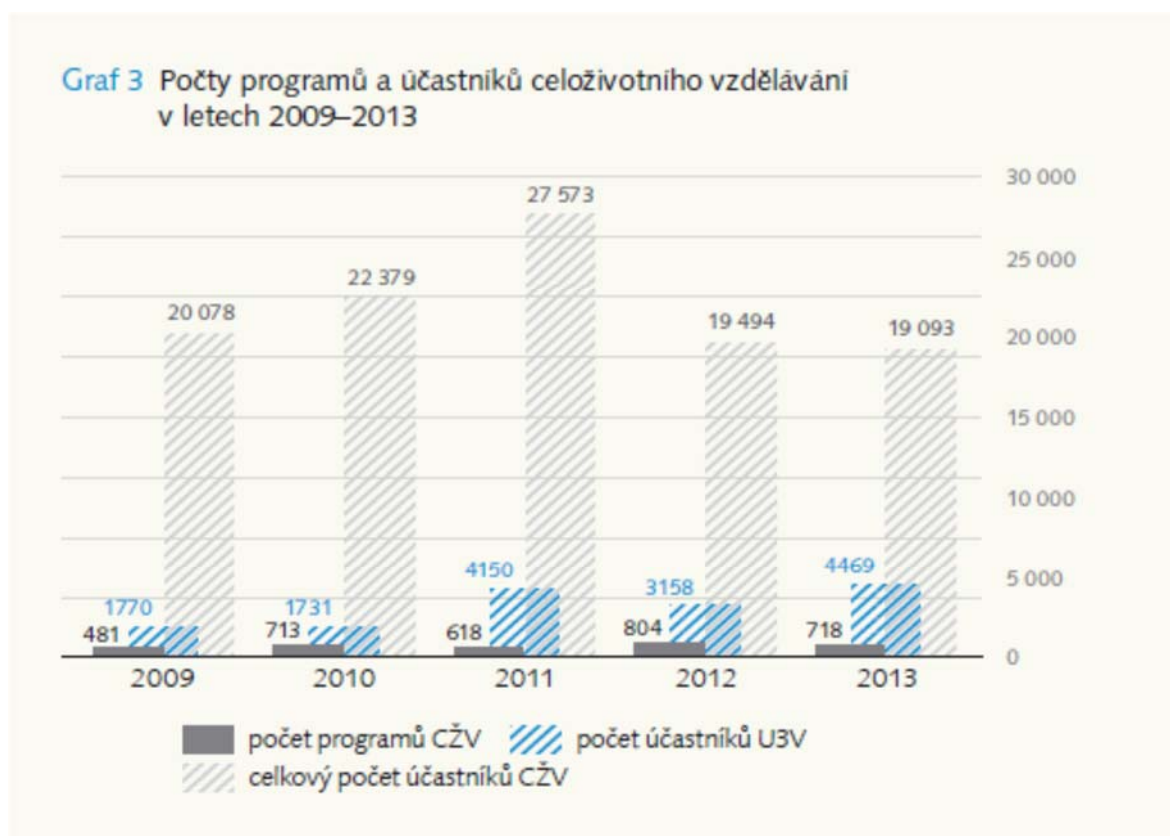
⁵² <http://www.au3v.org/home/podani-a-vize/dlouhodobý-záměr> 22.1.2015, 17:44.

5.3 Kvantitativní kritéria vzdělávání na U3V

Statisticky bylo zjištěno, že v akademickém roce 2013/2014 bylo na univerzitách třetího věku v České republice, které jsou členy Asociace univerzit třetího věku celkem 42 977 posluchačů, realizováno bylo 1 162 studijních kurzů a celkově proběhlo 37 547 hodin aktivní výuky.⁵³

Na konferenci AU3V v Rančívově uskutečněné 11. září 2014 jsou prezentovány mimo jiné i tyto statistiky, které v rámci přednášek předložila Masarykova univerzita v Brně a vypovídají o rostoucím zájmu o studium na U3V ze strany seniorů.

Obrázek 2.

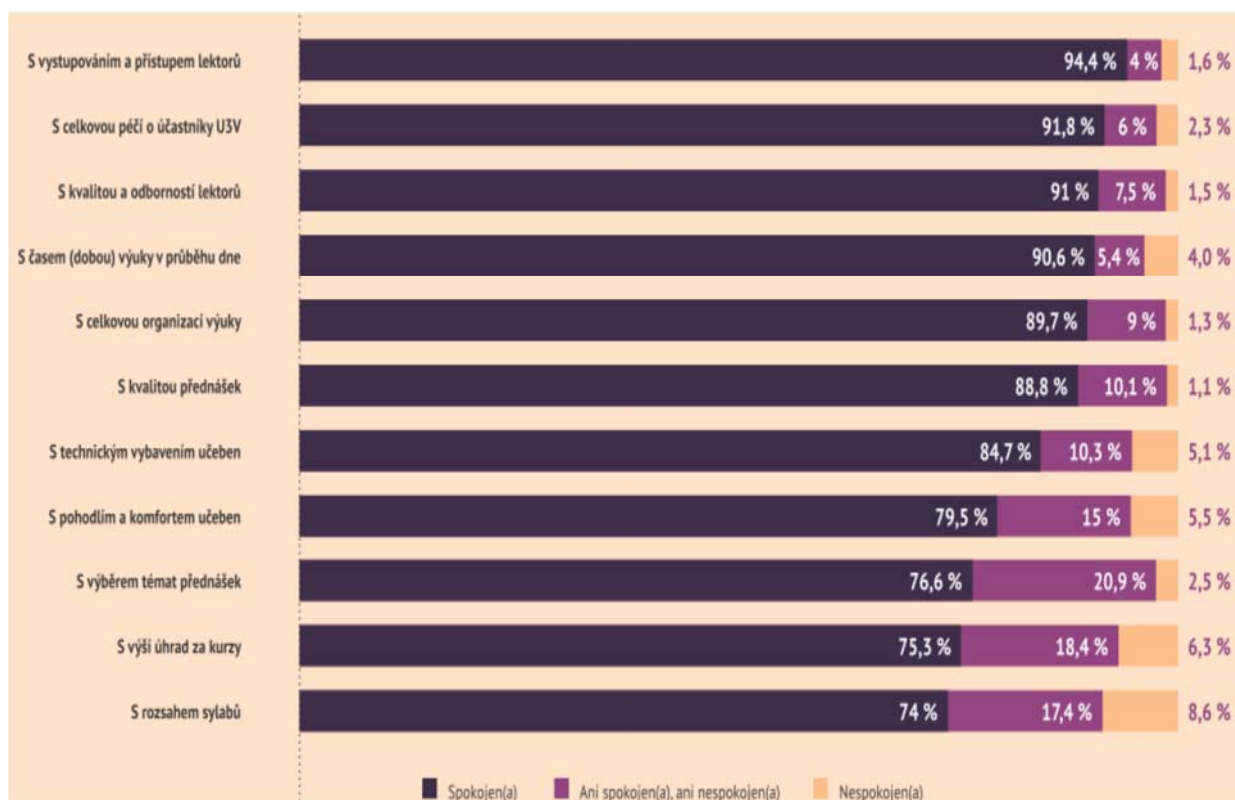
Zdroj: Výroční zpráva o činnosti Masarykovi Univerzity 2013

⁵³ Zdrojem statistiky jsou informace poskytnuté s laskavým svolením AU3V pro potřeby této diplomové práce.

Jedním z úkolů, které jsou na U3V kladeny v rámci kvality poskytované výuky a vyplývající ze členství v AU3V je i monitorování zpětné vazby posluchačů U3V. Jako příklad této činnosti může posloužit následující graf, který je výsledkem takového průzkumu realizovaného v rámci U3V na Masarykově univerzitě v Brně a jenž byl předložen na uvedené konferenci.

Výsledky průzkumu spokojenosti posluchačů na U3V v rámci Masarykovi univerzity:

Obrázek 3.

Zdroj: výroční zpráva MU pro rok 2013 dále prezentovaná v rámci příspěvku MU na konferenci AU3V v Rančifově

5.4 Vzdělávání na U3V v brněnské městské aglomeraci

- **Masarykova univerzita**

Historie Masarykovy univerzity sahá do dob po vzniku samostatného československého státu, byla založena v lednu roku 1919. Tato univerzita byla pojmenována po prezidentu republiky, který se o její vznik nejvíce zasloužil - Tomáši Garrigue Masarykovi. Ten myšlenku vzniku druhé české univerzity velmi podporoval ve snaze zajistit českému národu další

místo pro získávání vysoké vzdělanosti. Ve své původní podobě měla Masarykova univerzita 4 fakulty, a to právnickou, lékařskou, přírodovědeckou a filozofickou. V současnosti má Masarykova univerzita 9 samostatných fakult (právníká fakulta, lékařská fakulta, přírodovědecká fakulta, filozofická fakulta, pedagogická fakulta, ekonomicko-správní fakulta, fakulta informatiky, fakulta sociálních studií a fakulta sportovních studií) a širokou škálou studijních oborů prezentovaných v rámci jednotlivých fakult. Během let svého působení si MU získala mezi univerzitami vysokou úroveň také díky své vědecké činnosti a mezinárodní spolupráci. Svůj vznik může univerzita třetího věku při Masarykově univerzitě v Brně datovat od roku 1990, kdy přibližně v polovině tohoto roku se zásluhou profesora Květoslava Šipra přesunula pod záštitu právě Masarykovy univerzity. Původně tuto činnost realizovala akademie v rámci okresní organizace Českého červeného kříže. Při první uskutečněné přednášce v listopadu 1990 měli senioři možnost si vyslechnout přednášku na téma pro univerzitu symbolického významu - T. G. Masaryk, pod vedením dřívějšího rektora profesora Milana Jelínka. Důsledkem přechodu k Masarykově univerzitě byla značně rozšířena obsahová náplň, která navazovala na vědecký charakter jednotlivých fakult MU. Původní obsahová náplň v rámci akademie zaštitované okresní organizací Českého červeného kříže, která měla charakter spíše zdravotně sociálního obsahu, dochází k obohacení a rozšíření působnosti na přírodní vědy, sociologii, psychologii, filozofii, bohemistiku, religionistiku, historii a vědy o umění. Jedním ze strategických cílů U3V na Masarykově univerzitě je zpřístupnění vědomostí, poznatků a dovedností na úrovni univerzitní výuky pro občany seniorského věku.

Smyslem U3V je nejen obohacování dosavadních znalostí a vědomostí, ale také seznamování s novými informacemi a poznatky napříč různými obory na vysokoškolské úrovni, které by byly pro seniory jinak nedosažitelné. Univerzita třetího věku při Masarykově univerzitě sídlí v budově rektorátu MU na adrese Komenského náměstí 2, 602 00 Brno. Úřední hodiny jsou stanoveny v pondělí a středu od 9 do 11 hodin a v úterý a čtvrtek od 13 do 15 hodin. Možnost kontaktování univerzity je osobní nebo ve formě e-mailu (u3v@rect.muni.cz) nebo telefonicky 549 498 141. Univerzita třetího věku je také napojena na univerzitní centrum Telč nacházející se na adrese náměstí Zachariáše z Hradce 2, 588 56 Telč.

Podmínky pro přijetí na U3V v rámci MU je buď dosažení požadovaného věku u osoby, která má o studium zájem nebo doložení starobního důchodu. Dalším kritériem pro přijetí je, aby senior měl dokončeno úplné střední vzdělání zakončené maturitní zkouškou. Po přijetí na U3V však senioři nemají status studentů, který je vymezen zákonem číslo 111/1998 sb. o vysokých školách.

Specifika studia na U3V

Formu výuky na U3V lze rozdělit na dvě základní kategorie dlouhodobých a krátkodobých kurzů. Dlouhodobé kurzy jsou realizovány ve formě přednášek, seminářů, eventuálně cvičení a exkurzí. Rozsah z hlediska hodinových dotací je stanoven na 2 vyučovací hodiny jednou v období 14 dnů. V této formě probíhá výuka na U3V od září do května, proto aby mohli být senioři zařazeni mezi úspěšné absolventy U3V je nutno potvrzovat účast na přednáškách do prezenčních listin a je stanoveno, že v každém roce se musí studenti zúčastnit minimálně $\frac{3}{4}$ přednášek. Mimo dlouhodobých kurzů, jak bylo výše zmíněno, existuje možnost nadstandardního rámce absolvovat také krátkodobé kurzy, které mají různé tematické zaměření.

Studium na U3V při MU je bezplatné, avšak existuje zde povinnost pro studenty U3V každý rok uhradit poplatek ve formě zápisného, jehož výše se může měnit, ale je vždy pevně stanovena pro akademický rok či semestr a výši tohoto poplatku stanovuje prorektor. Výše zápisného na akademický rok 2014/2015 je 800 Kč (pro rok 2015/2016 je tato částka stejná, tedy 800 Kč za akademický rok). Absolventi U3V na MU mají možnost zúčastnit se kurzů, které jsou určeny speciálně pro ně, a v tomto případě je výše zápisného stanovena na 400 Kč za jeden semestr. Co se týká výše poplatků pro účast v tematických kurzech krátkodobého charakteru je nutno konstatovat, že tato cena není pevně dána a je proměnlivá v závislosti na obsahu kurzu s tím, že její úhrada probíhá mimo výše uvedené poplatky.

V rámci přihlašování do prvních ročníků akceptuje U3V elektronickou i písemnou formu přihlášky. Pro přihlašování se do ostatních ročníků bývají každoročně zveřejňovány doplňující informace. Při vlastním přihlašování je již potřeba ujasnit si o jaký typ kurzů se budoucí student zajímá, neboť jejich nabízené spektrum je poměrně široké. Pro přehlednost se pokusíme vymežit dle již podle výše zmíněných charakterů.

Programová nabídka, kterou U3V možným zájemcům poskytuje, ve většině případů reflektuje zaměření jednotlivých fakult a snaží se o udržení určitého standardu vzdělávání.

Dlouhodobé programy ke studiu na U3V Masarykovy univerzity jsou rozčleněny do několika specificky zaměřených variant:

Všeobecně zaměřený kurz - doba trvání tohoto kurzu je stanovena na 8 semestrů a programovou náplní je hledání odpovědí na otázky zdravého a smysluplného životního stylu

v rámci vyššího věku. Náplň programu pro všeobecně zaměřený kurz utvářejí všechny fakulty MU a touto společnou činností je také určen víceoborový charakter tohoto kurzu. Hlavní náplní tohoto kurzu je umožnit seniorům praktické použití v minulosti získaných poznatků a jejich snazší využívání. Poté co studenti splní všechny podmínky, které jsou v rámci 4 ročníků trvání tohoto kurzu stanoveny, získávají osvědčení o absolvování U3V MU, které je jim předáno v rámci slavnostního ceremoniálu (promoce). Cena tohoto kurzu je vyčíslena prorektorem formou zápisného na akademický rok 2014/2015 na částku 800Kč. Studium tohoto kurzu je jedenkrát týdně, a to v pátek, začátek studia je stanoven v rámci tohoto kurzu na třetí hodinu odpolední a probíhá na půdě fakulty informatiky MU. Studentům jednotlivých ročníků je vždy přiřazena konkrétní posluchárna. Programová náplň jednotlivých ročníků je stanovena na 15 tematických okruhů, v jejichž rámci prezentují různé tematické okruhy zástupci jednotlivých fakult.

- ❖ Dějiny umění a vizuální kultury jsou dlouhodobým kurzem v rozsahu tří let, který se soustředí na rozličné oblasti dějin umění, ve kterém mají studenti možnost poznat, jakým způsobem probíhá současná badatelská činnost v tomto oboru. Ve kterém je kromě tradičních přístupů využít i přístup exaktních věd, tento programový směr je členěn na 6 semestrů. Cena zápisného je stanovena na 800Kč na akademický rok. Zápisné se opět platí při každém vstupu do dalšího akademického ročníků. Výuka v rámci celého tříletého kurzu je členěna na 6 tematických okruhů, které kopírují semestrální rozvržení výuky. Podrobnější informace ohledně ukončení tohoto kurzu zde nejsou k dispozici.
- ❖ Univerzita třetího věku v Moravském zemském muzeu je názvem dalšího dlouhodobého programu, který je realizován za spolupráce MU a Moravského zemského muzea. Rozsah tohoto kurzu je stanoven na 1 akademický rok a dále členěn na 15 tematických přednášek. Důraz tohoto programu je kladen na seznámení studentů s různými tématy spojenými s Brnem a jeho nejbližším okolím. Tato témata jsou volena z oblasti kultury, přírodních věd a historie. Cena je stanovena opět na 800 Kč na akademický rok 2014/2015.
- ❖ Spirituální dimenze člověka (živá teologie) je programovou nabídkou o délce trvání 4 let s tím, že v akademickém roce 2014/2015 je otevírán pouze třetí a čtvrtý ročník tohoto programu. Náplní tohoto kurzu je seznámení se s vybranými teologickými otázkami, ale také dalšími otázkami, které pojednávají o duchovní dimenzi člověka v rámci dalších vědních oborů. Charakter probíraných témat má historický, věroučný, biblický a morální ráz a je zde také debatováno o roli křesťana v kontextu současné společnosti. Po dokončení 4 letého kurzu studenti U3V získávají Osvědčení o absolvování U3V MU, děje se

tak při slavnostním aktu promoce, také zde je zpoplatněn akademický rok formou zápisného na částku 800Kč. Každý ročník je také členěn do 15 okruhů. Novinkou je, že tento kurz je od akademického roku 2013/2014 konán pouze Masarykovou univerzitou bez externích spolupracovníků a institucí.

- ❖ Gregor Johann Mendel: člověk, opat a vědec - je název kurzu, který je vyučován v rámci dvou semestrů, tedy jednoho akademického roku a jeho náplní je život a odkaz G. J. Mendela, který se stal zakladatelem dnešní genetiky a zároveň působil jako mnich řádu Augustiniánů a později také jako opat tohoto řádu v klášteře na Starém Brně. Obsahem jednotlivých tematických okruhů jsou nejen informace o Mendelových vědeckých pokusech s křížením rostlin, ale také o jeho činnosti zaměřené na ovocnářství, včelařství a meteorologii. Cílem je seznámit studenty s různými informacemi, které jsou spjaté se životem tohoto slavného Brňana, kterému se podařilo propojit duchovní život s životem badatele. Výuka probíhá v rámci jednoho akademického roku a poplatek je stanoven ve formě zápisného činícího 800 Kč.
- ❖ Kulturní dědictví a památková péče na jižní Moravě je seminář, který je rozložen na dva semestry, tedy jeden akademický rok. Výuka probíhá ve spolupráci s Národním památkovým ústavem. Tento kurz je členěn na 16 tematických okruhů, ve kterých se studenti blíže seznámí s historickými a kulturními památkami regionu jižní Moravy, mezi kterými se nachází celá řada národních i kulturních památek České republiky. Částka je stanovena formou zápisného na akademický rok a to 800 Kč a s formou ukončení jsou studenti seznámeni na přednáškách.
- ❖ Kulturní dědictví v Telči je zaměřeno na seznámení se studentů s kulturním dědictvím a metodami péče o něj v návaznosti na další vědecké obory jako je památková péče, kunsthistorie, stavební dějiny, dějiny každodennosti, ale také poznatky z oblasti ekonomiky kultury, legislativy kultury, managementu kultury a animaci kultury. Předpokladem je, že absolvent tohoto zaměření by měl získat základní přehled v širokém spektru oborových činností s důrazem na stavební dějiny a památkovou péči. Výuka probíhá na univerzitním centru Telč. Celý přednáškový cyklus je rozvržen do 3 let tedy do 6 semestrů a je vždy po 15 výukových blocích za akademický rok. Studium tohoto programu je zdarma a je stanoveno opět zápisné ve výši 800 Kč za akademický rok.
- ❖ Kurzy pro absolventy U3V jsou určeny pouze absolventům Nástavbového kurzu U3V a kurzu živá teologie – spirituální dimenze člověka. Tento kurz je rozdělen do 4 směrů:

humanitní, zdravotněvědný, přírodovědný a společenskovědný. Pro každý směr je výuka členěna na 6 tematických okruhů. Délka trvání je jeden akademický rok a cena je stanovena ve formě zápisného na akademický rok v hodnotě 400 Kč.

Krátkodobé kurzy na Masarykově univerzitě jsou mimo rozsah standardních přednášek a jsou určeny studentům U3V MU ve formě krátkodobě zaměřených okruhů. Tyto kurzy by bylo možné členit na 4 hlavní okruhy, ve kterých jsou zastoupeny jazykové, pohybové, hudební a ostatní tematicky zaměřené programy. Pro jazykové kurzy je připravena výuka anglického, francouzského a německého jazyka různého stupně pokročilosti, pohybové kurzy jsou zaměřeny na různé formy moderního cvičení (jogalates, fit v každém věku, atd.) v rámci hudebního kurzu je výuka soustředěna na mírně pokročilé a pokročilé hudebníky na zobcovou flétnu a na začínající muzikanty hrající na klávesy. Do ostatních tematicky zaměřených kurzů byla zařazena témata týkající se velmi rozličných odvětví lidské činnosti, například genealogie (jak sestavit svůj rodokmen), filmové vyprávění, tvorba velikonočních dekorací, hudba v českých dějinách, houby a rostliny nejen v naší kuchyni a další. Cena jednotlivých kurzů se značně liší.

Jako příklad uvádím, že u kurzu anglického jazyka pro pokročilé začátečníky je stanovena cena za lekci na částku 70 Kč s tím, že se jedná o 10 lekcí, v časovém horizontu od března do května a výsledná cena je 700 Kč. Není zde uvedeno, jestli učební pomůcky jsou zahrnuty do ceny kurzu. U kurzu aquaaerobic je cena opět 70 Kč za lekci a obsahuje 13 výukových bloků, cena kurzu činí 910 Kč za kurz a hra na hudební nástroje je zpoplatněna kurzovním poplatkem 1000 Kč za 12 výukových lekcí.

U některých krátkodobých kurzů je zohledněno, zda je účastník kurzu zároveň studentem U3V univerzity, v takovém případě může být poskytnuta mírná sleva na kurz. Jestli má student nárok na získání slevy, je uvedeno v konkrétních, podkladových materiálech pro jednotlivé krátkodobé kurzy.

Poslední možnou variantou jsou mimořádné přednášky, které se uskutečňují zpravidla jedenkrát ročně. Tyto přednášky jsou realizovány za spolupráce univerzit třetího věku v rámci brněnských vysokých škol (Masarykova univerzita, VUT v Brně, Veterinární a farmaceutická univerzita Brno a Mendelova zemědělská a lesnická univerzita v Brně). Přednášejícími jsou emeritní rektori brněnských vysokých škol a jiné významné osobnosti na témata, která lze hodnotit jako velmi aktuální ze společenského a odborného hlediska. Tyto mimořádné

přednášky jsou pod patronátem AU3V ČR (Asociace univerzit třetího věku v České republice).

Zdrojem informací o Masarykově univerzitě je:

<http://www.u3v.muni.cz/>

- **Vysoké učení technické v Brně**

Historie VUT v Brně svoje historické kořeny klade VUT již do roku 1849, kdy se odvolává na rozhodnutí Zemského sněmu Markrabství moravského, které rozhodlo o založení Technického učiliště v Brně. Bylo určeno, že takto vznikající nový ústav nebude mít status vysoké školy, ale bude utrakvistický (český a německý). Dvounárodnostní charakter nově vzniknuvší školy se projevoval nejen ve výuce českých a německých studentů, ale i v tom, že přednášející byli příslušníky obou národností, které vedle sebe na Moravě žili a v rámci přednášek užívali svůj rodný jazyk. V Brně se škola nacházela nejprve na Dornychu a o pár let později, a to v roce 1860 se přesunula do budovy na Komenského náměstí. V roce 1873 došlo k jejímu pozvednutí na vysokou školu technického směru na základě zákona číslo 92 z roku 1873. I přes zachování vysoké úrovně odbornosti se škole nepodařilo zachovat si dvounárodnostní spojující charakter. Přiklání se k německé národnosti vedlo nakonec k tomu, že roku 1876 přestala být na škole vedena výuka v českém jazyce. Na dlouhých 23 let byla českému obyvatelstvu upřena možnost výuky v českém jazyce na Moravě. V tomto období zanikla i univerzita v Olomouci, a mládeži z celé Moravy zmizela možnost dosažení vysokoškolského vzdělání. Neboť VUT v Brně neměla dostatečné zkušenosti s vedením výuky vyšší úrovně, v tomto ohledu se etablovala teprve nedávno. O vznik české univerzity na Motavě se vedly nejen politické šarvátky, ale také často docházelo k pouličním nepokojům, tyto nepokoje ukončil až svým dekretem císař František Josef I., když 19. září 1899 svým podpisem umožnil vznik české Vysoké školy technické v Brně. Přes obtížné začátky se vysoké škole v Brně podařilo do začátku první světové války zformovat 4 fakulty a to: I. stavební inženýrství, II. A. strojní inženýrství a II. B. elektro inženýrství, III kulturní inženýrství, IV je chemické inženýrství.

Závažným způsobem se na fungování vysoké školy podepsaly obě světové války a také v poválečném období totalitní režim komunistické strany. Teprve až pád komunistického režimu v roce 1989 umožnil VUT v Brně naplno využít potenciálu a transformovat tuto instituci v moderní vzdělávací zařízení mezinárodní úrovně. V současné době se VUT v Brně pyšní

8 fakultami a třemi vysokoškolskými ústavu a mimo jiné také bohatou škálou mezinárodní spolupráce. Při VUT působí fakulta architektury (FA), fakulta elektrotechniky a telekomunikačních technologií (FEKT), fakulta chemická (FCH), fakulta informačních technologií (FIT), fakulta podnikatelská (FP), fakulta stavební (FAST), fakulta strojního inženýrství (FSI) a fakulta výtvarných umění (FaVU). Vysokoškolské ústavy působící při VUT v Brně jsou Ústav soudního inženýrství (ÚSI), Centrum sportovních aktivit (CESA) a Středoevropský technologický institut (STI).

Vzdělávání seniorů v české republice bylo realizováno již od 80. let minulého století, avšak soustředilo se spíše na univerzity humanitního zaměření. Počáteční kurzy a přednášky byly většinou zaměřeny na vztah mezi člověkem a přírodou. Až v devadesátých letech dochází k rozmachu ve vzdělávání seniorů, kdy je vysokým školám umožněno do studijních programů pro seniory vnášet svá specifika. Roku 1995 vzniká občanské sdružení s názvem Asociace univerzit třetího věku (AU3V), sídlo tohoto sdružení je dislokováno na VUT v Brně. Za přelomový by se dal označit rok 2003, kdy MŠMT uvolnilo prostředky nutné pro rozvoj seniorského vzdělávání. U3V v rámci celoživotního vzdělávání umožňuje svým studentům nejen dosažení vyšší odborné kvalifikace, ale především se zasazuje o zlepšení kvality života, posilování sociálních vazeb a také zlepšení duševních procesů u seniorů. Smyslem poskytovaných kurzů v rámci U3V na VUT v Brně je obeznámení se s novými trendy v technologiích, teoriích, poznacích a zkušenostech, a to nejen technického směru. Snahou je také pomoci seniorům vyplnit volný čas kvalitním způsobem a přispět ke zvýšení mezigenerační tolerance. Pro seniorské posluchače v rámci U3V na VUT v Brně je kladen důraz především na přizpůsobení výuky specifickým požadavkům těchto studentů. V rámci programu U3V jsou nejvíce obsaženy přednáškové kurzy o intenzitě jedné lekce týdně.

Specifika studia na U3V

Existuje několik možností studia na U3V, které by se daly rozčlenit na tři základní kategorie. Tříleté základní studium, odborné kurzy U3V a počítačové kurzy U3V.

- ❖ Tříleté základní studium na U3V při VUT v Brně se v současnosti pyšní již dlouhou tradicí, kdy první kurzy tohoto typu byly zahájeny již v roce 2000. Tento základní kurz je otevírán pro nové zájemce každé 2 roky a je koncipován jako tříleté studium. Hlavní náplní tohoto tříletého kurzu je seznámit seniory s možnostmi využití moderních technologií v běžném každodenním životě. O tento kurz je mezi seniory velký zájem, v informacích pro zájemce je uvedeno, že již není možné přihlašování do akademického roku

2014/2015 z důvodu plné obsazenosti. Nicméně U3V nabízí možnost předběžného přihlášení na tento tříletý základní kurz pro rok 2016 s upozorněním, že tímto přihlášením mají možnost si senioři zajistit pořadí mezi zájemci pro následný běh. Studium tohoto tříletého kurzu je aktuálně zpoplatněno formou zápisného, toto zápisné činí 400 Kč na 2 semestry (jeden akademický rok, to znamená, že studenti za 3 letý kurz zaplatí zápisné v hodnotě 1200 Kč, pokud není univerzitou stanoveno jiné zápisné na akademický rok). Momentální studijní běh v rámci tříletého základního kurzu zabývající se tématem moderní technologie, který proběhne mezi lety 2014 až 2017, je v rámci prvního ročníku členěn na 8 studijních směrů, přičemž tyto směry mají posloužit jako úvod do problematiky. Náplň jednotlivých okruhů fakticky kopíruje průřez poznáním v rámci jednotlivých fakult VUT v Brně, kde mají možnost se senioři seznámit s novinkami, které jsou podávány ve formě přednášek a seminářů, kde vystupují představitelé jednotlivých fakult a snaží se podat seniorům komplexní pohled na současné trendy, ale také historický exkurz k daným tématům ve formě na sebe navazujícího výkladu. Snahou U3V je také seznamovat seniory se zajímavostmi z blízkého a širšího okolí. Druhý ročník tohoto kurzu je členěn na 7 tematických bloků, v rámci kterých dochází k prohloubení poznatků, se kterými měli senioři možnost seznámit se v prvním ročníku. Opět je zde patrné široké zastoupení poznání předávaného z různých fakult VUT v Brně. V posledním ročníku tříletého studia je výuka seniorů v rámci U3V pojata poněkud odlišným způsobem, a to specializací na jedno konkrétní téma, které si mají možnost senioři v rámci U3V z 5 nabízených témat vybrat (nabízené specializace v rámci třetího ročníku jsou stavitelství, historie a současnost, moderní multimediální elektronika, jaderná energetika, chemie v běžném životě, ekonomika a management). Informace o možné kapacitě tohoto výukového kurzu a forma ukončení není z prostudovaných materiálů zřejmá. Je zde předpoklad, že tato informace bude studentům podána při zahájení studia. Na internetových stránkách U3V VUT v Brně je však zveřejněna fotografie ze slavnostního ukončení základního kurzu z let 2011/2013 z toho lze tedy vyvodit, že minimálně ukončení tohoto základního kurzu má formu slavnostní události a to nejen pro seniory, ale i pro jejich rodiny, U3V i samotnou univerzitu VUT v Brně.

Odborné kurzy nabízené v rámci U3V na VUT v Brně mají rozmanité zaměření a nabízejí poměrně širokou paletu informací, které je možné při jejich absolvování získat, a to i přes to, že tyto jednotlivé směry nemají víceletý charakter, jako tomu bylo u základního

tříletého kurzu. Vzhledem k jejich rozmanitosti a různým parametrům považují za důležité uvést k jednotlivým kurzům nabízeným v rámci U3V na VUT v Brně podrobnější informace. Je nabízeno 9 různě zaměřených okruhů:

- ❖ Významné osobnosti - účelem tohoto tematického výukového programu je seznámit seniory studující univerzitu třetího věku s významnými osobnostmi, které se nějakým způsobem zapsali do historie města Brna, ať už to byli panovníci nebo vynálezci, architekti či výtvarníci. Délka tohoto studijního programu je stanovena na 2 semestry (1 akademický rok) s dvouhodinovou dotací jedenkrát týdně ve formě přednášek. Cena tohoto studijního programu činí celkem 800 Kč za oba semestry.
- ❖ České a moravské šlechtické rody - cílem kurzu je představit seniorům historii významných šlechtických rodů, které se zapsaly do historie naší země, mezi probíranými šlechtickými rody budou mezi jinými také Kounicové, Rožmberkové, Lichtensteinové, Schwarzenbergové a další,... Rozsah výukového programu je stanovena také na 2 semestry, přednášky se uskutečňují 1 x týdně, a to 2 hodiny. Cena kurzu je stanovena na 800 Kč.
- ❖ Fakulta elektrotechniky prezentuje téma "Člověk dobývá a využívá vesmír". Tento kurz seznamuje seniory s různými představami, které člověk o vesmíru má a dále se snaží posluchačům poskytnout základní informace o nebeské mechanice, historii kosmonautiky a raketové techniky, zmíní důležité vesmírné mise. V neposlední řadě se také snaží seniorům předat informace o navigačních a družicových systémech, poznatky o komunikačních družicích, a také představit experimentální družice vyvíjené na VUT v Brně. Délka tohoto kurzu je jeden semestr a výuka je členěna na 7 částí po dvou vyučovacími hodinami. Cena tohoto kurzu je stanovena na 350 Kč za semestr.
- ❖ Fakulta stavební představuje téma vodní stavby, ekonomika a řízení staveb, geodézie a kartografie. Náplní tohoto kurzu je seznámit posluchače například s Brněnskou přehradou, a to s její historií, možnostmi využití z hlediska rekreační činnosti, ale také informacemi z aplikované fyziky, které se k ní vztahují nebo aspekty spojené s kvalitou vody. Dále se v tomto kurzu snaží přednášející podat ucelené informace o způsobu, jakým probíhá umísťování staveb do krajiny a celou škálou dopadů, kterou s sebou tato problematika přináší. V tomto ohledu není ani opomenuta ekonomická problematika při realizování těchto staveb, a také různé aspekty z geodézie a kartografie. Součástí tohoto kurzu je mimo běžných přednášek také exkurze do vodohospodářské laboratoře. Kurzovné je

zde stanoveno na 500Kč za akademický rok. Jedná se o formu dvousemestrálního studia, rozloženého na 12 výukových bloků z toho 1 výukový blok je v délce trvání 2 hodin.

- ❖ Fakulta podnikatelská uvádí téma „Trendy v oblasti komunikace a managementu“, smyslem tohoto programu je snaha o podání ucelených informací při monitorování hlavních trendů v oblasti managementu a ekonomiky s přihlédnutím k jejich důsledkům působícím nejen na jednotlivce, ale také na organizace a především na společnost jako celek. Koncepce tohoto kurzu je směřována takovým způsobem, aby posluchači z řad seniorů nebyli pouze pasivními účastníky těchto přednášek, ale aby se stali aktivními spolupracovníky probíhající výuky. Toto se děje například zapojováním seniorů do řízených diskuzí, hledáním východisek případových studií, ale projevuje se také snaha o to, aby byli senioři schopni ve vybraných oblastech tvořit vlastní průzkum a ten následně vyhodnocovat. Rozsah kurzu je 12 přednášek, ale bližší specifikace zde není, mimo kurzovného, kde je uvedena cena 500Kč.
- ❖ Fakulta elektrotechniky se zaměřuje na téma „Jaderná energetika a její bezpečnost“, přednášky pojednávají o přehledu české a světové jaderné energetiky, při čemž jsou posluchači seznámeni se základy teorie jaderných reaktorů, dále je zde posluchač seznamován s jadernými elektrárnami na našem území a reaktory, které jsou v nich instalovány. Součástí tohoto kurzu je také několik exkurzí, například do jaderné elektrárny Dukovany nebo návštěva školícího centra ČEZ a.s. v Brně na Lesné. Uvádí se zde také informace týkající se odpadů, který jaderné elektrárny produkují a způsobu dalšího nakládání s tímto odpadem. Délka je 12 přednášek a cena je stanovena na 500 korun.
- ❖ FEKT nabízí také téma „Současný stav a výhledy digitálních komunikací“, kde hlavní složku přednášek tvoří historický, současný a budoucí pohled do oblastí digitální televize, rozhlasové systémy, komunikační systémy a moderní mobilní telefony. Trvání kurzu je stanoveno na dva semestry a děleno na 14 přednášek po dvou hodinách. Cena tohoto kurzu na FEKT je 500Kč.
- ❖ Fakulta chemická prezentuje téma „Chemie v běžném životě“, kde předává informace o aktuálních problémech spojených se zdravou výživou, dále s různými aspekty potravinových doplňků a speciálních potravin. Je zde také představen přehled potravinářských aditiv a problematika kontroly týkající se kvality a složení potravin, jak byla stanovena legislativou EU. Dotýká se také témat kosmetologie, bytové chemie, způsobu ochrany životního prostředí a v neposlední řadě také s výsledky kontrol potravinových řetězců České republiky v desetileté historii. Součástí tohoto programu je také návštěva pivovaru

Starobrnno. Délka semináře je stanovena na dva semestry, a to na 14 bloků po 2 hodinách, cena je 500 Kč.

- ❖ „Domácí (digitální), vlastnosti, obsluha a nákup“ - zde dojde k seznámení posluchačů s předními typy moderní elektroniky využívané v domácnostech, jejich specifikacemi, ale také s informacemi, jak tuto elektrotechniku obsluhovat, případně jak si správně vybírat různé druhy moderní elektrotechniky při nákupu (posuzování funkčnosti). Výuka by měl být také spojena především s praktickou demonstrací probírané tematiky a obohacena o diskuzi v rámci konkrétních témat, které jsou s touto problematikou spojeny. Tento kurz má dobu trvání jednoho semestru, a to v celkovém rozmezí 16 hodin a je zpoplatněn částkou 350Kč.

Mimo těchto 9 nabízených odborných kurzů v rámci U3V je zde také možnost účasti na speciálním kurzu zaměřeném na digitální fotografie a počítačovou grafiku. Tato výuka se soustřeďuje na seznámení seniora s postupy při focení digitálním fotoaparátem a následném zpracovávání takto pořízených snímků na PC. Výuka je spojena nejen s teorií, ale především s praxí při používání digitálních fotoaparátů renomovaných značek, na nichž se výuka demonstruje a nevylučuje se zde možnost, aby senioři použili své vlastní technické zařízení. Na teoretické přednášky vždy navazují praktická cvičení, která jsou vedena za dohledu odborníků v exteriérech. Pro zvládnutí výše popsané problematiky je však nutné aby studenti U3V zvládali alespoň základní práci s počítačem. Vzhledem k obsáhlosti probírané tematiky je kurz veden formou pro začátečníky a pro pokročilé. Délka kurzu je stanovena na dva semestry vždy 1x týdně 2 hodiny, cena kurzu je stanovena na 900 korun. Další informace nejsou uvedeny

Mimo výše zmíněné kurzy je zde ještě široká nabídka počítačových kurzů U3V v délce trvání 12 týdnů jednoho směru. Existují 3 hlavní okruhy: kurz A (určeno pro začátečníky), cena tohoto kurzu je stanovena na 680 Kč, kurz B (určený pro pokročilé seniory), cena kurzu je také 680 korun a poslední kurzy C1 – C72 (týkající se jednotlivých informačních technologií), cena kurzů je stanovena na 750 korun.

Za vydatné podpory EU v rámci programu Socrates – Grundtvig 1 a 2 byli senioři s U3V zapojováni do mezinárodních projektů s cílem zvyšovat možnosti využívání internetu osobami seniorského věku. Na těchto projektech se podílela VUT v Brně.

Zdrojem informací o Vysokém učení technickém v Brně je:

<http://www.lli.vutbr.cz/univerzita-tretiho-veku>

- **Veterinární a farmaceutická univerzita v Brně**

Veterinární a farmaceutická univerzita Brno byla ustanovena ze zákona č. 76/1918 Sb. ze dne 12. prosince 1918 a stala se tímto aktem první vysokou školou v rámci Československé republiky. Historie této univerzity je jednoznačně spjata s postavou profesora Eduarda Babáka, který byl nejen zakladatelem, ale také prvním rektorem této univerzity. Samotné zahájení výuky na této škole je datováno k 17. listopadu 1919. Zpočátku zde existovala pouze jediná fakulta zaměřená na veterinární lékařství. Až v roce 1975 je možné pozorovat rozšíření činnosti VFU o další dva obory, vznik dalších fakult v rámci VFU je možné datovat od roku 1990, kdy vzniká Fakulta všeobecného veterinárního lékařství a Fakulta veterinární hygieny a ekologie. Farmaceutická fakulta datuje svůj vznik na VFU v roce 1991. Současnou podobu a název školy je možné pozorovat od roku 1994.

Jak bylo výše uvedeno VFU v Brně disponuje 3 fakultami, které se v současnosti nazývají: Fakulta veterinárního lékařství (FVL), Fakulta veterinární hygieny a ekologie (FVHE) a Farmaceutická fakulta (FaF)

Informace, které se vážou k založení U3V v rámci VFU nejsou veřejně prezentovány. U3v v rámci VFU realizuje svoji činnost v rámci institutu celoživotního vzdělávání a informatiky. Zájemci o studium na U3V VFU v Brně si mohou vybrat ze 4 samostatných oborů, na jejichž realizaci se podílejí jednotlivé fakulty spolu s institutem celoživotního vzdělávání a informatiky. Tyto 4 nabízené studijní programy jsou „Člověk a zvíře“, „Člověk a zdravé potraviny“, „Zdraví a léky“ a poslední „Farmacie a veterinární medicína“. První tři uvedené programy jsou určeny všem zájemcům o studium na U3V VFU, při čemž zde nejsou kladeny speciální požadavky na věk, dosažené vzdělání či profesní zaměření. Čtvrtý program je určen spíše zájemcům z řad seniorů, kteří se stali absolventi farmaceutických zvěrolékařských nebo humanitních vysokých škol a mají zájem o zjišťování aktuálních informací a pokroku ve farmacii a veterinární medicíně. Specifikum 4. nabízeného programu je také v tom, že jeho výuka neprobíhá na Brněnské VFU, ale na městské veterinární správě v Praze. VFU dále uvádí informaci, že senioři, kteří absolvují programy U3V jsou pouze posluchači a nemají status studentů, který vyplývá ze zákona č. 111/1998 Sb.

Zájemci o studium neabsolvují přijímací pohovory a pro vlastní studium na U3V je jediná podmínka, a tou je včasné přihlášení do programu a podání přihlášky. Pro přijetí do tohoto cyklu je určující pořadí podaných přihlášek. Přihlášky do jednotlivých kurzů na U3V VFU

se musí posílat písemně na adresu, ICVI VFU Brno. Vyvrcholením studia je získání osvědčení o absolvování U3V na VFU a to je podmíněno alespoň 2/3 účastí na všech přednáškách. Senioři nejsou v rámci studia podrobováni žádné formě zkoušení, spíše jde o výuku formou seminářů a komunikace o daném problému, který vyplývá z vybraného předmětu studia. Tři základní obory, které VFU nabízí, tedy „Člověk a zvíře“, „Člověk a zdravé potraviny“ a „Zdraví a léky“ jsou v současnosti pro léta 2013 až 2015 plně obsazeny. Všichni posluchači, kteří se účastní studia U3V získají identifikační kartu, díky které budou mít v rámci VFU Brno k dispozici ústřední knihovnu a multifunkční studovnu.

Specifika studia na U3V

- ❖ Studijní obor „Člověk a zvíře“ má přiřazeno 28 témat (která budou v průběhu tohoto 4 semestrálního studia probírána). Výuka přednášek je koncipována do 7 bloků na jeden semestr, a ty jsou dále členěny na jednotlivé přednášky realizované 1x za 14 dní s délkou trvání 2 vyučovacími hodinami. Cílem tohoto programu je seznámení posluchačů U3V s širokou škálou témat, která provázejí posluchače U3V historií veterinární medicíny od jejího vzniku až po současnost, probírají se zde problémy, které veterinární medicína musela řešit po celou dobu s chovem různých zvířat, a to nejen domácího typu, ale především skotu a užitkových zvířat. Je zde spojeno především velké spektrum problémů jak parazitologického hlediska, tak hlediska aplikace různých lékařských postupů. Jako příklad uvádím několik probíraných témat (stavba zvířecího organismu, výživa zvířat, ochrana zvířat, chov psů a koček, chov koní, chov plazů, zdraví a nemoc z pohledu zvířat, vyšetřovací metody používané u zvířat, významné infekce u zvířat a další plejáda neméně zajímavých témat). Ukončení tohoto kurzu je stanoveno na květen 2015. A cena tohoto kurzu byla stanovena formou registračního poplatku, který činí 300 Kč na jeden semestr (za 1 akademický rok tedy registrační poplatek činí 600 a za celé studium tohoto programu zaplatí senior, pokud univerzita nestanoví jinak 1200 Kč)
- ❖ Téma „Člověk a zdravé potraviny“ je v pořadí druhé nabízené téma ke studiu na U3V VFU Brno, jehož garantem je Fakulta veterinární hygieny a ekologie VFU Brno. Výuka je opět vymezena ve formě dvou akademických ročníků rozdělených na 7 výukových bloků za semestr a výuka je realizována 2 x do měsíce, jednotlivé přednášky mají dobu trvání dvou hodin. Konceptně je program přednášek členěn na 28 hlavních témat, která se snaží obsáhnout široké spektrum potravin jako zdrojů výživy člověka a jejich negativních a pozitivních účinků na zdraví člověka. Jako příklad uvádím několik témat: za-

jištění bezpečnosti potravin, potraviny jako zdroj vitamínů, onemocnění z potravin aktuální situace v ČR, sensorické hodnocení potravin – praktické příklady, alkohol ve výživě člověka, základy sýrařství, výživová doporučení pro starší osoby, vliv náboženství na spotřebu masa, ryby a rybí výrobky – druhy, formy prodeje a postavení ve výživě lidí a další. Registrační poplatek za tento kurz činí 600 za akademický rok. Zakončení tohoto tématu bude také v květnu 2015, i tento kurz byl plně obsazen, počet studujících seniorů není uváděn ve veřejně dostupných materiálech.

- ❖ Program „Zdraví a léky“, který garantuje Farmaceutická fakulta VFU Brno probíhá každý druhý týden v pátek. Výuka, která je zaměřena na seznámení seniorů s farmakologií (jako příklad zajímavých témat uvádím - lékárna - zdravotnické zařízení, zdraví a nemoc, léčivá látka, léčivý přípravek, farmaceutická péče o pacienty seniorského věku, samo léčení – základní pojmy a současné trendy, atd.). Cena tohoto kurzu je 300 Kč za semestr a jedná se o registrační poplatek.

Čtvrtý obor „Farmacie a veterinární medicína“ je vhodnější pro absolventy zvěrolékařských, farmaceutických a humanitních vysokých škol, kteří již mají poznatky týkající se probírané problematiky. Garantem v tomto případě je ICVI na VFU Brno, ale výuka tohoto programu probíhá v Praze. V tomto případě je také jinak koncipována frekvence výuky a to jednou měsíčně, tedy šestkrát za semestr. Do tohoto programu je zahrnut mimo získávání teoretických poznatků také program exkurzí do zoologických a botanických zahrad a také návštěva SVU (Státního veterinárního ústavu). Témata jsou rozdělena na 18 bloků, které mají posluchačům přinést hlubší poznání problematiky potravin, veterinární medicíny a různých aspektů, které se dotýkají lidského zdraví. Jako příklad probíraných témat uvádím – „Bezpečnost potravin“, „Kam směřuje veterinární chirurgie“, „Ekologie lidského zdraví“, „Rostliny v náboženských a magických obřadech aneb od toxikologie k medicíně“ a další zajímavá témata. Cena tohoto programu je stanovena formou registračního poplatku na 300 korun za semestr, program je opět koncipován jako dvouletý.

Zdrojem informací o Veterinární a farmaceutické univerzitě je:

<http://www.vfu.cz/studium/icvi/u3v/index.html>

- **Mendelova univerzita**

Historie Mendelovy univerzity v Brně sahá do roku 1919, kdy byla zákonem číslo 460 zřízena dne 24. července Vysoká škola zemědělská v Brně (VŠZ), pod tímto názvem fungovala až do roku 1994. Na VŠZ byly původně vyučovány dva obory a to lesnický a hospodářský. Pro školu se jako velmi problematická ukázala doba okolo druhé světové války, kdy několikrát hrozilo její úplné zrušení. V roce 1950 byly původní dva obory zrušeny a na jejich místo nastupují dvě nové fakulty zemědělská a lesnická. Roku 1995 bylo rozhodnuto o přejmenování VŠZ na Mendelovu zemědělskou a lesnickou univerzitu, tímto aktem se Mendelova vysoká škola hlásí k dílu J. G. Mendela. Významným byl pro univerzitu také rok 2000, ve kterém došlo ke sjednocení zemědělských statků náležejících univerzitě pod Školní zemědělský podnik v Žabčicích. Teprve od roku 2010 je používán současný název Mendelova univerzita v Brně. V současné době má Mendelova univerzita 5 samostatných fakult, jsou jimi Agronomická fakulta, Lesnická a dřevařská fakulta, Provozně ekonomická fakulta, Zahradnická fakulta a Fakulta regionálního rozvoje a mezinárodních studií. Mendelova univerzita se snaží v rámci vzdělávacích trendů 21. století podporovat a rozvíjet vzdělávací zájmy seniorské populace. Studentům U3V na Mendelově univerzitě je nabízena široká nabídka přednášek, která je tematicky členěna podle příspěvku jednotlivých fakult.

Specifika studia na U3V

U3V na Mendelově univerzitě nabízí zájemcům o studium základní tříletý kurz, po jehož absolvování mají senioři dále studovat nástavbové programy jednoletého programu. Mimo tyto možnosti jsou zde ještě nabízeny semestrální kurzy, které mohou sloužit pro rozšíření nebo doplnění základní výuky. Tyto semestrální kurzy jsou zaměřeny například na studium jazyků, pohybové aktivity, nebo zájmové činnosti. U3V pro akademický rok 2014/2015 otevírá také dva nové kurzy. První kurz je „PC pro seniory začátečníky“ a druhý kurz je „Práce na PC a s internetem“. U3V na Mendelově univerzitě má také detašovaná pracoviště, která umožňují seniorům studium základního programu i na jiných místech než v Brně. Těmito detašovanými pracovišti Mendelovy univerzity jsou Bruntál, Kyjov a Lednice. Poznatky, které jsou seniorům v rámci tohoto kurzu předávány, obsahují široké spektrum informací a poznatků, na jejichž prezentaci se podílejí jednotlivé fakulty podle odpovídajícího zaměření. Během jednoho akademického roku studenti U3V vyslechnou 20 přednášek, které jsou rozděleny na 10 přednášek zimního semestru a 10 letního semestru. Při-

hlášku do tohoto kurzu je možné odevzdat osobně nebo zaslat na adresu Institutu celoživotního vzdělávání Mendelovy univerzity v Brně. Studium je zpoplatněno administrativním poplatkem ve výši 650 Kč na semestr (1300 za akademický rok a za celé studium, pokud univerzita nestanoví jiný administrativní poplatek, částka činí 3900,- Kč). Poplatek se hradí formou složenky po semestrech, která je seniorům doručena před začátkem studia.

V prvním ročníku základního tříletého kurzu jsou senioři seznamováni s celkem 21 tématy členěnými do 4 tematických bloků podle zaměření fakult, které je vyučují. Výuka tohoto základního kurzu probíhá 1 x týdně. Jako příklad lze uvést členění prvního ročníku na:

- ❖ Ekonomické změny společnosti
- ❖ Kvalit potravin a zdraví, výživa
- ❖ Moderní trendy v pěstování ovoce a zeleniny
- ❖ Zdraví lesů ČR

Ve druhém ročníku má výuka 5 tematických bloků následujícího zaměření:

- ❖ Ekonomické změny společnosti
- ❖ Krajina, půda, rostliny
- ❖ Zdraví lesů ČR
- ❖ Moderní trendy v pěstování ovoce a zeleniny
- ❖ Chov hospodářských zvířat

Výuka třetího ročníku nemá uvedeno přesné znění jednotlivých tematických bloků.

Výše uváděné členění programové náplně je platné pro studium U3V Mendelovy univerzity v Brně. Na detašovaných pracovištích v Bruntále, Kyjově a Lednici se mírně liší. Některé ročníky nebyly z důvodů nízkého zájmu seniorů na detašovaných pracovištích otevřeny. Základní kurz na U3V Mendelu v Brně je však plně obsazen již pro akademický rok 2015/2016.

Absolventi z řad seniorů, kteří studovali na U3V Mendelově univerzitě mají možnost dalšího vzdělávání ve formě jednoletých nastavbových kurzů, které probíhají jedenkrát týdně. Je zde možnost volby ze dvou zaměření: „Člověk, zvíře a životní prostředí“ nebo „Zdraví a zahrada“. Cena tohoto nastavbového studia je stanovena na 650 Kč za semestr (tedy 1300 Kč za akademický rok). Podmínky přihlášení jsou totožné s přihlašованиеm na U3V.

U3V ještě pořádá specializovaný kurz s názvem „Naše zahrádka“. Výuka tohoto kurzu probíhá po jeden akademický rok, jedenkrát za čtrnáct dní. Cena tohoto kurzu je stanovena na 650 Kč pro celý akademický rok.

Zvláštností U3V Mendelovy univerzity je poradenské centrum, které je určeno široké seniorské veřejnosti. Hlavní náplní poradenského centra je pomoc seniorům při orientaci v různých aspektech denního života spojená s návodem na koho se mají senioři obracet při hledání východisek ze složitých životních situací nebo zájmových činností. Poradenské centrum také nabízí systém individuálního poradenství, kdy renomovaný psycholog v rámci konzultací pomáhá seniorům překonávat rodinné a osobní problémy. První konzultace s psychologem není zpoplatněna, avšak každá další konzultace stojí 300 Kč. Mimo osobní návštěvy je možné poradenské centrum kontaktovat e-mailem na adrese pcentrum@mendelu.cz nebo telefonicky 545 135 227.

V říjnu roku 2005 byl seniory z U3V na Mendelově univerzitě v Brně založen Klub U3V. Smyslem tohoto klubu je sdružování aktivních seniorů s U3V při vzájemné pomoci nebo uskutečňování podnětů a zájmů, které mohou, ale i nemusejí souviset s výukou. Klub U3V úzce spolupracuje s Institutem celoživotního vzdělávání a výsledkem této spolupráce je vytváření mimo přednáškových činností, jako jsou různé vzdělávací a poznávací akce, nebo návštěvy výstav či zájezdy a exkurze. Tento klub si řídí sami senioři, kdy ze svého středu volí předsedu, který řídí jednání, ale na činnosti klubu a programové náplni se podílejí všichni členové.

Zdrojem informací o Mendelově univerzitě je:

<http://icv.mendelu.cz/u3v>

- **Janáčkova akademie múzických umění v Brně**

Vznik Janáčkovy akademie múzických umění v Brně je jednoznačně spjat se slavnou osobností skladatele Leoše Janáčka. Leoš Janáček se také velmi snažil o založení hudební akademie na Moravě. V roce 1881 se mu podařilo v Brně založit varhanní školu (jedná se o dnešní Konzervatoř Brno), kde působil jako první ředitel. Dalšího vývoje ve snaze o založení akademie bylo dosaženo až v poválečných letech roku 1947, kdy 12. září vzniká Janáčkova akademie múzických umění v Brně, která nese jméno slavného zesnulého skladatele.

V dnešní době se na JAMU v Brně připravuje takřka 700 studentů pro své umělecké profese. V současnosti má JAMU 2 fakulty a to Hudební fakultu a Divadelní fakultu (DIFA).

U3V na DIFA JAMU zahájilo svoji činnost v roce 2012, kdy byl poprvé uveden cyklus přednášek „Jak vzniká divadlo“. Tento třídílný cyklus byl do roku 2013 nabízen ve formě jednotlivých kurzů, avšak v roce 2014 je tento cyklus nabízen již jen jako celek. Výuka v rámci tohoto cyklu probíhá po celý rok mimo měsíců července, srpna a září. Od podzimu roku 2014 byl tento cyklus obohacen o exkurze do České televize Brno a Českého rozhlasu Brno. Senioři, kteří absolvují tento cyklus, mají od roku 2015 možnost zúčastnit se slavnostní promoce, kde jim bude předán certifikát o absolvování kurzů. O studium na U3V DIFA JAMU je mezi seniory obrovský zájem, o čemž svědčí také počty absolventů, které čítají bezmála 500 bývalých studentů.

Nabízený třídílný program „Jak vzniká divadlo“ je vyučován ve třech obdobích. V prvním období od ledna do března probíhá výuka na téma „Úvod do dějin, teorie a praxe divadla“. Od března do června je realizovaná druhá část tohoto výukového cyklu pod názvem „Specifika moderního divadelního vývoje“ a poslední závěrečná část třídílného cyklu je vyučována od října do prosince v rámci tématu „Současné divadlo a související obory v kontextu dnešní inscenační praxe“. Jak bylo výše uvedeno, je možné zaplatit pouze celý třídílný program. V minulých letech byla cena tohoto kurzu stanovena na 2100 Kč, od roku 2015 došlo ke snížení ceny na 1900 Kč za celý cyklus, poplatek je veden jako zápisné. I v tomto směru se U3V snaží vyjít vstříc seniorům, kdy zápisné je možné zaplatit jednorázově nebo po písemné žádosti ve dvou stejných splátkách. Platba může být provedena složenkou, kterou posluchači obdrží spolu se zvacím dopisem nebo bankovním převodem. Pro přijetí je stanovena pouze podmínka dosažení důchodového věku s tím, že o přijetí rozhoduje pořadí v jakém je podána přihláška. V případě dojde-li k určitému dni k naplnění kurzu, rozhoduje o posledních místech los. Součástí celého kurzu je 30 teoretických přednášek a 5 odborných exkurzí spojených s profesionálním výkladem. Účelem kurzu je seznámit posluchače s kořeny divadelního umění napříč historií a zároveň přihlížet k tématice hledání a naplňování smyslu divadla v současné společnosti. Ve většině přednášek jsou také prezentovány audiovizuální ukázky. Vedle renomovaných vyučujících přispějí k výuce seniorů na U3V DIFA JAMU také významné osobnosti divadelního umění, například režiséři, dramaturgové, herci a další významné osobnosti uměleckého světa.

Zdrojem informací o Janáčkově akademii múzických umění v Brně je:

<http://difa.jamu.cz/u3v/>

Významnou univerzitou třetího věku, která je členem Asociace univerzit třetího věku a má významnou úlohu ve vzdělávání seniorů patří:

- **Univerzita Tomáše Bati**

Tuto univerzitu uvádím zejména z důvodu, že na půdě této univerzity pracuje prof. Ing. Roman Prokop, CSc., který mimo vlastního působení na fakultě aplikované informatiky je vicepresident Asociace univerzit třetího věku. AU3V působí jako sjednocující činitel, který se od počátku své existence vytrvale snaží o povznesení seniorského vzdělávání na univerzitách třetího věku s ohledem na zkvalitňování poskytované výuky a zlepšování života seniorů obecně. Dokladem této činnosti je výše uváděná konference AU3V v Rančářově.

Tuto skutečnost mohu potvrdit na základě osobní zkušenosti, kterou jsem získala při osobních rozhovorech v rámci zjišťování informací pro praktickou část své diplomové práce, kdy jsem měla možnost hovořit s pracovníky U3V ve městě Brně a také se seniory, kteří studium na univerzitách třetího věku absolvovali. Z těchto rozhovorů mohu vyvodit subjektivní názor, že členství v AU3V má pozitivní vliv na kvalitu výuky poskytované na univerzitách třetího věku v Brně. Shrnu-li rozhovory se seniory, kteří studují nebo studovali U3V ve městě Brně mohu konstatovat jejich širokou spokojenost a ohodnotit tuto zkušenost jako velmi obohacující pro jejich život. Existují zde však dvě výtky ze strany seniorů, nejčastěji frekventovaná je obsazenost oblíbených kurzů, které se uskutečňují v rámci univerzit U3V, jako další výtka jsou některé komplikované administrativní úkony a nepřehlednost požadavků, které musí senioři vykonat před samotným studiem na univerzitách třetího věku (čipová karta, nejednotnost systému plateb).

5.5 Návrhy a opatření

Lze konstatovat, že v současné době je vzdělávání seniorů na univerzitách třetího věku na vysoké úrovni, zejména díky činnosti Asociace univerzit třetího věku. Avšak existuje zde několik oblastí, u kterých je nutno dbát zvýšené pozornosti.

Pro činnost U3V jsou nutné finanční prostředky a zajištění jejich trvalého přísunu je jednou z klíčových priorit.

Zvyšování kvality programů vyučovaných na U3V není jednorázovou činností, která po dosažení určených cílů ztrácí smysl. Je zde nutná neustálá reflexe společenských, technologických a sociálních změn a přizpůsobování vyučovaných programů požadavkům a změnám, které v kontextu těchto změn vyvstanou.

Zvýšení kapacity nejžádanějších programů na U3V, neboť zájem seniorů o studium je enormní a programy týkající se zejména technologických novinek, ovládání počítačů a fotografování jsou často obsazeny až do roku 2017.

Tvorba nových detašovaných pracovišť pro zvýšení dostupnosti studia na U3V i pro seniory, pro které je v současné době studium na U3V ve městech nedostupné z důvodů obtíží spojených s náročným cestováním.

Zohledňování nákladů spojených se studiem na U3V takovým způsobem, aby bylo studium přístupné i méně majetným seniorům.

Respektování specifických potřeb seniorské populace při vlastním studiu a zachování zejména etické stránky při realizaci výuky a komunikaci se seniory.

5.6 Shrnutí

U3V nabízí programy v souladu se svými akreditovanými programy. Finanční stránka tohoto typu celoživotního vzdělávání je dostupná seniorské veřejnosti, nepřevyšuje částku jednoho tisíce korun za akademický rok. U3V v některých případech nabízejí detašovaná pracoviště, a tím umožňují dostupnost tohoto typu vzdělávání i v menších městech a blíže se přizpůsobují venkovskému prostředí, kde se nabízí jiný typ seniorské edukace, spíše ve smyslu aktivizačním. Cílem tohoto výzkumu bylo nalezení determinant sociálního charakteru ve vybraných institucích, které se zabývají vzděláváním osob třetího věku.

ZÁVĚR

Diplomová práce na téma Senioři jako kategorie sociální andragogiky cílí na specifickou problematiku spojenou se vzděláváním osob třetího věku. Současná společnost je zasažena výraznými demografickými změnami ve smyslu stárnutí populace zejména v hospodářsky vyspělých zemích. Příčinou jsou také výsledky současného socioekonomického rozvoje v rámci společnosti. Na tuto problematiku spojenou se stářím a stárnutím společnosti je však nutno nahlížet obezřetně a nikoliv pouze v negativním kontextu. Jedním z východisek současné situace se stává celoživotní učení a zejména zapojování seniorů do programů univerzit třetího věku. Jedná se jev nikoliv lokální, ale na mezinárodní úrovni hojně debatovaný a podporovaný ve smyslu rozvoje a zkvalitňování programů, jež jsou v rámci univerzit třetího věku poskytovány. K celé problematice stárnutí populace by mělo být přistupováno nikoliv jako ke společenské krizi, ale jako ke změně, která se v rámci společnosti odehrává a nese charakter výzvy, jíž je nutno čelit bez předsudků a instantních řešení. Stárnutí evropské populace jakožto i ostatních vyspělých zemí je vlastně odrazem lepší kvality poskytované zdravotní péče, stejně tak zvýšené úrovně života již je možné dosáhnout pouze v těchto společnostech. Ostatní společnosti, například ty rozvojové, nevykazují známky prodlužujícího se věku svých obyvatel a nedochází u nich k proměnám ve věkovém složení obyvatelstva významnějším způsobem. Vyspělé společnosti tedy mohou považovat tyto důsledky za výsledek úspěšného sociálního rozvoje. Že se nejedná o nahodilý trend, ale problematiku, která má hlubší kořeny, je možné pozorovat již od vzniku první U3V v roce 1973 v Toulouse. Kroky, které vedly k založení této univerzity, nebyly spjaty s předpokladem, že dojde k tak výraznému prodloužení věku v širší populaci. Byly však položeny základy pro současné využití U3V jako významného prvku při aktivizaci a motivaci seniorů pro pozitivní přístup k životu. Vzdělávání seniorů U3V má zejména sociální význam a cílem není profesní hledisko. Nejde zde o karierní přípravu, ale o zájmovou činnost zaměřenou na zkvalitnění života seniorů. Komplexní pohled na danou problematiku není v rámci této práce možný, neboť se týká pouze vybraných U3V v rámci konkrétního regionu, ve kterém jsou seniorům možnosti zapojení do programů U3V předkládány. Je nutno vzít v úvahu, že U3V jsou soustředěny zejména v rámci větších měst a jejich bezprostředního okolí. U středních měst a vesnic se tyto možnosti nevyskytují nebo mají jiný charakter, zejména neformálního vzdělávání, přesto mají také významný sociální charakter. Popis takovýchto aktivit, které jsou realizovány obecními, nebo městskými úřady, občanskými sdruženími a kluby je nad rámec této práce, i když význam těchto aktivit nemá menší sociální význam. Problematikou stárnutí a

stářím se zabývá v různých ohledech celá řada odborníků u nás i v zahraničí. Mezi nejvýznamnější představitele můžeme uvést osobnosti jako např. Beneš M., Palán Z., Mühlpachr P., Křivohlavý J., Možný I., Čornaničová R., Vidovičová L., Rabušic L., Mátel A., Krystoň M., Bakošová Z. a mnohé další osobnosti. Tito autoři zdůrazňují, že problematika stáří a stárnutí je multidisciplinární a má velký význam, zejména sociálního charakteru. Z jejich tvorby je také zřejmé zaměření na člověka nejen v postproduktivním věku, ale také v komplexním biodromálním pohledu. Nutný je zejména pozitivní přístup, a to nejen ke specifickým aspektům, ale k celé problematice. Důraz je kladen také na mezigenerační solidaritu a toleranci v rámci celé společnosti takovým způsobem, aby pro seniory byly vytvářeny podmínky umožňující zejména důstojný a kvalitně prožívaný život s minimem rizik patologického charakteru. Sociální pedagogika disponuje širokou škálou možností vedoucích k harmonickému vývoji života seniorské populace. V tomto kontextu má také své nezastupitelné místo, neboť řešení této problematiky s sebou nese potřebu sledovat společenský vývoj a reagovat na něj.

Konstatuji, že cíle práce bylo dosaženo.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

1. ADAMEC P., KRYŠTOF D., ŠOLC M. (2011), Univerzity třetího věku na vysokých školách, MUNI PRESS: Brno.
2. BAKOŠOVÁ, Z., Sociální pedagogika jako životná pomoc. Bratislava: Lorva, 2006. ISBN: 80-968437-5-3.
3. BARTOŇKOVÁ, H., ŠIMEK, D. Andragogika. 1. vyd. Olomouc 2002. ISBN 80-244-0394-3.
4. BENEŠ, M. Andragogika. 1. vyd. Praha: Grada, 2008, ISBN 978-80-247-2580-2.
5. BENEŠ, M. Andragogika filosofie-věda. Praha: Eurolex Bohemia, 2001. ISBN 80-86432-03-3.
6. BOČKOVÁ, V., a kol. Aktuální problémy výchovy a vzdělávání dospělých. Olomouc: Univerzita Palackého, 1994. ISBN: 80-7067-358-3.
7. CZERNIAWSKA O. (2003), Permanentna edukacja jako zadanie starości w XXI wieku, „Edukacja dorosłych”, 2/2003.
8. CZERNIAWSKA O., Drogi i bezdroża andragogiki i gerontologii. Wyd. WSHE, Łódź 2000.
9. ČEVELA R., ČELEDOVÁ L., KALVACH Z., HOLČÍK J., KUBŮ P. Sociální gerontologie, Východiska ke zdravotní politice a podpoře zdraví ve stáří. Praha. Grada, 2014, ISBN: 978-80-247-4544-2.
10. ČORNANIČOVÁ R. (2011), Edukácia seniorov – vznik, rozvoj, trendy. Příspěvek na konferenci Aktuální otázky univerzitního seniorského vzdělávání. Opava, 31. 5. – 2. 6. 2011.
11. DVOŘÁČKOVÁ, D. Kvalita života seniorů. Praha: Grada, 2012. ISBN 978-80-247-4138-3.
12. DUBAS E. (2005), Dorosłośćw edukacyjnym paradygmacie, czyli dorosłość jako edukacyjny okres życia człowieka, [w:] M. Podgórnny (red.), Człowiek na edukacyjnej fali. Współczesne konteksty edukacji dorosłych. Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków, ISBN: 978-83-7587-864-6.
13. ERIKSON E.H., Dopelniony cykl życia. Rebis, Warszawa 2002.
14. FABIŠ, A. (red.) Kreatywna starość. Oświęcim: Wydawnictwo PWSZ im. Rotmistrza Witolda Pileckiego, 2013.

15. GAVORA, P., Úvod do pedagogického výzkumu. Brno: Paido, 2010. ISBN: 978-80-7315-185-0.
16. GOBAN-KLAS, T. Spoleczne i kulturowe implikacje telekomunikacji. In Gorlach, K., Serega, Z. (red.) Oblicza społeczeństwa. Kraków, 1996.
17. HARTL, P., HARTLOVÁ, H. (2000). Psychologický slovník. Praha: Portál. ISBN 978-80-7367-569-1
18. HATÁR, C. Seniori v systéme rezidencionalnej sociálno-edukačnej starostlivosti. Praha: Rozlet, 2011. ISBN 978-80-904824-1-8.
19. HENDL, J., Kvalitativní výzkum: Základní teorie, metody a aplikace. 2. vyd. Praha: Portál, 2008, ISBN: 978-80-7367-485-4.
20. HERMAN, J., HERMANOVÁ, M., a kol. Základy managementu sociálních služeb. Brno: T.I.G.E.R., 2008. ISBN 57-858-08.
21. KONIECZNA-WOŹNIAK R., Uniwersytety trzeciego wieku w Polsce. Profilaktyczne aspekty edukacji seniorów. UAM, Poznań 2001.
22. KALVACH, Z. a kol. Úvod do gerontologie a geriatrie, Díl 1 – Gerontologie obecná a aplikovaná. Praha: Karolinum 1997. ISBN 80-7184-366-0.
23. KALVACH, Z., ZADÁK, Z., JIRÁK, R., et al. Geriatrické syndromy a geriatrický pacient. Praha: Grada, 2008. 336 s. ISBN: 978-80-247-2490-4.
24. KRAUS, B., Základy sociální pedagogiky. Praha: Portál, 2008. ISBN: 978-80-7367-383-3.
25. KRYSŤOŇ M., ŠERÁK M., TOMCZYK Ł., Nové trendy ve vzdělávání seniorů. Banská Bystrica – Praha – Kraków, 2014, ISBN: 978-80-904531-8-0.
26. KŘIVOHLAVÝ J. Stárnutí z pohledu pozitivní psychologie. Praha. Grada, 2008, ISBN 978-80-247-3604-4.
27. MALÍKOVÁ, E. Péče o seniory v pobytových sociálních zařízeních. Praha: Grada, 2011, ISBN: 978-80-247-3148-3.
28. MARCZUK, M., Podłoze, ksztaltowanie sie i narodziny Lubelskiego Uniwersytetu Trzeciego Wieku . In Steuden, S., Marczuk, M. (red.), Starzenie sie a satysfakcja z życia. Lublin: Wydawnictwo KUL, 2006.
29. MATĚJOVSKÁ KUBEŠOVÁ, H., Specifika komplexního přístupu k nemocnému vyššího věku – multimorbidní senior. Medicína pro praxi, 2013, roč. 10, č. 6-7.

30. MÜHLPACHR, P. Gerontopedagogika. Brno: Masarykova univerzita, 2009, ISBN 978-80-210-5029-7, druhé vydání.
31. MÜHLPACHR, P. Andragogika. Brno: IMS Brno 2010.
32. MÜHLPACHR P., Sociopatologie pro sociální pracovníky. Brno: MSD, 2008, ISBN: 978-80-7392-069-2.
33. MÜHLPACHR, P., BARGEL, M. ml. Senioři z pohledu sociální pedagogiky. Brno: IMS, 2011. ISBN 978-80-87182-21-5.
34. MÜHLPACHR, P. Sociální inkluze v prostředí biodromální speciální pedagogiky. Brno: MU, 2009. ISBN: 978-80-210-4951-2.
35. ONDRUŠOVÁ J. Stáří a smysl života. Praha: Karolinum 2011. ISBN 978-80-246-1997-2.
36. PALÁN, Z. Základy andragogiky. Praha: Vysoká škola Jana Amose Komenského, 2003. ISBN 80-86723-03-8.
37. SAK, P., KOLESÁROVÁ, K. Sociologie stáří a seniorů. Praha: Grada, 2012. ISBN: 978-80-247-3850-5.
38. SZATUR-JAWORSKA B., a kol., Podstawy gerontologii społecznej. Warszawa 2006.
39. ŠTILEC, M. Program aktivního stylu života pro seniory. Praha: Portál, 2004. ISBN: 80-7178-920-8.
40. ŠVANCARA, J. (1997). Psychologie stárnutí a stáří. In Z. Kalvach a kol., Úvod do gerontologie a geriatry I, Praha: Karolinum.
41. VAVŘÍN P. (2010), Trochu historie o seniorském vzdělávání v České republice i v Evropě, [w:] P. Adamec, B. Hašková (red.), Univerzita třetího věku 1990 – 2010, 20 let seniorského vzdělávání na Masarykově univerzitě, Masarykova Univerzita, Brno.
42. VIDOVIČOVÁ, L. Stárnutí, věk a diskriminace – nové souvislosti. Brno: MU, 2008. ISBN: 978-80-210-4627-6.
43. ZAVÁZALOVÁ, H. a kol. Vybrané kapitoly ze sociální gerontologie. Praha: Karolinum, 2001. ISBN 80-246-0326-8.

Internetové zdroje:

1. <http://www.au3v.org/> (3.1.2015)
2. <http://difa.jamu.cz/u3v/> (4.1.2015)
3. <http://icv.mendelu.cz/u3v> (10.1.2015)
4. <http://www.lli.vutbr.cz/univerzita-tretiho-veku> (11.1.2015)
5. <http://www.u3v.muni.cz/> (17.1.2015)
6. <http://www.vfu.cz/studium/icvi/u3v/index.html> (18.1.2015)

SEZNAM POUŽITÝCH SYMBOLŮ A ZKRATEK

A3UV	Asociace univerzit třetího věku
AIUTA	Association Internationale des Universités de Trisième Age
atd.	a tak dále
CAN	Child Abuse and Neglect
CESA	Centrum sportovních aktivit
č.	číslo
ČR	Česká republika
ČVUT	České vysoké učení technické
DIFA	Divadelní fakulta
EFOS	European Federation of Older Students
EU	Evropská unie
EWA	European Women in Older Age
EuCoNet	European Computer Network
FA	Fakulta architektury
FaF	Farmaceutická fakulta
FAST	Fakulta stavební
FaVU	Fakulta výtvarných umění
FELICIE	Future Elderly Living Conditions in Europe
FEKT	Fakulta elektrotechniky a telekomunikačních technologií
FCH	Fakulta chemická
FIT	Fakulta informačních technologií
FP	Fakulta podnikatelská
FSI	Fakulta strojního inženýrství
FVHE	Fakulta veterinární hygieny a ekologie

FVL	Fakulta veterinárního lékařství
ICVI	Institut celoživotního vzdělávání a informatiky
JAMU	Janáčkova akademie múzických umění
MŠMT	Ministerstvo školství a tělovýchovy
MU	Masarykova univerzita
PC	Personal Computer
SENNET	Seniors in Network
SoLiLL	Self organised Learning in Later Life
s.r.o.	Společnost s ručením omezením
STI	Středoevropský technologický institut
SVU	Státní veterinární ústav
U3V	Univerzita třetího věku
ÚSI	Ústav soudního inženýrství
UNESCO	United Nations Educational Scientific and Cultural Organization
UTB	Univerzita Tomáše Bati
VFU	Veterinární a farmaceutická univerzita
VŠ	Vysoká škola
VŠZ	Vysoká škola zemědělská
VUT	Vysoké učení technické
ZAWiW	Zentrum für Allgemeine Wissenschaftliche Weiterbildung

SEZNAM OBRÁZKŮ

Obrázek 1. Nárůst výskytu nežádoucích účinků léků a lékových interakcí s nárůstem počtu užívaných druhů léků 24

Obrázek 2. Počty programů a účastníků celoživotního vzdělávání v letech 2009-2013 70

Obrázek 3. Výsledky průzkumu spokojenosti posluchačů na U3V v rámci Masarykovi univerzity 71